Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Kulturgeografi

Lena Grip

Likhetens rum - olikhetens praktik

om produktion av integration i fyra svenska kommuner

DOKTORSAVHANDLING
Karlstad University Studies
2010:2

Lena Grip

Likhetens rum - olikhetens praktik

om produktion av integration i fyra svenska kommuner

Karlstad University Studies
2010:2

Lena Grip *Likhetens rum - olikhetens praktik: om produktion av integration i fyra svenska kommuner*

DOKTORSAVHANDLING

Karlstad University Studies 2010:2
ISSN 1403-8099
ISBN 978-91-7063-287-7

© Författaren

Distribution:
Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper
Kulturgeografi
651 88 Karlstad
054-700 10 00

www.kau.se

Tryck: Universitetstryckeriet, Karlstad 2010

Abstract

Grip, Lena, 2010; *Likhetens rum - olikhetens praktik: om produktion av integration i fyra svenska kommuner* [Spaces of Similarity – Practices of Difference: the Production of Integration in four Swedish Municipalities], Karlstad University Studies 2010:2

What is integration? How is integration achieved and to whom is it directed? And how is integration implemented in respect to immigrant women? This thesis examines ideas concerning integration and the policy and practice of integration on the basis of a set of policies which include Swedish society as "multicultural", with the focus on immigrant women. Integration as a political project exists at a national level in Sweden but also in most of Sweden's municipalities. This study concentrates mainly on the local level. Four medium-sized Swedish municipalities with differing conditions, political governance, geographical location and immigration history have been selected for a study of how integration is implemented and how ideas about integration also produce and reproduce both local and national space.

Various political documents on integration and interviews with politicians, officials and immigrant women form the basis of a study of *how integration is achieved as seen from the positions of different actors at the municipal level* and *how similarities and differences are constructed and expressed in the example of integration*. Conceptions regarding similarities and differences on the basis of gender and ethnicity in an imagined Swedish space, but also in more local spaces, have been central to an understanding of the phenomena studied in the thesis, given that at the core of a policy of integration lie differences that need to be integrated.

The theoretical points of departure in the thesis are the ideas of Henri Lefebvre regarding the production of space, which are combined with theories inspired by gender theory and phenomenology to illustrate the individual and physical aspects of the process. A model of the complexity of creating spatiality is devised from this theoretical basis and is used throughout the thesis both as an analytical tool and as an instrument for creating structure.

On the basis of the study it is concluded that integration may be likened to a space of similarity, as integration is construed by means of different metaphors as a move from something "outside" to Sweden, as a room to be entered. The policy and practice of integration, as it has so far functioned, is shown to be based on a (dis)similarity paradox in that integration is constructed on a discourse of similarity at the same time as assumptions and constructions of difference are a fundamental point of departure for the policy objectives.

Keywords: integration, politics, Lefebvre, immigrant women, production of space

Förord

Att skriva och jobba med denna avhandling har i nästan alla stycken varit ett roligt och trivsamt arbete! Flera personer har på olika sätt bidragit till att jag hela tiden känt en lust att fortsätta.

Först vill jag dock tacka Mekonnen Tesfahuney och Katarina Mattsson för att jag alls började med mina forskarstudier. Mekonnen fick mig att tro på att jag hade något att bidra med i akademins värld och Katarina bidrog med hjälp, stöd och råd i att formulera den forskningsansökan som kom att bli basen för denna avhandling. Jag vill i detta sammanhang också tacka Svenska Kommunförbundets Forsknings- och utvecklingsråd för att de beviljade min ansökan och på det sättet finansierat stor del av denna forskning och min tid som doktorand.

Tre personer har under denna tid fungerat som mina handledare och har på olika sätt guidat och uppmuntrat mig: Gunnel Forsberg, Mekonnen Tesfahuney och Lotta Braunerhielm. Utan er hade jag inte tagit mig hit till slutet och ni har lyckats med att få mig att tro på mig själv och det jag gör.

En stor del i att jag trivts bra med mitt forskningsarbete handlar om att jag har tyckt att det har varit roligt att gå till jobbet. I detta är kollegorna vid avdelningen för Geografi och Turism, liksom kollegorna på Centrum för Genusforskning, av avgörande betydelse genom de seriösa diskussioner och det vardagliga struntprat som vi haft under fika- och lunchpauser, korridorssnack och även under aktiviteter utanför arbetstid. Tidigare och nuvarande doktorandkollegor på avdelningen för Geografi och Turism, liksom dem knutna till Centrum för Genusforskning, ska här ha ett extra tack för hejarop och trevlig samvaro både på och utanför jobbet – i bastun, i träd, på krogen, på boxningspass och under vår resa till USA.

Men att jag orkat med och trivts dessa sex år av forskarstudier handlar till stor del också om att jag fått tänka på annat under min fritid. Min familj är den bästa man kan tänka sig. Tack för att ni stöttar mig i allt jag företar mig, men också för att vi pratar så lite om mitt arbete! Jag hade inte velat ha det på något annat sätt. Hans, och under senaste året även Asta, är förstås grundpelarna i att jag känner glädje i hela min vardagstillvaro. Även tack till Annika, Björn, Mattias och andra vänner för mycket kul och underliga aktiviteter!

Jag vill också rikta ett tack till de opponenter som vid olika skeden i avhandlingsarbetet bidragit med värdefulla kommentarer, till Inger Magnusson som varit en ständig källa till svar på allehanda mindre och större frågor, till Lennart Andersson som korrekturläst mitt manus inför tryckning, till Michael Cooper för översättningsarbetet och till min lillebror Erik Grip för bilden till omslaget. Jag vill också ge ett stort tack till Katarina Mattsson för den noggranna och mycket betydelsefulla läsningen av min text i slutfasen av

arbetet. Detta förbättrade min text och gjorde också att jag såg styrkor i det jag gjort!

Slutligen riktar jag ett stort tack till de informanter som ställt upp på att intervjuas av mig och som på detta sätt är själva grunden för denna avhandling!

Ett snöigt Karlstad januari 2010

Innehållsförteckning

1. Inledning ... 9

Bakgrund ... 10

Teoretiska ingångar ... 12
Sociala rum ... 12
Likhet och olikhet ... 13
Genus och integrationspraktik ... 15
Intersektionella perspektiv ... 17
Organisering som motstånd ... 17

Avhandlingens syfte och frågeställningar ... 18

Avhandlingens disposition ... 19

2. Rum och handling ... 22

Det levda, det uppfattade och det skapade ... 22
Praktisk tillämpning av Lefebvre ... 26

Schablon, situation och levd erfarenhet ... 27

Görande i och genom rum ... 33
Skala, rum och kropp ... 35

Tidigare forskning ... 35

3. Metod och metodologi ... 38

Urval av kommuner ... 38
Sammanfattning ... 42

Den empiriska studien ... 45
Kvinnor i föreningar och organisationer ... 48
Politiker och tjänstemän ... 50
Dokument ... 51

Det levda, det uppfattade och det föreställda utifrån det empiriska materialet ... 51

Metodologiska frågeställningar ... 52

Analys ... 55

4. Representationer av rum och schabloner i integrationspolitiken ... 59

Representationer av ett svenskt rum ... 60
Det mångkulturella Sverige ... 63
Svensk jämställdhet? ... 63

Schablon integration ... 66
Svensk integrationspolitisk historik ... 72

Schablon invandrarkvinna och invandrarman ... 77

Sammanfattning: Görandet av integration genom representationer och schabloner ... 81

5. Rummets/rumslig integrationspraktik och föreningsaktivitet ... 84

Platsens betydelse för integrationspraktiken ... 84

Rumslig praktik för integration ... 88
Integrationspolitikens ”trippla” budskap ... 90

Föreningspolitiken i praktiken ... 92
Lokala praktiker gentemot föreningarna ... 95

Föreningsaktiviteten i praktiken ... 98

Sammanfattning: Görandet av integration genom rummets/rumslig praktik ... 102

6. Levd erfarenhet av integrationspolitik och föreningsaktivitet ... 105
Kommunrepresentanternas levda erfarenheter ... 106
Föreningsaktivas levda erfarenheter ... 108
Diskriminering och uppdelning ... 109
Arbete och motivation ... 111
Planer och policys ... 113
Levd erfarenhet av kvinnoföreningspraktik ... 114
Samarbete mellan kommun och föreningar ... 117
Levd erfarenhet av svensk jämställdhet ... 119
Sammanfattning: Görandet av integration genom levd erfarenhet ... 124

7. Representerade rum och situationer ... 127
Det levda genom föreningen och behovet av att få vara den man är ... 127
”Situation invandrare” ... 129
Representerade rum ... 132
Manligt dominerat rum ... 133
Av kommunen dominerade rum ... 134
Motstånd ... 136
Sammanfattning: Görandet av integration genom representerade rum och situationer ... 137

8. Integrationspolitikens (o)likhetsparadox ... 140
Likhetens rum ... 141
Rumslighetens metaforer ... 141
Integration som kroppslighet ... 144
Olikhetens praktik ... 146
Schablonerna maskerar ... 146
Integrationspolitikens paradox ... 149
Avslutande reflektioner ... 151

Epilog ... 153
Praktiska resultat ... 153
Frågor för framtida forskning ... 154

Summary ... 156

Referenser ... 164

Bilaga 1. Brev till ”etniska föreningar” ... 172

Bilaga 2. Brev till kvinnoföreningar för invandrade kvinnor ... 173

Bilaga 3. Brev till kommunens styrande/ledande/politiker ... 174

Bilaga 4. Brev till kommunala tjänstemän ... 175

Bilaga 5. Intervjuguider ... 176

Figurer och tabeller:

Figur 1. Egen modell utifrån Lefebvres ”rumsliga triad” 24
Figur 2. Rumsliggörandets komplexitet 28
Figur 3. Representationer av rum och schablon 59
Figur 4. Rummets/rumslig praktik 84
Figur 5. Levd erfarenhet 105
Figur 6. Representerade rum och situation 127
Figur 7. Rumsliggörandets komplexitet 140
Figur 8. Integrationspolitikens (o)likhetsparadox 150

Tabell 1. Sammanställning av de fyra kommunerna 44

1. Inledning

Integration. Fundera över begreppet. Vad betyder det? Hur skapas integration och vem riktar den sig till egentligen?

> … jag ser framför mig då, just detta att *vilja* delta i ett samhälle där alla människor inte är likadana, som inte pratar likadant och inte ser lika dana ut. Att önska sig det va. Att önska sig det även när man har det. Det kan jag tycka är ett sånt där mål, en sån där målsättning.
>
> *Aina, kommunalråd (s) med integrationspolitiskt ansvar, kommun 2*[1]

> Jag säger alltid att integration har 500 000 dörrar och jag har öppnat en och den är inte ens helt öppen och hela tiden den blåser tillbaks i ansiktet på oss.
>
> *Leila, verksamhetsansvarig internationell kvinnoförening, kommun 3* [2]

Så här beskriver två olika kvinnor integration. Den ena är född i Sverige och är kommunalråd i en medelstor svensk kommun. Den andra är född i Iran och är verksamhetsansvarig i en internationell kvinnoförening i en annan medelstor svensk kommun. Dessa två korta utsnitt ur längre intervjuer lyfter fram centrala frågor i denna avhandling. Båda beskriver integration som ett görande, men från helt olika positioner. Den ena ser integration som ett mål, en målsättning, något att önska sig och som behöver skapas. Den andra *lever* integration, det är något hon möter i sin vardagspraktik och kämpar med hela tiden. I citaten kan också läsas ut att dessa två kvinnor ser sig själva som verksamma i två olika tänkta rum[3]. Den ena befinner sig *i* ett rum där hon önskar att olikhet uppfattades som det naturliga. Den andra befinner sig *utanför* detta rum och försöker ta sig in, men upplever ett ständigt motstånd. Genom dessa olika förhållningssätt skapar och formar dessa två kvinnor integration på olika sätt. Samtidigt kan vi ana att de har ett gemensamt mål med det vi här talar om som integration – att vara i samma rum på lika villkor.

Det som framkommer genom dessa två citat är också vad avhandlingen fördjupar sig i. Det handlar om *hur integration görs* och vilka faktorer och kontexter som påverkar detta görande, men också hur görandet i sig skapar nya kontexter. I detta ligger också frågan om varför det blir som det blir. Det mål som kommunalrådet målar upp är en bild av integration som hon uppfattar inte finns, eftersom det beskrivs som en målsättning. Mål, strategier och viljor med integrationspolitiken, både nationellt och lokalt, finns formulerade som politiska strategier i olika program och policys. Som vi ser i citatet från kvinnan i den

[1] intervju 2006-01-27
[2] intervju 2006-08-31
[3] När jag pratar om rum menar jag en form av rumslighet som kan vara både konkret (till exempel en specifik plats) eller abstrakt (till exempel ett samhälle).

internationella kvinnoföreningen verkar dock integrationstanken inte fungera. Hon stöter hela tiden på hinder. I frågan om hur integration görs inbegrips också denna fråga om glappet mellan mål och praktik.

Begreppet integration kan beröra väldigt många olika frågor inom väldigt skiftande områden. Det kan handla om integrering av ett perspektiv, om könsintegrering i arbetslivet, om integrering av företag, vara en matematisk term och så vidare. Den integration som jag har intresserat mig för i detta avhandlingsprojekt är det politikområde som omfattar det svenska samhället som ”mångkulturellt” och hur detta levs, uppfattas och skapas som politiskt projekt, framför allt med invandrade[4] kvinnor som utgångspunkt. Integration som politiskt projekt finns i Sverige på en nationell nivå, men även i de flesta av Sveriges kommuner. Det är den lokala nivån som huvudsakligen uppmärksammas i denna studie. Fyra medelstora svenska kommuner har valts ut för studier av hur integration görs och hur tankar om integration också producerar och reproducerar såväl lokala som nationella rum.

Bakgrund

Denna avhandlings tillkomst har sin bakgrund i en utlysning av forskningsmedel som Svenska Kommunförbundet (nuvarande Sveriges Kommuner och Landsting) gjorde år 2003. Jag studerade vid denna tidpunkt universitetskursen ”Genus och etnicitet” och hade nyligen skrivit min magisteruppsats som behandlade frågor om hur föreställningar om invandrade personer tog sig samhälleliga uttryck (genom en medieanalytisk studie i samband med mordet på Fadime Sahindal (Grip 2002)). Jag var nyfiken på frågorna som utlysningen handlade om, och formulerade en forskningsansökan. Utlysningen från Svenska Kommunförbundet resulterade i att denna studie, som en av sju, beviljades medel inom forskningsprogrammet ”Kommunerna, invandrarna och integrationen”. Detta program har pågått mellan år 2004 och 2006 och finns sammanställt i rapporten *Från Svarthålsbyn till Möllevången* (2008). I rapporten presenteras mycket kortfattat resultat från de olika forskningsprojekten varvat med berättelser från olika verksamheter. Min del i rapporten bygger på samma empiriska material och frågeställningar som föreliggande avhandling.

[4] Denna studie har fokus på personer som själva invandrat till Sverige. Jag har därför valt att använda begreppet *invandrad* för att beskriva dessa personers gemensamma erfarenhet. Begreppet sätter fokus på att invandringen är en händelse som har skett någon gång i förgången tid – en avslutad handling, och skiljer på detta sätt sig från begreppet *invandrare* som snarare indikerar någonting en person *är*. Som ordet invandrare ofta används inkluderar det mer än vad själva ordet påstår – att någon har vandrat över den svenska gränsen, och således blivit en in*vandrare*. Invandrare har, enligt Ulrika Schmauch (2006:16, fn 40), ”kommit att bli ett starkt rasifierat begrepp som snarare betecknar människor vars utseende och kultur uppfattas som ’icke-svenskt’ och kan inte likställas med en neutral benämning av personer som invandrat till Sverige”. Ibland kommer jag även att använda benämningen (*utländsk) bakgrund*. Detta handlar då om var personen är född, eller om den har föräldrar födda i något annat land/annan region.

Idén bakom den ansökan som jag formulerade var att studera vilka jämställdhetsmål som fanns i det integrerande arbetet i ett antal medelstora kommuner i Sverige samt hur detta utfördes och togs emot. Projektidén handlade om att utreda hur olika integrationsinsatser fungerade i realiteten genom att ta reda på vilka attityder olika invandrade kvinnor hade till samhället och kommunernas integrationsarbete samt hur stödet utformades för deras deltagande i olika organiserade verksamheter. Projektets titel var då *Resurs eller problem: invandrade kvinnors deltagande i organiserad verksamhet i fem medelstora svenska kommuner*. Ansökan formulerades utifrån att jämställdhetsforskning ofta förbisett etnisk differentiering och att den traditionella ”invandrarforskningen” karaktäriserats av en påfallande könsblindhet (De los Reyes & Wingborg 2002), samt att få studier undersökt invandrade kvinnors organisering i politiska och samhälleliga sammanhang. Inom en rad områden har diskriminering på etnisk grund i Sverige undersökts av forskare, vilka visar på att det finns systematiska underordningar baserade på kategoriseringar av etnicitet, ”ras” eller invandrarskap (se t ex Molina, Mulinari & De los Reyes 2003, Lindberg 2002). Men undersökningar visar också att invandrade kvinnor diskrimineras på specifika sätt. Samverkan mellan olika kategoriseringsgrunder, så som genus[5] och invandrarskap, skapar specifika former av könade rumsliga praktiker. En enkätundersökning om kommuners introduktionsverksamhet visar till exempel att män i högre grad deltar i kommunernas introduktion, deltar i fler typer av insatser, i högre grad uppnår sina mål och får arbetsmarknadspraktik i större omfattning (*Hur togs de emot?* 2002:77). Andra gjorda undersökningar pekar på att exempelvis arbetsmarknadsrelaterade insatser och projekt ser olika ut beroende på om de riktas till en kvinna eller man[6] och att kvinnor och män också bemöts olika i det integrerande arbetet i kommuner. Till exempel placeras kvinnor med utländsk bakgrund oftare i projekt som rör sig kring klassiska kvinnosysslor så som matlagning, sömnad och samtal. Män med utländsk bakgrund får oftare gå i projekt som ger datautbildning (se t ex Thomsson et al. 1999:31ff, Lundstedt 2005). Undersökningar visar också att kvinnorna ofta är mycket missnöjda med de olika projekt de placeras i, att de inte upplever att projekten är inriktade på sådant som arbetsmarknaden efterfrågar och att det sällan lyssnas på idéer som kvinnorna själva har om givande utbildning eller praktik (Thomsson & Hoflund 2000:103ff). I detta såg jag att det låg ett öppet forskningsfält i att dels fundera kring frågorna om varför invandrade kvinnor

[5] Jag kommer i denna avhandling använda båda begreppen kön och genus. När jag använder genus som begrepp syftar jag på föreställningar om manligt och kvinnligt utifrån sociala konstruktioner. När jag använder kön som begrepp vill jag istället lägga tyngdpunkten på det rent kroppsliga och föreställningar kring kroppen som manlig eller kvinnlig.

[6] Detta gäller för arbetsmarknaden som helhet – kvinnor och män bemöts olika och placeras i olika typer av arbetsmarknadsprojekt, oavsett utländsk bakgrund eller inte (se t ex Forsberg 1989), men får specifika mönster beroende på personernas bakgrund.

behandlas på ett speciellt sätt i kommunal integrationspolitik, både ur genus- och etnicitetsperspektiv, dels att studera invandrade kvinnors egna organiseringar för att se hur dessa skiljde sig från organisering/projekt ordnade av kommuner.

Under arbetet med projektet har de grundläggande funderingarna funnits kvar, men nya perspektiv och frågeställningar har tillkommit varefter jag läst in mig teoretiskt och gjort mina fältstudier i de utvalda kommunerna[7]. Bland annat har jag kunnat konstatera att utfallet av en politisk vilja sällan blir som politikerna tänkt sig, vilket jag försökt förstå utifrån kulturgeografisk teori och metod. Fokus har också snävats in mot själva görandet, vad det är för föreställningar, praktiker och andra förutsättningar som formar utfallet av en vilja inom detta politikområde.

Teoretiska ingångar

Sociala rum

En viktig utgångspunkt för denna avhandling är att rum är sociala. Genom våra handlingar är vi i ett ständigt samspel med rum utifrån att vad vi *gör* är i och ges betydelse i/genom rum, samtidigt som vi påverkar och omskapar det rum vi befinner oss i. Ett görande, en aktiv handling, är här betydande för att uppfattas på ett visst sätt. Betydelsen kommer alltid att skifta beroende på vilka rum och sammanhang jag befinner mig i. I detta ligger också ett utrymme för motstånd då handlingen kan bidra till att förändra eller skapa förvirring i ett rum. Väljer jag att lägga mig naken på stranden kommer det kanske att tittas konstigt på mig, men skulle flera göra samma sak skulle stranden snart uppfattas som en plats för naturistbad. Rum och uppfattningar om rum skapas alltså socialt, men påverkar också förväntade handlingar i det aktuella rummet. Förväntade handlingar beror också på hur omgivningen uppfattar mig. Genom rum och de rumsliga och sociala koderna i rummet förstår och tolkar vi andra kroppar. Vad ser du till exempel när du möter en annan människa på stadens gator och torg? Vad ser du när du möter mig? Du ser kläder och du ser kropp, vilka båda kan skifta i utseende och i dessa skiftningar ligger olika betydelser. Bär jag en palestinaschal runt halsen skickar detta ut en betydelse till dem jag möter, annorlunda än om jag bär en rosa schal med paljetter. Har jag långt utsläppt hår, dreadlocks eller har jag rakat bort allt? Är jag ljus eller mörk i hyn, ser jag ut som en kvinna eller en man, gammal eller ung? Allt detta har betydelse för hur jag registreras i andra människors ögon. Med ögonens registrering följer ofta också en tanke, ett tillskrivande av egenskaper. Vid ett första möte ser inte någon annan det som är bortanför min kropp. Kroppen (och hur vi draperar

[7] Fem kommuner har också blivit fyra på grund av att det insamlade materialet från fyra kommuner upplevdes som tillräckligt för att kunna svara på de frågor jag ställt mig.

den) är ett oundvikligt faktum i det att den alltid är ett ansikte utåt och det av oss som andra människor kan se. Jag menar med detta påstående dock inte att kroppen är absolut, utan att den kan förändras och att dess betydelse också kan omförhandlas.

Sociologen och filosofen Henri Lefebvre för i sin bok *The Production of Space* (1991) en utförlig diskussion om hur rum skapas/produceras och jag har valt att luta mig mot denna tolkning i mitt intresse för rums samspel med individers görande, hur de ständigt påverkar varandra. En av Lefebvres huvudpoänger, eller kanske huvudpoäng*en*, i *The Production of Space*, är att rum hänger samman med mänsklig social praktik och att rum därmed är en produkt av densamma, *rum är en produkt*. Rum är ingenting i sig själva, inga containrar som bara väntar på att fyllas med ett innehåll, skriver han (1991:90ff). Snarare består rum av kroppar som i sig själva är sitt eget rum och genom sin praktik producerar rum; ”each living body *is* space and *has* its space: it produces itself in space and it also produces that space” (1991:170, kursiv i orginal). Som jag uppfattar Lefebvre menar han alltså att rum blir till genom att vi uppfattar dem, och därför blir rum per definition också sociala. Rum är inga fasta territorier som finns vare sig människan finns eller inte, utan det är genom kroppar som rum uppfattas, levs och produceras och territorier skapas (Lefebvre 1991:162). Samtidigt är rum enligt Lefebvre mer än en passiv plats för sociala relationer – rum produceras och laddas med mening vilket i sin tur spelar roll för mänsklig handling. ”[A]ll ’subjects’ are situated in a space in which they must either recognize themselves or lose themselves, a space which they may both enjoy and modify”, skriver han (1991:35). Rum blir alltså både påverkade och påverkare av mänsklig praktik. I dessa producerade/producerande rum inkluderas både det produktiva och reproduktiva, med relationer mellan könen och olika åldersgrupper samt arbetsfördelning och sociala hierarkier. I tanken om produktionen av rum ska man också komma ihåg att det inte bara handlar om rent fysisk produktion, utan att produktionen av rum är lika mycket en mental som materiell process (Elden 2004:184f).

Likhet och olikhet

Varken rum eller kroppar analyseras i denna studie som statiska eller oföränderliga, utan som påverkade av och påverkande flera olika processer. Föreställningar om likhet och olikhet utifrån genus och etnicitet i ett tänkt svenskt rum, men även mer lokala rum, har varit centrala för att förstå de fenomen jag valt att studera. Detta utifrån att kärnan i en integrationspolitik är att det finns olikheter som behöver integreras i varandra. Flera studier visar också att föreställningar om svenskhet och annanhet, likhet och olikhet,

genomsyrat integrationsdebatten, politiken och retoriken (se t ex Boréus 2006, Mattsson 2001).

Att dela upp världen i ”vi” och ”dom” är dock inte på något sätt ett modernt fenomen, utan snarare behöver nu pågående processer förstås i relation till historiska sådana. Edward Said (2000:112) menar att människan alltid har delat upp världen i regioner (med tillhörande invånare) som skiljt sig från varandra genom verkliga eller inbillade egenskaper. Även Aina Loomba (2006:118f) ser att detta är ett fenomen med lång historia och menar att det redan i antikens Grekland och i Romarriket skapades bestående schabloner om ”barbarer” och främlingar, vilka kom att omarbetas i det medeltida och tidigmoderna Europa. Kristendomen tog i detta en ledande ställning och förknippade mörka hudfärger med ondska. Kristna identiteter skapades i opposition till islam, judendom och hedendom. Enligt Said får dock uppdelningen av människor i grupper större betydelse först längre fram under 1800-talet, när de kategoriseras som genetisk typ och kombineras med karaktär (Said 2000:213).

Även om föreställningarna om olikheterna mellan det ”västerländska” och det ”icke-västerländska” existerat under en mycket lång tid, bör de inte betraktas som eviga och statiska motsättningar. Föreställningar om Andra har omstöpts och förändrats av ett otal historiska möten (de görs och förändras också dagligen genom olika människors möten med andra människor). Kolonialismen hade dock en avgörande betydelse enligt Loomba (2006:72), då föreställningarna både cementerades och rekonstruerades. Med kolonialismen ökades också kontakten mellan européer och icke-européer dramatiskt, vilket gjorde att även bilder och idéer flödade mer och snabbare än tidigare.

Kolonialismen innebar alltså inte bara kolonialmakternas bestämmande och präglande av ekonomiska- och maktrelationer, utan har i hög utsträckning också påverkat föreställningar om de koloniserade landområdena och deras befolkningar – föreställningar och maktstrukturer som fortfarande på vissa områden är starka. Det bör i detta sammanhang också påpekas att kolonisering inte är något som berört endast de som koloniserades, utan i lika hög grad de koloniserande liksom samhällen som formellt inte deltagit i kolonisering, men likaväl präglats av de koloniala tankesätten och föreställningarna. Enligt Chatarina Eriksson med flera (1999a:17) måste till exempel försöken att definiera och sätta gränser för ”svenskheten” analyseras i relation till denna process.

Koloniala spänningar, situationer, fantasier och föreställningar kan alltså tolkas som verksamma än idag och djupt inbäddade i vår bild av världen. Jag menar att även integrationspolitikens paradox – vilken jag ska återkomma till – kan förstås utifrån detta. Att de tidigare koloniserade territorierna inte längre är

koloniserade betyder inte att föreställningarna har försvunnit, utan de har anpassats till den tid vi nu lever i. Eriksson med flera skriver till exempel att ”kolonialismens stereotyper i modifierade former fortfarande i hög grad präglar den samtida globaliseringens kulturella processer” (1999a:38). Till exempel visar forskning om mediala bilder av invandrade personer att vissa av de gamla stereotyperna fortfarande är aktuella, och framför allt gäller detta den färgade mannen (se t ex Brune 2004). Föreställningarna bör, som jag skrev tidigare, ändå inte betraktas som eviga eller statiska utan är beroende av en daglig reproduktion och omförhandling. Det är också det dagliga återupprepandet som ger dem sin ”natural, self-evident, 'taken-for-granted' global moral order” (Haldrup, Koefoed & Simonsen 2006:175). Genom vardagliga möten får föreställningar om andra nya uttrycksformer och betydelser och Haldrup med flera menar att det finns en praktisk ”vardagsorientalism” som uttrycker sig i dagliga kroppsliga möten (2006:174). Dessa vardagliga möten formar lokala rum och lokala rumsliga praktiker.

Genus och integrationspraktik

I detta uppdelande i ett Vi och Dom, genom vardagliga praktiker, är det också tydligt att föreställningar om kön är en betydelsebärande faktor. Kroppen som faktum och föreställningar om dess olika innebörder verkar vara meningsbärande i hur lokala integrations- och arbetsmarknadspolitiker och praktiker utformas och det blir tydligt att föreställningarna som formar vardagspraktiken inte är könsneutrala.

De föreställningar som formar vardagspraktikerna för invandrade kvinnor kan även de kopplas tillbaka till mer än sekelgamla stereotyper. Till exempel menar Aina Loomba (2006:172) att föreställningar om kön och de ”icke västerländska” fann en spelplats i kolonierna och där utvecklades tillsammans. Kolonisation rättfärdigades genom hänvisning till ”kolonialismen som en moderniserande och frigörande mission” (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999a:23) och kvinnor i de kolonialiserade länderna fick ofta stå som föremål för några som skulle räddas från förtryck. De inföddas uppfattade barbariskhet och ociviliserade leverne blev en form av rättfärdigande av kolonisationen och inkluderade även de infödda männens behandlande av den infödda kvinnan. I flera kolonier (till exempel Indien, Algeriet och Sydafrika) betraktade kolonisatörerna den inhemska kvinnans ställning inom familjerna som en indikator på de lokala kulturernas efterblivenhet och brist på civilisation. Endast genom att införa västerländsk upplysning kunde dessa kvinnor uppnå befrielse från sin underordning, menades det (Loomba 2006:193, Yegenoglu 1998:98f). Att ”reformera” de lokala kvinnornas situation var konsekvent en del i det koloniala uppdraget, skriver Loomba (2006:193). På detta sätt kunde

koloniseringen också försvaras och legitimeras och de koloniserande kunde också legitimera sig själva som stående över både den inhemska förtryckta kvinnan och hennes förtryckare, med det ädla uppdraget att ”rädda den bruna kvinnan från den brune mannen”[8] (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999a:23). Föreställningen att ”den bruna kvinnan” behöver räddas från ”den brune mannen” är något som det finns exempel på även i vår samtid (se t ex Yegenoglu 1998 för diskussion om slöjan som exempel på detta) och är således ett förhållningssätt som följt med från kolonial tid och som kan kopplas till förhållningssätt som finns i vardagspraktiker, vilket inte minst blir tydligt i studier av integrationspolitik.

Forskning av Carina Listerborn (2005a, 2005b) kan utgöra exempel på hur föreställningar om en grupps olikhet skapar rumsliga praktiker och verkar stigmatiserande i sig. Till exempel lyfter Listerborn upp berättelser om kvinnor från Somalia som upplever att de passiviseras och diskrimineras mer i Sverige än kvinnor från Somalia som bor i andra länder, och Listerborn kopplar detta till mediala bilder. Invandrade kvinnor i Husby beskrivs i mediala sammanhang enligt Listerborn som i behov av hjälp och stöd, som isolerade, utsatta och hjälplösa. Föreställningarna är enligt Listerborn överdrivna, men tar sig ändå praktiska uttryck i hur kvinnorna bemöts. Föreställningarna blir på detta sätt en självförverkligande profetia (2005a:247 & 256f).

Även andra undersökningar visar att kvinnor med utländsk bakgrund behandlas på specifika sätt i mötet med lokala politiska praktiker just utifrån deras tillskrivna identitet som *invandrarkvinna*. Helene Thomsson har i olika studier, artiklar och rapporter, ägnat detta uppmärksamhet[9]. Hon menar att föreställningar om invandrade kvinnors behov styr vilka former av verksamheter som ordnas för dem. Föreställningar hon lyfter fram är bland annat att invandrade kvinnor har behov av att få hjälp till arbete, hjälp att komma hemifrån och språkträning. Såväl politiker och tjänstemän som andra initiativtagare till olika projekt för kvinnorna anser också att denna grupp ofta både har många barn och män som inte tar sitt ansvar för barn och hemarbete. Thomsson skriver att

> Man antar exempelvis att invandrade kvinnor har fler barn än svenska kvinnor och därför är i behov av avlastning och andhämtning, att de lever i mer ojämställda förhållanden och därför har svårare att få sina män att ta del av hushållsarbete och barnomsorg, att invandrarkvinnor har svårt att etablera nya kontakter i det svenska samhället och att de har svårt att få arbete (1999:43).

[8] Spivak myntade detta begrepp i ”Can the subaltern speak?”, 1988
[9] T ex Thomsson (1998), Thomsson m.fl. (1999) , Thomsson & Hoflund (2000), Thomsson (2003)

Även Anna Lundstedt (2005) visar i sin avhandling att många verksamheter som ordnas för invandrade kvinnor bygger på föreställningar om dom som outbildade och isolerade hemmafruar med många barn, att dom är duktiga på hantverk och har dålig självkänsla.

Intersektionella perspektiv

För att förstå hur integration görs utifrån olika personers positioner i ett samhälle, men också utifrån föreställningar om genus och etnicitet har jag valt att arbeta med ett intersektionellt perspektiv. Intersektionalitet är ett begrepp som avser att förstå hur olika identitetspositioner i ett samhälle kan skapa olika erfarenheter och upplevelser, beroende på hur dessa positioner kombineras och i vilket sammanhang. Intersektionalitet används för att analysera hur ”sociokulturella hierarkier och maktordningar interagerar och skapar inklusion/exklusion runt diskursivt och institutionellt konstruerade kategorier” (Lykke 2005:8). Syftet med tankesättet är en analys av hur olika kategorier konstruerar varandra. Olika identitetskategoriseringar samverkar. ”[B]akom kategorin kön finns alltid en uppsättning olika sociala positioner genomsyrade av bland annat klass- och rashierarkier”, skriver Paulina de los Reyes och Diana Mulinari (2005:24) och menar med begreppet, precis som Lykke, att olika maktordningar samverkar, varför en ”ensidig konceptualisering av makten och maktrelationer knappast kan medföra den teoretiska utveckling som är nödvändig för att åstadkomma en radikal förändring av ojämlika maktstrukturer” (2005:42). Olika kategoriseringsgrunder måste ses sammantaget och kan alltså inte skiljas från varandra i en och samma kropp. Markeringarnas betydelse varierar också och något som innebär en underordning i en situation kan betyda överordning i en annan eller både och samtidigt.

Med den intersektionella ansatsen menar jag att man på ett bra sätt kan belysa frågor om hur integration *görs* och det är också ett lämpligt angreppssätt om man vill väga in rummets betydelse för hur olika människor bemöts och förstås/tolkas. Tolkningen av den enskilde individen, men också grupper av människor, varierar över tid och rum och olika kroppsliga identitetsmarkeringar ger olika utfall i tolkningen av dem. ”Varje socialt fenomen och varje samhällsprocess har sitt rumsliga uttryck” skriver Susanne Johansson och Irene Molina (2003:282) och med ett intersektionellt perspektiv kan skiftande egenskaper som tillskrivs olika kvinnor i skilda tid och rum tolkas, liksom integrationspolitikers praktik.

Organisering som motstånd

Ojämställdheter i integrationspraktiken kan konstateras i flertalet studier under de senaste åren, men det är inte så många som fokuserat på upplevelsen av den

förda politiken och praktiken samt vad detta skapar för eventuella motståndsstrategier och rumsliga praktiker. Bland andra statsvetaren Maud Eduards (2002) har skrivit om kvinnors organisering som en sorts motståndshandling. Hon menar att kvinnors självorganisering kan ge positiv förändring i deras handlingsutrymme genom gemenskapen som kan stärka det politiska självförtroendet, förbättrade materiella villkor samt benämning och ifrågasättande av stereotypa genusföreställningar i samhället. Även Malin Rönnblom (2002) skriver om kvinnors organisering och menar att genom att tillskriva kvinnor handlingskraft visas på motstånd. Det måste alltså inte röra sig om organisering som utåtriktat och aktivt arbetar med jämställdhet och kvinnokamp utan kan lika gärna handla om en inåtriktad sammanslutning för att utbyta erfarenheter och stödja varandra. Ur detta perspektiv är det viktigt att inte låsa fast definitionen av motstånd. Centralt blir snarare att lyfta fram kvinnors *erfarenheter* av makt och motstånd, samt det motstånd och förtryck som de själva anser sig uppleva (Rönnblom 2002:30f).

Att studera invandrade kvinnors organisering och föreningsverksamhet har för mig varit ett sätt att komma åt både en kollektiv erfarenhet och upplevelse av integrationspolitik och praktik och eventuella motståndsstrategier. Pauline Stoltz (2003) anser att det inom akademin ofta används en begränsande definition av organisering eller politisk aktivism, vilket tenderat att missa kreativa strategier som uppvisas av till exempel invandrade kvinnor, vilka i första hand organiserar sig i olika intresseorganisationer och inte i politiska partier. Intressant är också att konstatera att det finns en utbredd föreställning att det är män som dominerar det så kallade etniska föreningslivet[10] och att könsperspektivet i stort sett varit frånvarande i svensk forskning om kombinationen mellan föreningsliv och integration (Bengtsson 2004:371).

Avhandlingens syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande studie kan härledas ur ovanstående teoretiska ingångar. Det är ingångar som avser sätta in mitt syfte och avhandlingens frågeställningar i en kontext. Syftet med denna avhandling är att studera *hur integration görs och produceras utifrån olika aktörers positioner på en kommunal nivå*. Detta sätter fokus på enskilda personers handlande i en större samhällskontext.

Utifrån syftet har ett antal frågor formulerats. En övergripande fråga är: *På vilket sätt sker förhandlingar kring likhet och olikhet och tar sig uttryck i exemplet integration?* Detta inkluderar gränsdragningar och förhandlingar om

[10] Benämningen ”etniska föreningar” är den som är vanligast förekommande i kommunerna när det gäller föreningar som riktar sig till personer med utländsk bakgrund. I vissa fall kallas dessa ”invandrarföreningar” eller ”föreningar bildade på etnisk grund”. Jag har dock valt att använda begreppet ”etniska föreningar” då det är detta som främst används i de studerade kommunerna.

gränsdragningar mellan det lika och det olika, liksom att förstå vilka förgivet tagna föreställningar själva integrationspolitiken och praktiken bygger på.

I syftet och den övergripande frågan ryms också frågor som:

- hur uppfattas själva begreppet integration? Vilka ska integreras och till vad?
- hur producerar och reproducerar lokala, liksom nationella, rum integration som politik och praktik?
- hur kan utfallet av integrationspolitiken förstås i förhållande till föreställningar om integration och invandrade kvinnor, och hur påverkar dessa föreställningar görandet?
- vilken betydelse har invandrade kvinnors organisering och föreningsaktivitet för dem själva och utifrån föreställningar om dem som grupp?

De studerade aktörerna är invandrade kvinnor i olika föreningar och organisationer samt tjänstemän och ledande politiker med integrationspolitiskt ansvar. Utifrån sina olika positioner har dessa aktörer olika ansvar, förhållningssätt och upplevelser av integrationspolitik och praktik, vilket formar görandet och det rumsliga utfallet. De olika aktörerna är aktiva i fyra olika svenska kommuner. Dessa kommuner är valda utifrån dels olikheter sinsemellan och geografisk spridning, dels utifrån en av mig uppfattad vilja och ambition att arbeta med integrationsfrågor som sådana och utifrån ett genusperspektiv.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen är uppbyggd kring en teorietisk begreppsapparat grundad på Lefebvres rumsliga triad. Denna teoretiska grund läggs fram i kapitel två. Min tolkning av Lefebvre presenteras och en modell formas utifrån hans begrepp och byggs på utifrån bland annat genusteoretiskt och fenomenologiskt inspirerade teorier. Lefebvre skriver om sin rumsliga triad att den har en begränsad betydelse om den inte betraktas som mer än en modell (Lefebvre 1991:40), och detta gäller även för min utveckling av triaden. Modellen och dess begrepp används därför som grund för den empiripresentation och diskussion som förs i kapitlen fyra till sju. I dessa kapitel fylls modellen med begrepp och empiriska exempel. Därför är kapitlen inte på något sätt strikt empiriska, utan blandas med redovisning av tidigare forskning och teoretiska diskussioner, liksom analyser av hur materialet kan förstås. En del teoretiska resonemang och begrepp har redan berörts i detta inledande kapitel, men kommer att fördjupas och fyllas på löpande i texten och blandas med de mer empiriska delarna. Dessa mer empiriska kapitel avslutas alla med ett sammanfattande avsnitt där också *görandet* lyfts fram tydligare ur materialet.

Före de mer empiriska kapitlen finns ett metodkapitel, kapitel 3, där studien och studieobjekten presenteras utifrån metodologiska överväganden och frågeställningar. Min egen roll i forskningsprocessen diskuteras även här, liksom de analytiska överväganden och vägval som gjorts under processen.

Det första av de mer empiriska kapitlen, kapitel fyra, handlar om den del av modellen som behandlar övergripande föreställningar i samhället; *Representationer och schabloner*. Föreställningar om integration och svenskhet lyfts fram och kopplas till informanters och lokala dokuments utsagor om dessa teman, liksom till svensk invandrings-/integrationspolitisk historia. Vi får också bekanta oss med schablonen *invandrarkvinnan* och schablonen *invandrarmannen*.

I kapitel fem och sex diskuteras de delar i modellen som faller under *rummets/rumslig praktik* och *levd erfarenhet*. I det första fokuseras den praktiska verksamhet som genomförs i kommuner för att uppnå den integration som slås fast i olika policys och mål. Kapitlet tar också upp invandrade kvinnors föreningsaktivitet och målet med föreningarna, och kopplas till kommunens integrationspolitiska strategier, liksom platsens betydelse. I det följande kapitlet diskuteras erfarenheter av integrationspolitik och praktik och den levda erfarenheten av att som invandrad vara engagerad i en kvinnoförening. I relation till detta diskuteras även olika förhållanden till och syn på svensk jämställdhet.

Modellens tredje del diskuteras i kapitel sju som behandlar *representerade rum och situationer*. I denna del av modellen betonas det rörliga, levda, dynamiska och nuet. Därför lyfts här informanters berättelser om konkreta upplevelser fram, liksom olika motståndsstrategier och situationer som på olika sätt motsäger schabloner och representationer.

Efter detta följer ett avslutande kapitel som knyter ihop empiriska och teoretiska trådar som kommit fram genom avhandlingens olika delar. Slutsatser presenteras utifrån avhandlingens tema om likhetsdiskurser och olikhetspraktik. Integration som rumsligt fenomen diskuteras utifrån hur politiken och praktiken både förhåller sig till, bygger på och reproducerar olika rumsligheter.

Avhandlingen avslutas med en epilog som innehåller ett kortare avsnitt med praktiska resultat som en kommun skulle kunna ta till sig av i sitt arbete för att nå de mål som slagits fast i integrationspolitiken. Här finns också ett avsnitt som siktar framåt mot ytterligare frågor att forska om utifrån denna avhandlings resultat.

Jag har med denna avhandling en vilja att resultaten av studien ska kunna komma kommuner tillgodo i deras praktiska arbete. Samtidigt finns vissa krav på en akademisk avhandling, liksom en nyfikenhet från min sida att fördjupa mig teoretiskt för att kunna förstå de fenomen jag studerat och uppmärksammat. För den som vill ta del av studien men inte är intresserad av

de mest teoretiska delarna, är avhandlingen utformad så att kapitel fyra till åtta ska kunna läsas och förstås utan att sätta sig in djupare i de andra kapitlen. En återkoppling till min teoretiska modell görs i början på varje kapitel, men läsaren kan förstå de resonemang som förs i kapitlen utan att vara insatt i modellen. I kapitel nio sammanfattas resultat för praktiker att ta till sig av i ett konkret integrationsarbete.

2. Rum och handling

I detta kapitel går jag igenom den teoretiska grunden för denna avhandling. En modell om hur rum och föreställningar om människor i rum skapas socialt i en ständigt pågående process presenteras i två steg – en första grundmodell och sedan en påbyggnad av grundmodellen. Genom att teoretiskt begreppsliggöra denna sociala process som en helhet, kopplat till rumsliga praktiker, kan mitt empiriska material sättas in i ett sammanhang.

En viktig utgångspunkt är att vi genom våra kroppar är i ett ständigt samspel med det rum vi befinner oss i, och att vi genom våra tankar och handlingar påverkas av och påverkar rum. Föreställningar och schabloner produceras och reproduceras hela tiden på ett tankemässigt plan, men tar också materiella uttryck. Detta påverkar människor i deras vardag, men kan genom den materiella praktiken också förändras.

Det levda, det uppfattade och det skapade

Som jag nämnt inledningsvis tar jag min utgångspunkt i Lefebvres teori om produktionen av rum. I *The production of Space* (1991) beskriver Lefebvre hur han uppfattar att rum har flera olika dimensioner – fysiska, mentala och sociala. Att se de olika dimensionerna som separata kommer aldrig att kunna förklara hur rum produceras och reproduceras, och därför menar Lefebvre att det behövs en enande teori, vilket han avser skapa genom boken. Framförallt ser Lefebvre en fara i uppdelningen mellan ”mental” och ”social space”. Den ses som en delning mellan teori och praktik och faran beskrivs ligga i att idéer om en ”teoretisk praktik” producerar ett mentalt rum som inte finner sin motsvarighet i social praktik, men likaväl står som referens för den (1991:6). De två delarna måste alltså kopplas ihop för att förstå det rumsskapande som helhet – den ena delen kan aldrig ge hela bilden och förståelsen av ett fenomen. Detta kan exemplifieras genom Allan Preds studie i *Even in Sweden* (2000). Han beskriver en förändring av Sverige som politiskt och fysiskt rum sedan mitten av 1980-talet. Denna politiska och fysiska förändring betyder dock inte att det mentala rummet förändrats på samma sätt. Många lever enligt Pred kvar i tanken på Sverige som det ultimata solidariska, socialdemokratiska landet med dess sociala rum (2000:83). Det svenska rummet är inte (längre) strukturerat på det viset, men så länge det finns en hegemoni för den mentala föreställningen att det är så det fungerar, är föreställningen om att de sociala rummen fungerar så här dominant. Genom detta exempel förstår man också varför Lefebvre menar att det finns en stor fara i att separera mentala och sociala rum. De som har makten att bestämma över produktionen av mentala rum har även makten över de sociala rummen. Så produceras också föreställningen att Sverige är världsbäst

på jämställdhet (vilket vissa mätningar visserligen också visar), en föreställning och dess konsekvenser som jag ska återkomma till.

Redan i min första läsning av Lefebvre upplevde jag att hans tankar om produktionen av rum gav förklaringar till flera av de företeelser som jag valt att studera. Kanske kunde förklaringar till glapp mellan teori och praktik i integrationspolitiken finnas i Lefebvres rumsliga teori? Utifrån detta första intresse har jag sedan fördjupat mig i hans teorier och utvecklat en modell som kan tillämpas på integrationspolitik och praktik, men även på andra rumsliga fenomen.

För att svara upp på sin tanke om en enande teori om produktionen av rum har Lefebvre definierat en triad om hur rum produceras och reproduceras i olika sfärer. Triaden är axeln i den modell som utgör min visualisering av hans tankar och som också kommer att byggas på allt eftersom i detta kapitel. Som en enkel introduktion kan man säga att de tre olika sfärerna, som jag tolkar dem[11], handlar om det skapade, det uppfattade och det levda. Dessa tre är i ständigt samspel och producerar och reproducerar, produceras och reproduceras av, rum (se Figur 1). Detta är också en av Lefebvres huvudpoänger i *The Production of Space*, att det behövs en sammanhängande teori som ger en helhetsförståelse av produktionen av rum. Det är därför viktigt att inte uppfatta modellens sfärer som separata delar, utan som ingående i en hela tiden pågående process i skapandet av rum. Detta betyder att de olika delarna hela tiden påverkar varandra i ett samspel. Pilarna runt modellen är tänkta att symbolisera att processerna är i ständig rörelse och att formerna i modellen inte är statiskt åtskilda i tre delar, aldrig stilla, liksom att skalan på modellen inte är fast. Processerna kan vara likaväl lokala som globala, kommunala som nationella, och påverkar också varandra. Att delarna hänger ihop och är i process betyder dock inte att de har likvärdig betydelse i relation till varandra, utan i olika sammanhang kan någon av delarna vara mer påverkande än de andra i produktionen av rum.

[11] Lefebvre är inte precis specifik i sina beskrivningar av den rumsliga triaden, även om den är ett centralt tema i *The Production of Space* (Lefebvre 1991). Flera olika tolkningar och användningar av den finns (se t ex Heldt Cassel 2003, Merrifield 2000, Shields 2004, Harvey 1989). De är dock inte helt disparata i sina tolkningar, utan jag ser det mest som olika nyanser. Inte heller min tolkning blir på detta sätt utmärkande avvikande från andra tolkningar av triaden som jag läst.

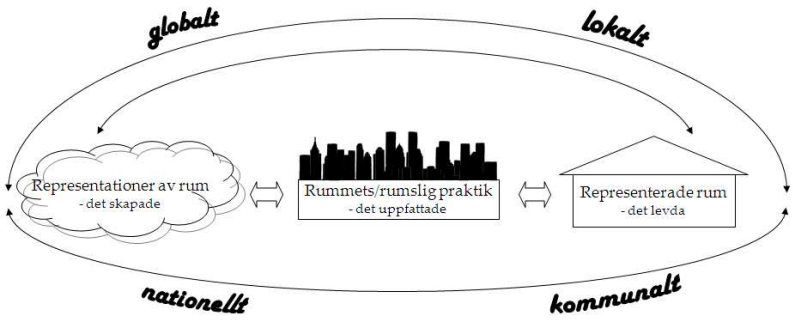

Figur 1. Egen modell utifrån Lefebvres ”rumsliga triad” (Lefebvre 1991)

Låt oss fördjupa oss i modellen, och börja med det jag kallar *representationer av rum* (Lefebvres ”representations of space”) – det skapade. Detta är enligt Lefebvre rum kopplade till kunskap, ordningen av produktionsrelationer, symboler och koder. Det är vetenskapsmäns, planerares och teknokraters rum och bygger på abstraktion, dominans, hegemoni och koncept. Det är också det dominanta/dominerande rummet i varje samhälle (Lefebvre 1991:38f). Jag uppfattar att Lefebvre menar att det är här de övergripande föreställningarna om ett rum/samhälle finns och skapas. När jag som forskare uttalar mig om till exempel Sverige så är det på denna arena jag spelar. Mina uttalanden, tillsammans med andra uttalanden, texter osv., bildar en föreställning om hur det aktuella territoriet/rummet är utformat. Tillräckligt många upprepningar skapar en vedertagen föreställning om rummet, alltså en sorts tankekonstruktion. Detta betyder inte att det endast finns en representation, utan som Susanna Heldt Cassel (2003:31) skriver kan flera tolkningar och berättelser om rummet finnas sida vid sida samtidigt, även om representationer som produceras inom formella maktstrukturer ofta får större genomslagskraft.

Eftersom skalan på modellen kan variera, kan också innehållet i representationerna variera. En lokal uppfattning om till exempel en kommun behöver inte vara densamma som den nationella, men de olika föreställningarna kommer att prägla olika förhållningssätt till kommunen.

Representerade rum (”spaces of representation”[12]) är enligt Lefebvre levda rum och invånarnas/användarnas rum. Detta är passivt upplevda rum genom associerade bilder och symboler, alltså kopplat till föreställningarna, och som på det viset också är ett dominerat rum (Lefebvre 1991: 39). Ego, säng, sovrum,

[12] I *The production of Space* (Lefebvre 1991) kallas detta rum för “Representational Space”. Flera har tyckt att detta är svårtolkat, och till exempel Stuart Elden (2004, not 186) menar att det också är en missvisande översättning från franskan (som boken skrevs på). Att istället kalla det för ”Spaces of Representation” är idag vedertaget enligt Elden, och jag har också valt att använda denna benämning (i de fall jag använder den engelska benämningen). Jag anser att detta på ett tydligare sätt beskriver rummet än den ursprungliga översättningen.

bostadshus, hem, torg, kyrka eller kyrkogård är exempel på sådana rum som Lefebvre kopplar till det representerade. Det är rum med en tydlig känslomässig kärna som omfattar passion, handling, situationer, dynamik och ett ständigt nu (1991:41f).

Representationer och det representerade existerar alltså inte åtskiljda från varandra. De intrikata kopplingarna mellan det skapade och det levda beskrivs, som jag ser det, i det Lefebvre kallar *rummets/rumslig praktik* ("spatial practice"), vilket innefattar produktion och reproduktion, människor och samhällets geografier, fortgående handling och uppfattande. Rummets/rumslig praktik innefattar också det som omger handling, alltså rummets fasta installationer så som byggnader, stadsstruktur och indelning av platser för specifika ändamål, vilket ger praktikerna kontinuitet och sammanhang i rummet (1991:33 & 38). Lefebvre ställer som exempel frågan "How could the Church survive without *churches*?" (Lefebvre citerad i Shields 1999:162), och menar att ett socialt fenomen, som att människor utövar sin tro, också behöver stöd (eller förstärks) genom rummets fysiska struktur – som att det finns en viss byggnad att utöva och knyta an tron till. Delvis kan den rumsliga praktiken i min tolkning av Lefebvre beskrivas i termer av kultur (Lefebvre 1991:45). Shields (1999:162f) menar att det också krävs en form av "rumslig kompetens" liksom en särskild typ av "rumsligt uppträdande", inövat och underförstått. Har man inte rätt kompetens eller uppträder på ett annat sätt än den gängse uppfattningen av vad rummet implicerar, kommer detta av andra uppfattas som avvikande. I min tolkning beskriver rummets praktik de mer fasta installationerna medan rumslig praktik fångar de sociala handlingarna knutna till rummets praktik.

Enligt Andy Merrifield (2000:175) är Lefebvre något vag i hur han menar att rumsliga praktiker håller ihop och samtidigt separerar representationer av rum och representerade rum. Jag kan delvis hålla med i detta, men som jag tolkar Lefebvre levs det levda i ett ständigt nu och är en del av de rumsliga praktikerna, tillsammans med rummets geografi (till exempel stadsstruktur/det planerade) som blir en av förutsättningarna för det levda, liksom även de skapade föreställningarna om rummet. Utifrån mitt intresseområde kan det också uttryckas med David Delaneys (2002:7) ord, att det sociala och det rumsliga är sammankopplat, då "elements of the social (race, gender, and so on) are not simply *reflected* in spatial arrangementes; rather, spatialities are regarded as *constituting* and/or *reinforcing* aspects of the social". Men poängen med triaden är ju också att de tre delarna aldrig helt kan skiljas åt och analyseras utan att ta de andra i beaktande. De vetenskapsmän, planerare och teknokrater som Lefebvre menar skapar representationer av rum verkar också i en rumslig kontext. De lever också i representerade rum och verkar i en rumslig praktik och struktur. Det uppfattade och skapade kan också alltid omformas och

omtolkas genom det levda (även om strukturerna är stela). För att tydliggöra de sociala dimensionerna i rumsliggörande kommer jag längre fram i kapitlet att lägga till några begrepp till modellen.

Praktisk tillämpning av Lefebvre

Lefebvres teori om produktionen av rum har även av många andra använts för att teoretisera och förstå en mängd olika områden. Kulturgeografen Susanna Heldt Cassel (2003) använder Lefebvres rumsliga triad för att tydliggöra hur produktion och konsumtion av bilder av en region (representationer) sker på olika sätt av olika aktörer. Landskapsarkitekten och konstvetaren Maria Hellström (2006) har i sin avhandling om området Christiania i Köpenhamn också använt Lefebvre. Hon gör det primärt för att visa att görandet av rum är centralt i utformandet av Christiania och att rum är sociala skapelser. Även kulturgeografen Lukas Smas (2008) lutar sig mot Lefebvre, men väljer att kombinera Lefevres teori med Torsten Hägerstrand och tidsgeografi för att förstå och tolka konsumtionsmönster och cityutformning. Lefebvres rumsliga teori används för att förstå hur rum (citykärnan) skapas utifrån konsumtions- och produktionsrelationer. Detta är exempel på svenska avhandlingar[13] där Lefebvre utförligt diskuterats och använts för att förstå ett rumsligt fenomen. Tillämpning av teorin finns även i vetenskapliga artiklar och bokkapitel[14].

Bredden i områden att tillämpa Lefebvres rumsliga triad på visar också på styrkan i den. Gemensamt för ovan nämnda texter är att Lefebvre används för att visa på att rum är en social konstruktion, och att hur det specifika rummet kommer att se ut bestäms av mänsklig handling, men också utifrån olika (tids)rumsliga dimensioner, samt att den sociala handlingen även påverkas av rummet. Bredden på tillämpningsområden gör dock att det är svårt att jämföra styrkor och svagheter som framkommer i de olika användningarna. Det som jag själv uppfattar som svagheterna i Lefebvres triad kan kopplas till styrkan. Om styrkan är att teorin visar hur rum produceras och reproduceras genom ständig mänsklig handling på en övergripande nivå, så ser jag som svagheten att den inte på samma sätt uppmärksammar den individuella handlingen, själva *görandet*. Detta är också ett perspektiv som inte på något tydligt sätt utreds i de ovan beskrivna texterna. Lukas Smas (2008) närmar sig det mer individuella genom kombinationen mellan Lefebvre och Hägerstrand och lyfter upp situation och vardagsliv som viktiga begrepp i sin studie. Susanna Heldt Cassel (2003) ser utrymme för motstånd och social handling i Lefebvres *levda rum*. Det rent kroppsliga perspektivet saknas dock. Eugene J. McCann (1999) har i en artikel använt Lefebvre för att diskutera ”race, protest and public space”, men menar

[13] För fler exempel se t ex Bylund (2006), Braunerhielm (2006), Olsson (2008).
[14] Se t ex Forsberg m.fl. (2006), McCann (1999), Haldrup m. fl.(2006).

att teorin i diskussioner om ”race” och ”racial identities” framför allt hittar sin styrka i Lefebvres tankar om representationer och dess inverkan på rum. Flera har också hävdat att Lefebvre är könsblind och att detta begränsar användningen av honom i feministiska teorier och i teorier om kropp (se t ex Simonsen 2005a, Shields 2004:211). Simonsen menar dock att Lefebvre har mycket att ge geografisk teori om kropp, men anser samtidigt att det finns en lucka att fylla. ”Lefebvre's approach to the body is definitely in need of juxtaposition with some of the extensive feminist litterature on the body”, skriver hon (Simonsen 2005a:10). Även Carina Listerborn (Listerborn 2007:61), som i en rapport ägnat sig åt att utreda kroppen som situation kopplat till rum, konstaterar att Lefebvre kan behöva utvecklas utifrån en könad kroppslig utgångspunkt, och framför allt med hjälp av feministiska geografer. Lite av det Simonsen och Listerborn efterfrågar är vad jag i denna avhandling föresatt mig; att tillämpa Lefebvres teori på mitt empiriska material, inkluderat ett genusperspektiv.

För att tydliggöra det kroppsliga, individuella och görandet har jag valt att lägga till några begrepp och utvidga modellen och diskutera detta från en feministisk-geografisk utgångspunkt. Lefebvres begrepp är dock fortfarande grunden i modellen, då jag menar att man måste förstå betydelsen av rum för att också förstå det kroppsliga och handling i olika rum. Dessa två ting kan alltså inte separeras. Jag vill återgå till citatet av Lefebvre som presenterades i inledningskapitlet: ”each living body *is* space and *has* its space: it produces itself in space and it also produces that space” (Lefebvre 1991:170). Utifrån detta skulle man kanske kunna säga att i min utvidgade tolkning av Lefebvre genomkorsar *görande* och det individuella alla de tre rumsligheterna.

Schablon, situation och levd erfarenhet

För att tydliggöra hur jag ser på görandet och det kroppsliga har jag alltså valt att utvidga Lefebvres grundbegrepp i den första modellen med ytterligare några begrepp. Jag anser att detta också gör Lefebvres triad lättare att applicera på ett empiriskt material och undviker att det enbart blir ett teoretiskt perspektiv – en svaghet som jag tycker finns i några av de ovan diskuterade avhandlingarna. De tillförda begreppen är *schablon, situation* och *levd erfarenhet* (se figur 2).

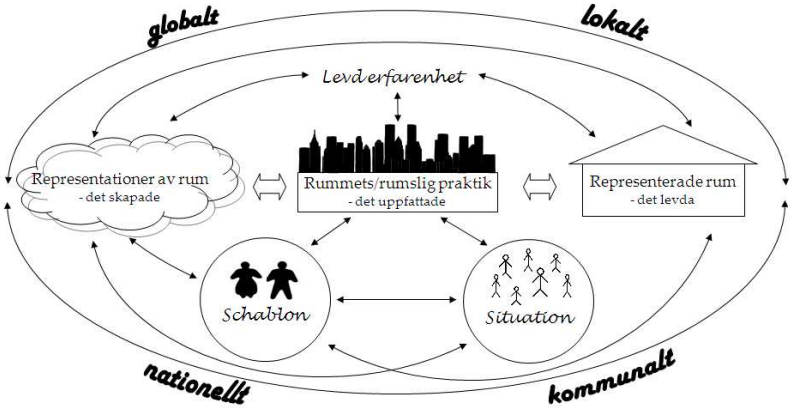

Figur 2. Rumsliggörandets komplexitet

Schablon

Schablonbegreppet kommer i min användning från teologen Cristina Grenholm (2005). Hon beskriver det främst utifrån en teologisk kontext, men överföringen till andra exempel låter sig väl göras. Schabloner är enligt Grenholm föreställningar eller auktoriserade formuleringar som många uppfattar som sina. Grenholm använder schablonbegreppet för att framhäva två karaktäristiska drag. För det första är schabloner upprepningsbara likt mallar som används för tryck på tyg och vägg, för det andra fungerar de som fasta värden för att underlätta beräkningar, till exempel som självdeklarationens schablonavdrag. På detta sätt blir schabloner ”förenklade formuleringar som kan upprepas” och ”till för att underlätta olika typer av mönsterskapande” (2005:82). I detta finns likheter med det som Haldrup, Koefoed och Simonsen (2006) kallar för ”banal orientalism” och även med fler förenklade föreställningar som går utanför trosläror. Den banala orientalismen som Haldrup med flera beskriver är en sorts rutinartade sätt att prata om och förstå världen, och ett tänkande ”naturally appearing daily in the words of politicians, in media coverage and in the way the dominant discourse is circulating in everyday narratives” (2006:176). Det handlar om ett uppdelande i ”vi och dom”, det kända och det okända, som är precis så enkelt att reproducera som schabloner. Men det är också ett tänkande som krävs för att upprätthålla den världsordning vi idag har, och därför är schablonen också så lätt att upprepa. Som Grenholm skriver krävs spänning i en schablon för att den ska hållas vid liv. När en schablon förlorar sin spänning är den död, och döda schabloner har förlorat all sin kraft. Alltså måste schablonerna vara förenklingar, och som sådana underlättar de också kommunikation eftersom de bildar ett gemensamt

sätt att förstå och tala om saker och ting (Grenholm 2005:85 & 90). Att schablonerna är förenklingar betyder dock inte att de inte kan ha någon verklighetsförankring. Schabloner är nära kopplade till levd erfarenhet, men också övriga delar i modellen. Detta betyder att egna erfarenheter påverkar schablonerna. En schablon kan skapas utifrån en levd erfarenhet, men levda erfarenheter tolkas också utifrån schabloner. Schabloner är också nära knutna till representationer, vilket betyder att schabloner inte måste bygga på levd erfarenhet utan också kan vara återupprepade tankekonstruktioner.

Det finns fler begrepp som har liknande betydelse som schablon. Hanna Wikström (2007) använder sig i sin avhandling om ”den problematiska invandrarfamiljen” av sociologen Max Webers *idealtyp* för att beskriva en liknande tankekonstruktion. Weber beskriver idealtypen som en tankebild som konstrueras genom att

> ensidigt *betona ett eller ett par* synsätt och genom att lägga samman en mängd spridda och inte klart avgränsade fenomen, som kan förekomma i större eller mindre omfattning eller ibland inte alls (Weber 1977:138)

Det är en frusen bild av ”invandrarfamiljen”, som reproduceras i offentlig debatt och forskning och som osynliggör olika och differentierade erfarenheter, skriver Wikström (2007:243). Konstruktionen av idealtypen blir på detta sätt ganska lik konstruktionen av schablonen. Stereotyp är ett annat begrepp närbesläktat med schablon. Dessa båda begrepp står inte i någon motsats till varandra. Schablonen är uppbyggd av stereotypa uppfattningar, till exempel om vad som är svenskt och inte. Denna avhandling visar dock att stereotyperna inte är fasta, utan förändras utifrån ändamål. Detta är också en anledning till att använda schablon framför det mer vedertagna begreppet stereotyp. Individer pressas in i färdiga mallar, men mallarna ser olika ut beroende på kontext. Stereotyp uppfattar jag mer som en solid föreställning, som en fast och oföränderlig typ, men som alltså är med och bygger upp schablonen.

Jag har valt att använda mig av schablonbegreppet därför att det inte bara handlar om bilder av ”andra” som i ”banal orientalism” eller om fasta grupper av människor som i stereotyp. Schabloner finns i mitt material likaväl om människor som om integrationsbegreppet som sådant. Schablonen är en mall eller ett mönster som rutinmässigt massproducerar en förenklad föreställning. Häri ligger också skillnaden från representationer. Representationer är som Lefebvre skriver vetenskapsmäns, planerares och teknokraters rum och bygger på abstraktion, dominans, hegemoni och koncept. Schablonen betraktar jag som mer vardaglig och bygger på ett återupprepande i den enskilda individens *görande* snarare än koncept ”ovanifrån”, vilket inte betyder att den på något sätt

kan reduceras till mindre betydelsefull. Schablonernas återupprepande drag gör att de snabbt sprids och av många uppfattas som sina.

Schablon har i min modell placerats någonstans mitt emellan det skapade och det uppfattade, men är också kopplad till det levda. Schablonen är nära sammanhörande med representationer och föreställningar men också med rummets praktik genom produktion och reproduktion och uppfattande av rummets fasta installationer. Schablon kännetecknas i min modell av pepparkaksformar – en pepparkaksgubbe och en pepparkaksgumma. Likt pepparkaksformen uppfattar jag schabloner som stela men också upprepningsbara. I formen pressas till exempel olika föreställningar om kön och könsroller in. Att schablonen här symboliseras av gumma och gubbe betyder dock inte att andra ting inte kan schabloniseras.

Situation

Situation som begrepp är i detta sammanhang avsett att fånga något ytterst subjektivt och individuellt. Begreppet är i denna användning inspirerat av litteraturvetaren Toril Moi (1999) som i sin tur utvecklat det utifrån Simone de Beauvoir (de Beauvoir 2006 [org. 1949])[15]. Moi och Beauvoir utgår från kroppen som situation och menar att kroppen inte är ett ting, utan just en situation, samtidigt som den också är *i* situationer. En av begreppets poänger, som jag ser det, är att den levda erfarenheten av att vara till exempel en invandrad kvinna tydliggörs i situationen, utan att reducera en person till att vara varken invandrad eller kvinna.

Även Kirsten Simonsen relaterar till Mois situationsbegrepp och betraktar kroppen som en situation som alltid kommer vara en del av vår levda erfarenhet. Samtidigt menar hon att kroppen som situation bara är en situation bland många andra (2005b:56), vilket betyder att människans klass, etnicitet, plats, nationalitet, förflutna, position och förhållande till andra, liksom kroppen, således utgör olika situationer (Listerborn 2007:24f). ”Der er alltså en vis forudbestemmelse forbundet med vor kroppslighed, men altid en bestemmelse, der er åben, foranderlig og under stadig tillblivelse”, skriver Simonsen (2005b:54). I denna sociala tillblivning finns både möjligheter till frigörelse och förtryck, just därför att situation är ett pågående skeende och som sådant öppet för tolkning och val av position i varje nytt nu, i alla fall rent teoretiskt. Samtidigt innehåller varje situation det Simonsen kallar vardagslivets motsägelsefulla rytmer (2005a:7). Situationen och nu är alltså hela tiden i

[15] Situationbegreppet förknippas också ofta med filosofen Maurise Merlau-Ponty (se t ex Merleau-Ponty 1999). Jag har dock valt att inte fördjupa mig i begreppet som sådant utan utgår från egen läsning och Mois tolkning av Beauvoir.

samband med allt det som händer runtomkring, med då och sen, det upplevda och med det skapade och lagrad livserfarenhet.

Flera av de avhandlingar som jag studerat för att undersöka olika tillämpningar av Lefebvre använder också situation som begrepp, men på lite olika vis. Smas (2008:59) menar till exempel att situation har en rumslig dimension och att situationen sätter fokus på människan i varje enskilt nu, och att det är genom situationen som föreställningar och idéer produceras och reproduceras. Den sociala handlingen gör verkligheten, samtidigt som den hänger ihop med det som redan skett.

> A situation does not only follow another situation but is also situated in relation to other situations. Situations are not independent entities: they are rooted in the historical past and anchored to the present surroundings – in the diorama (Smas 2008:61)

Maria Hellström (2006:307) använder situationsbegreppet för att beskriva staden – det är den hon benämner som en situation, genom det ständiga skapandet och ”the urban jam”. Staden är en situation, precis som kroppen är det, i Hellströms tolkning. Situation nämns även av Lefebvre och placeras då inom representerade rum.

I min användning är situation som jag skrev något ytterst subjektivt och individuellt. Situation har i min modell placerats mellan det levda och det uppfattade och samtidigt också sammanhörande med det skapade. Situationen är ett pågående skeende och ger utrymme för handling, motstånd och görande. Av denna anledning har situation i min modell fått kännetecknas av streckmänniskor, lite olika men ändå lika. Detta för att symbolisera att i situationen är kroppen central för handling men inte för betydelse. Sin betydelse får kroppen först i relation till levda erfarenheter, föreställningar och det rumsliga sammanhang kroppen befinner sig i. Situationen sker alltid i en representerad ram, likt Lefebvres tanke, men jag har ändå valt att lyfta ut den för att synliggöra den individuella praktiken i det representerade.

Levd erfarenhet

Teologen Cecilia Nahnfeldt (2006) har i sin avhandling kombinerat de två begreppen situation och schablon. Begreppen målades vid ett seminarium[16] upp i en figur och detta har för mig gett inspirationen till kopplingen till Lefebvres begrepp. *Situation* handlar enligt Nahnfeldt om tid, om ständigt nya ögonblick förbundet till en kroppslighet, då det är genom det kroppsliga som varje nu upplevs. Det är pågående skeenden och därför öppna för tolkning och val av

[16] Cecilia Nahnfeldt, seminarium ”Kallelse, kön och Simone de Beauvoirs situationsbegrepp” vid Karlstads universitet 2006-10-18 .

position, liksom konkret livserfarenhet (2006:45). Som pågående skeende som ger utrymme för individuell handling öppnar det för individens agens, och varje persons handling blir av betydelse. Samtidigt är det en handling som alltid kommer att ske under påverkan av tidigare erfarenheter och schablonartade föreställningar (oavsett om handlingen bryter mot invanda föreställningar eller inte). Detta knyter an till det rumsliga, då representerade rum sätter ramar för förväntad handling – sova gör man främst i hemmet, inte på torget till exempel. Viktigt i Nahnfeldts situationsbegrepp är dock att existens föregår essens, att kroppen inte är ett essentiellt faktum utan i ständig tillblivelse och att ett avstånd finns mellan den faktiska kroppen och schablonen om den aktuella kroppen (kön, hudfärg osv.) (2006:47). Streckmänniskorna i modellen visar också detta, till skillnad från schablonens färdiga former.

Schablon är enligt Nahnfeldt mer abstrakta och statiska uttryck vars funktion är dess stelnade drag och överförande moment. Schabloner är ”fasta föreställningar, som ibland upphöjs till sanna eller självklara beskrivningar av världen” (Nahnfeldt 2006:37f), och det som gör dem till schabloner är möjligheten att upprepa dem på ett effektivt sätt. I schablonbegreppet ryms alltså till exempel föreställningar om relationer mellan man och kvinna, erfarenheter som genom interaktion med omvärlden skapar en situering åt personen (2006:47). På det här sättet blir situation och schablon inte två tydligt åtskiljbara motsatser, utan mellan dessa två finns hela tiden ett samspel. Situation och schablon existerar aldrig fria från varandra, precis som olika rumsligheter i Lefebvres teori inte går att separera utan är olika delar i ett och samma system. Även om situationen alltid är ett unikt tillfälle finns det en begränsning i tidigare erfarenheter, andras närvaro i situationen och andra förhållanden som omger situationen, enligt Nahnfeldt (2006:49).

Detta som sker mellan situation och schablon kallar Nahnfeldt för *Levd erfarenhet* (utifrån Toril Moi (1999)), vilket inbegriper en persons samlade erfarenheter och subjektiviteter. Den levda erfarenheten är interaktionen med omvärlden.

Genom kombinationen av situation och schablon fångar Nahnfeldt någonting väldigt viktigt, nämligen att schabloner genom ständigt nya situationer produceras och reproduceras, utifrån tidigare levda erfarenheter. Det är en påverkan i två riktningar och därför både en produktion och reproduktion. Samtidigt sker allt detta i en kontext, i tid och rum, som också påverkar och påverkas. Moi skriver att ”lived experience is […] sedimented over time through my interactions with the world, and thus itself becomes a part of my situatedness” (1999:63). Varje situation är unik och samtidigt är samhällsstrukturer och rumsliga/sociala koder påverkansfaktorer för varje ny situation, vilket genom den egna erfarenheten av situationen kan bidra till att

bygga på eller förändra schabloner (produktion eller reproduktion) liksom representationer av rum[17]. Stuart Elden (Elden 2004:190) skriver: ”Socially lived space and time, socially produced, depends on physical and mental constructs”. Både det mentala och det fysiska är alltså viktiga påverkansfaktorer för att förstå det levda.

Genom införandet av schablon, levd erfarenhet och situation i modellen menar jag att det kroppsliga och den individuella handlingen, *görandet*, tydliggörs. Men dessa hänger också samman med rum, som jag visat genom diskussionen om Lefebvres rumsliga triad. Kroppen, görandet och rummet är sammanbundna och inte åtskiljbara.

Görande i och genom rum

Sedd som helhet vill jag med modellen visa hur individer befinner sig i en process av levande, upplevelser och föreställningar och genom detta lever i en kontext som de ständigt är med och förändrar – genom sitt kroppsliga varande och handlingar de företar sig. Modellen bildar för mig en möjlighet att se dessa processer både separat och sammantaget och det är därför jag har valt att ha den som min teoretiska utgångspunkt likaväl som min ”analysnyckel”. Utifrån modellens delar och helhet kan olika individers betydelse i lokala praktiker tydliggöras, till exempel hur integrationspolitik utformas utifrån en persons levda erfarenheter men också utifrån schabloner om olika kroppsliga utseenden/draperingar. Modellen fångar också enskilda individers praktiker och motstånd. För i varje *nu*, i varje ny situation finns också valmöjlighet och utrymme att skapa något nytt eller motstånd, enligt Nahnfeldt[18]. Detta är också något som återfinns hos Lefebvre. Han menar att vardagsliv bygger på upprepningar och repetitioner[19], och att repetitionerna också ger möjlighet att skapa det annorlunda och att det levda föregår det föreställda (Simonsen 2005a:7f), vilket har klara likheter med tanken om att existens föregår essens.

Samtidigt kan inte existensen eller det levda frikopplas från essensen eller det föreställda. Även om en invandrad person inte uppfattar det faktum att den har flyttat över en nationsgräns som centralt i sin egen identitet, kommer detta att få betydelse i mötet med andra personer, och kanske till slut bli en del i den invandrade personens självuppfattning. Samma sak gäller kön. Det spelar ingen roll om du som man eller kvinna inte identifierar dig med en vedertagen bild av manlighet och kvinnlighet, i vissa situationer kommer din kropp ändå att tillskriva dig vissa egenskaper. Men detta varierar också med vilket rum en

[17] Se vidare Mattsson & Tesfahuney (2002:38f) om utsatta gruppers vardagshandlande som bevarar rasifierade strukturer, därför att man av tidigare erfarenheter väljer att inte utmana dem.
[18] Cecilia Nahnfeldt, seminarium ”Kallelse, kön och Simone de Beauvoirs situationsbegrepp” vid Karlstads universitet 2006-10-18
[19] Lefebvre skiljer här på cykliska (naturens/kosmos/kroppens rytmer) och linjära (mekaniska/moderna tidens rytmer) upprepningar (1991:203ff).

person befinner sig i. Som avhandlingen ska komma att visa är därför till exempel kvinnornas föreningar av stor betydelse för kvinnorna själva, därför att det är rum där de inte pressas in i de schabloner som de ofta möts av i andra delar av samhället. Tolkningen och förståelsen av kroppar varierar beroende på vilka platser och rum ens kropp befinner sig i (hemma, arbete, gym, pub osv.), men även handlingen och förväntad handling spelar roll. ”We all act in relation to our intentions and beliefs, which are always culturally shaped and historically and spatially positioned”, skriver Linda McDowell (1999:7). Kopplat till modellen betyder detta att det levda och situationen sker i ett sammanhang av rummets praktik och levda erfarenheter, vilket påverkar vad som uppfattas som möjligt att göra. På gymmet dricker man inte öl och på puben lyfter man inte vikter, till exempel. Men det handlar alltså inte bara om handlingar, utan också om det rent kroppsliga. Vad som anses som manligt och kvinnligt beteende speglar vad som anses vara en man och en kvinna och vad dessa bör göra, menar McDowell, men detta är också beroende av ålder, klass, hudfärg och sexualitet och ändras över tid och rum. ”It is clear that a complex set of interconnections between location, ethnicity and class position are related to gender divisions, creating particular understandings of what it means to be a woman or a man in different areas”, skriver hon (1999:117). Geografi/rum blir alltså viktiga för genuskonstruktionen, vilken är nära sammanknuten med materiella kroppar. Men de blir också viktiga i den lokala tolkningen av olika kroppar och vilka egenskaper man tillskriver dem. Gillian Rose (1993:30) skriver att geografin är central för kroppar och kroppar centrala för geografin ”because the routine actions of individual human agents in time and space, producing and reproducing social structures, are represented by the paths their bodies follow”. Kroppar har enligt Rose dock fler betydelser, bland annat för de socialt skapade begränsningarna för görande – kropp och kroppsliga markeringar gör begränsningarna möjliga. Kroppar ges olika betydelser beroende på hur de ser ut – kvinna/man, svart/vit osv. – och de meningar som tillskrivs de olika kropparna legitimerar specifika maktrelationer (1993:30).

En kropp är alltså sällan bara vad den är i sig själv, utan ges meningar utifrån olika tid och rum de befinner sig i. En individ är alltid i relation med och till andra kroppar och rum, och Linda McDowell skriver att ”the ways in which bodies are presented to and seen by others vary according to the spaces and places in which they find themselves” (1999:34). Hon ser dock kroppar, inte som fasta och givna enheter, utan som formbara som kan anta olika skepnader vid olika tillfällen och på olika platser. Kroppen som sådan kanske är ganska fast (även om man kan förändra även den), men hur den presenteras kan förändra betydelsen av den. Blivande och föreställande är nyckelbegrepp i relationen mellan anatomi och sociala identiteter, skriver McDowell (1999:39).

Genom handlingar, gester och kläder konstruerar eller fabricerar vi en identitet som är producerad, manifesterad och upprätthållen genom dessa kroppsliga tecken (1999:55), men också i relation till rum vi befinner oss i. Som avhandlingen senare ska komma att visa hjälper det dock inte alltid med ett förändrat görande, och kanske till och med förändring av kroppens yta, för att undkomma den schablonisering som hänger samman med kroppsliga tecken. Kroppen är ett representerat rum som den individuella handlingen inte enkelt kan förändra.

Skala, rum och kropp

För att förstå invandrade kvinnors position i svenska kommuner och i det svenska samhället får teorier om kombinerade globala och lokala, genderiserade och rasifierade processer stort förklaringsvärde. Genom de olika skeendena i ett lokalsamhälle tillsammans med nationella och globala processer och förståelser, menar jag att det skapas representationer av rum och schabloner av invandrade kvinnor som får betydelse för hur de kommer att uppfattas i lokalsamhället och således påverkar hur det arbetas för att uppfylla integrationspolitiska mål, men också hur man skapar målen i sig. Detta skiftar också mellan olika lokalsamhällen, beroende på deras historia och praktiker, men också levda erfarenheter av andra lokalsamhällen. Det är alltså inte bara mänsklig praktik som spelar roll, utan även platsen som sådan och dess historia. Har kommunen till exempel tidigare haft stor arbetskraftsinvandring till traktens industri kanske man har ett annat förhållningssätt till nyligen invandrade än om man inte har så lång historia av invandring och/eller störst erfarenhet av högutbildade invandrade till högskolor och universitet.

Samtidigt som platsen påverkar föreställningar och förhållanden lokalt ska man inte glömma bort att människorna på platsen också är med och omformar och påverkar. Relationerna och de rumsliga praktikerna ska alltså inte ses som något för evigt stabilt, utan under ständig omförhandling genom olika människors vardagspraktiker. Detsamma gäller platserna där relationerna utspelar sig, vilket betyder att jag inte ser rum och plats som något stabilt och oföränderligt, utan som i ständig rörelse och förändring, precis som modellens pilar indikerar. Platsens specifika blir med Massey's (1999:41) ord, inte något som härstammar från någon mystisk inre essens, utan från "the absolute particularity of the mixture of influences found together there".

Tidigare forskning

Inom den feministiska geografin finns som visats en hel del resonerat kring kropp, handling och rum som har betydelse för denna avhandlings ämne. Inom kulturgeografin finns också en tradition i forskning kring frågor om

integration/segregation, föreställningar om Andra, rasism och diskriminering och deras rumsliga uttryck. Inom svensk kulturgeografi har mycket forskning bedrivits kring bostadssegregationsfrågor, både som fenomen, politikområde och boendes egna perspektiv (se t ex Molina 1997, Velásquez 2005a, Andersson 1998, 2000). Framförallt har dessa studier haft ett storstadsperspektiv, men till exempel Andreas Sandberg (1998) har i sin avhandling studerat mindre kommuner. Sandberg undersöker *integrationens arenor* utifrån faktorerna arbete, boende och förenings- och församlingsliv och diskuterar hur dessa olika arenor kan bidra till integration utifrån de lokala förutsättningarna. Ovanstående är integrations- och segregationsforskning på en ganska konkret nivå. Inom kulturgeografin finns också ett antal studier som diskuterar rasism som diskurs och praktik (Mattsson 2001, 2000, för svenska exempel se t ex Tesfahuney 1998, Pred 2004). Dessa studier ligger som en sorts kunskapsbakgrund till min egen forskning och förståelse utifrån den samhällsbeskrivning som tecknats.

De senaste åren har det, både inom kulturgeografi och inom andra ämnen, kommit ett antal studier som har invandrade kvinnor i Sverige som studieobjekt. Juan Velásques (2005b) diskuterar invandrade kvinnors möte med personal från offentlig sektor och hur dessa möten ofta blir diskriminerande och att kvinnorna ibland omyndigförklaras på grund av fördomar och att kvinnorna inte passar in i den struktur som tjänstemän är vana att förhålla sig till. Carina Listerborn (2005a, 2005b) har i en studie undersökt (ofta invandrade) kvinnors *situering* i Stockholmsförorten Husby. Hon kommer fram till att det finns en avsaknad av platser för kvinnor i Husby, men att det också startats ett antal forum och aktiviteter för kvinnor, både av samhället men också av kvinnor själva. Enligt Listerborn finns en föreställning i lokal politik och i mediala sammanhang att Husbyborna är isolerade i ett marginaliserat bostadsområde, men hennes studie visar att det i många delar är en falsk föreställning, då det både finns lokala samlingar och globala nätverk. De invandrade kvinnorna har fått en stämpel på sig som isolerade och inte handlingskraftiga, som enligt Listerborn gör att de riskerar ”att bli offer för politiska ideologier som ska realiseras i de lokala satsningarna” (2005b:109).

Som jag tidigare varit inne på har även Helene Thomsson med flera (1998, 1999, 2000, 2003) och Anna Lundstedt (2005) studerat föreställningar om invandrade kvinnor och vad föreställningarna får för konsekvenser i kvinnornas vardag, dock inte utifrån geografisk utgångspunkt.

Många studier som berör invandrade kvinnor har ett övergripande perspektiv och konstaterar de föreställningar som finns och att det får rumsliga konsekvenser. När jag påbörjade mitt avhandlingsarbete var det dock få som involverade kvinnornas egna berättelser. Några sådana har dock kommit under den tid som jag jobbat med denna studie (t ex Listerborn 2005b). Ingen av ovan

redogjorda studier behandlar dock det sammantagna perspektivet hos invandrade kvinnor, politiker och tjänstemän, och de berör inte heller konkret frågan om integrationens politik och praktik. Det är i detta fält som jag ser min egen undersöknings bidrag. Min undersökning skiljer sig från tidigare gjorda dels utifrån att flera olika aktörer kommer till tals, dels genom att jag studerat fyra mellanstora kommuner. Men framförallt skiljer den sig från andra utifrån min frågeställning om *görandet* utifrån dessa föreställningar och dess rumsliga konsekvenser.

3. Metod och metodologi

Detta kapitel om metod och metodologi har tre delar. En del presenterar mitt empiriska material och de avvägningar jag gjort rörande detta. En annan diskuterar mitt konkreta tillvägagångssätt i insamling, bearbetning och analys. Den tredje delen i kapitlet är en metodologisk diskussion om hela processen liksom mer övergripande metodologiska frågor.

Det teoretiska perspektiv som presenterades i föregående kapitel genomsyrar hela avhandlingen, liksom detta kapitel. Lefebvre (1991:40) menar att triaden av det levda, uppfattade och föreställda tappar all sin kraft om det bara betraktas som en modell. Om den inte kan greppa det konkreta så är dess betydelse högst begränsad. Därför är avhandlingens disposition uppbyggd kring dessa begrepp och jag visar i detta kapitel hur det empiriska materialet kan placeras in i modellens begrepp. Det breda empiriska urvalet av dokument, politiker, tjänstemän och organisationer/föreningar är också gjort för att fånga vidden av produktionen av integration.

Urval av kommuner

För att få svar på de frågor jag ställt mig i denna avhandling har jag valt att avgränsa mig till att undersöka *fyra medelstora*[20] *svenska kommuner*. Dessa utgör fyra olika fall med olika karaktärer och exempel på hur det *kan* fungera i en svensk kommun.

Urvalet av de fyra kommunerna har skett genom att jag valt ut vissa faktorer som skulle finnas i alla fyra undersökningsobjekten. De valda kommunerna skulle enligt mina första kriterier vara medelstora och ha en ungefär lika stor andel från utlandet invandrad befolkning. Detta gav i första skedet 18 kommuner i vilka jag gjorde en mindre kartläggning av hur kommunerna arbetade med integrationsfrågor. Informationen till denna kartläggning togs främst fram genom att söka på kommunernas egna hemsidor, på sökord som ”integration”, ”mångkultur” och ”invandrare”. Jag har sökt efter om kommunen har integrationsplan, mångfaldsplan eller liknande och efter specifika projekt eller insatser som gjorts och som kommunerna själva ansett handla om integration. I detta har jag särskilt letat efter projekt riktade till kvinnor eller med jämställdhet som mål. Tanken med detta urvalsförfarande var att hitta kommuner som på olika sätt aktivt arbetar med frågor som integration, segregering eller rasism, och gärna utifrån ett genusperspektiv. Detta för att försöka hitta olika exempel på hur integrerande arbete med ett genusperspektiv kan bedrivas, istället för att söka svar på hur man *inte* ska arbeta.

[20] Medelstor kommun definieras här som befolkningsmässigt mindre än Sveriges tre största städer men med mer än 50 000 invånare vid urvalstillfället (utifrån Kåpe1999:348ff).

Utifrån denna kartläggning sorterades ytterligare några kommuner bort och det slutgiltiga urvalet stod mellan sju kommuner. Urvalskriterierna för de slutgiltiga fyra blev att hitta faktorer som skiljde kommunerna åt i sättet de arbetar med de aktuella frågorna, det vill säga med olika politiska viljor, strategier, organisationer och arbetssätt. Andra faktorer som spelat in här har varit sammansättningen på den invandrade befolkningen (ursprungsnationaliteter), liksom stadens näringslivsmässiga historia. De fyra kommunerna är också valda med tanke på geografisk spridning samt olika erfarenhet av och tidsperioder för invandring. Dessa urvalskriterier definierades inte främst för att kunna göra en jämförelse mellan kommunerna utan för att få en spridning i urvalet.

Utifrån dessa kriterier kan de fyra valda kommunerna beskrivas enligt följande:

Kommun 1: Kommun i Mellansverige med historiskt växlande politiskt styre, men som de tre senaste valen styrts av en borgerlig majoritet. Under mitt insamlande av material och mina perioder för intervjuer var kommunen styrd av de fyra borgerliga partierna tillsammans med ett lokalt parti och Miljöpartiet.

Kommunen har en lång tradition av att ta emot politiska flyktingar (ända sedan 1600-talet) men är framför allt präglad av stor arbetskraftsinvandring till kommunens fabriker under och efter andra världskriget. Även efter de stora arbetskraftsinvandringarna har kommunen fortsatt att ta emot flyktingar, och de största grupperna med utländsk bakgrund är idag från Finland, f.d. Jugoslavien och Iran. Integrationsarbetet sorterar under en individ- och familjeenhet.

Kommunen har en integrationsplan antagen av kommunfullmäktige år 2002. Planen formulerar ett antal mål (både långsiktiga och kortsiktiga) för ett integrerat samhälle i kommunen. Kommunens nämnder och bolag ansvarar själva för att konkretisera och genomföra målen i sin verksamhet, samt att i varje årsredovisning redogöra för det arbete som gjorts. Kommunstyrelsen har enligt planen pådrivnings- och uppföljningsansvar. I planen skrivs att integration är en *ömsesidig* process vilket betyder att *människor respekteras oavsett bakgrund* och *utan att ge avkall på sin identitet*. Det står också att det är samhällets ansvar att på alla sätt medverka till att *invandrare integreras* i det svenska samhället, men att den enskilde individen måste vara delaktig i processen. Individens möjlighet att försörja sig ses som central och en av grundförutsättningarna för en ”framgångsrik integration”, liksom kunskaper i svenska språket och kunskap om ”det svenska samhället”. Det skrivs i planen att kvinnors situation särskilt måste uppmärksammas i introduktionen.

Kommunen har ett råd i form av ”referens- och samrådsorgan med invandrarföreningarna” knutet till kommunstyrelsen. Rådet är ett organ för

”ömsesidigt informationsutbyte” samt för att ge ”invandrarna medinflytande och insyn i den del av kommunens verksamheter som berör dem”.

Kommun 2: Kommun i Mellansverige med långt socialdemokratiskt styre, ibland med stöd av Vänsterpartiet. Under mitt insamlande av material och perioder för intervjuer styrdes kommunen av Socialdemokraterna utan egen majoritet, i valteknisk samverkan med Vänsterpartiet.

Kommunen är präglad av arbetskraftsinvandring till kommunens industri under 1950- 60- och 70-talen. De största grupperna med utländsk bakgrund är idag från Finland, Irak och Iran. Kommunen har en separat invandringsenhet sorterande direkt under en större nämnd. Alla nyanlända erbjuds en arbetsmarknadsinriktad introduktion på heltid, och även asylsökande tillåts delta i verksamheten medan de väntar på besked om uppehållstillstånd. Kommunen arbetar aktivt med att individualisera introduktionen och ändra synsätt från ”introducering” till ”etablering”. I mottagningsfasen arbetar kommunen med att minska på tiden som en person har en handläggare och istället ha gruppverksamhet där de nyanlända hjälper varandra för att snabbt komma in i en aktivitet och tillhörighet. Dessa olika åtgärder är skapade för att minska klientskapet hos de invandrade personerna. Det finns också en formulerad målsättning om att särskilt uppmärksamma att kvinnor och män ges lika stora möjligheter att tillgodogöra sig introduktionsinsatserna.

Kommunen har en handlingsinriktad integrationsplan antagen av kommunfullmäktige år 2005. Planen sätter upp ett antal handlingsområden med konkreta mål och uppgift om vem som har ansvaret för genomförandet av olika aktiviteter kopplade till målen. Kommunstyrelsen har samordnings- och uppföljningsansvar. Integration beskrivs i planen som en *ömsesidig anpassning* där hela samhället är delaktigt och ingår i en förändringsprocess. Samtidigt menas att varken individer eller grupper ska behöva ge upp sin särart för att uppnå likvärdiga ekonomiska, sociala och politiska villkor. Arbete anses ha väsentlig betydelse för integration, men det betonas också att integration inte bara är egen försörjning. I planen påpekas också att det är viktigt att ha ett genusperspektiv och beakta jämställdhet i arbetet med integration. Könsperspektiv ska särskilt beaktas i den årliga uppföljningen.

Kommunen har ett integrationsråd som drivs av kommunens ”invandrarföreningar”. Kommunen är representerade i rådet genom invandringsenheten och socialtjänsten, men även andra myndigheter och intresseföreningar sitter med.

Kommun 3: Kommun i södra Sverige med tradition av växlande borgerlig och socialistisk politisk majoritet. Under mitt insamlande av material och perioder för intervjuer var kommunen styrd av Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet i koalition.

Kommunen har ett universitet och högteknologisk industri. Dessa har främst lockat högutbildade personer, men kommunen har också tagit emot flyktingar. Invandringen till kommunen har framförallt skett från 1980-talet och framåt. De största grupperna av invandrade personer som idag bor i kommunen kommer från Polen, Iran och Danmark. Integrationsarbetet bedrivs i en avdelning tillsammans med arbetsmarknadsfrågor och sorterar under socialförvaltningen. Kommunen har en person anställd på heltid för att arbeta med integrations- och mångfaldsfrågor.

Ett handlingsinriktat integrationspolitiskt program antogs av kommunens fullmäktige år 2002. Programmet formulerar konkreta mätbara mål och för varje mål finns en ansvarig nämnd. Arbetet ska årligen rapporteras till kommunfullmäktige. En fast summa pengar finns årligen i kommunens budget för att genomföra de föreslagna åtgärderna. I programmet står att integration är en process som leder till att *människor från olika grupper lever och verkar i kontakt med varandra* utan att någon mot sin vilja behöver ge upp sin gruppidentitet. Det står också att integration förutsätter *kommunikation, kunskap och ömsesidig förståelse*, samtidigt som det också skrivs att integration riktar sig till *alla människor i utanförskap* och att ”svensk kultur” ska göras attraktiv för att på så sätt stimulera till integration. I programmet tas också upp att det är viktigt att verka för mäns och kvinnors lika rättigheter och möjligheter.

Kommunen har ett integrationsråd knutet till kommunstyrelsen. Rådet har en sammansättning av lika delar politiker och representanter från olika föreningar för invandrade personer.

Kommun 4: Kommun i norra Sverige med lång tradition av socialdemokratisk politisk majoritet. Under mitt insamlande av material och perioder för intervjuer styrdes kommunen av Socialdemokraterna utan egen majoritet.

Kommunen hade en stark befolkningstillväxt under 1950-60-talen, med inflyttare främst från Sverige och övriga Norden, och de flesta av kommunens invånare är födda någon annan stans än i kommunen. Från 1970-talet har invandring till kommunen skett även från andra delar av världen. Många flyttar till kommunen för att studera på ortens universitet, men kommunen tar även emot flyktingar. Idag kommer de största grupperna som är födda utomlands från Finland, Iran och Irak. Integrationsarbetet sorterar under arbetsmarknads- och gymnasieförvaltningen. Kommunen har också en person anställd på heltid för att arbeta med integrations- och mångfaldsfrågor.

Kommunen har en policy grundad i mångfald antagen av kommunfullmäktige år 2000. Nämnder, styrelser och bolag ska ta fram mätbara och konkreta handlingsplaner utifrån målen i policyn och årligen rapportera i årsredovisningen. Policyn har en övergripande helhetssyn som inkluderad kön, ålder, funktionshinder och etnisk bakgrund, och kommunen säger sig vilja gå

från en integrationspolitik till mångfaldspolitik. I policyn skrivs att ett individuellt synsätt behövs för att passa kommunens olika invånare. För att nå policyns mål att skapa ett mer demokratisk samhälle med minskad segregation och färre arbetslösa, föreslås två övergripande strategier som handlar om attityd- och normförändring och arbetsmarknadsåtgärder.

Kommunen har tidigare haft ett integrationsråd, men har det inte längre.

Sammanfattning

Kommunerna som ingår i studien har som visas ovan både likheter och skillnader. I tabell 1 visas en sammanfattning av ovan gjorda beskrivning. Två kommuner har det gemensamt att man haft en arbetskraftsinvandring till ortens fabriker och industri med start under efterkrigstiden och en fortsatt invandring genom flyktingmottagningen. De två andra har inte haft så stora industrier och därför inte den typen av arbetskraftsinvandring. Invandringen till kommunen har startat senare. Istället har studieintresserade lockats till kommunerna på grund av universiteten. Även i dessa två kommuner har man tagit emot flyktingar. Det politiska styret varierar också mellan kommunerna liksom den uttryckta viljan med integrationspolitiken i planer och policys. Till exempel finns i två kommuner en person anställd på heltid för att arbeta med integrations- och mångfaldsfrågor. I en kommun har invandrings- och integrationsfrågor en egen enhet i organisationen. Tre av kommunerna har någon form av råd i integrationsfrågor, den fjärde har haft det tidigare men inte längre.

Hur kommunerna utformat sina planer och policys varierar också. Två kommuner har handlingsorienterade planer, medan de andra två har planer/policys som mer formulerar övergripande mål som sedan ska konkretiseras av nämnder och bolag utifrån de verksamheter som bedrivs där.

Det finns både likheter och skillnader mellan de fyra kommunernas planer/policys. En likhet ligger i att alla talar om någon sorts ömsesidighet i integrationsprocessen där alla anpassar sig till varandra. Det finns också en likhet mellan planerna i att alla uttrycker att en (invandrad) person ska få behålla eller själv definiera sin identitet. Skillnader mellan de olika dokumenten finns bland annat i vad som fokuseras. En kommun fokuserar i sin plan på invandrade personer. En annan kommun har i sin plan fokus på alla invånare i kommunen. En tredje kommun skriver i sin plan mycket om möten och mångfald, information och kommunikation, medan policyn i den fjärde kommunen framförallt fokuserar på vinsten med mångfald. På detta sätt får de olika planerna olika karaktär, som också har att göra med om de är handligsinriktade eller om de lägger fast övergripande mål. Men även de två kommunerna som har dokument som formulerar mål med politiken har väldigt

olika planer där den ena vill göra förbättringar för invandrade personer och den andra argumenterar för vinsten med mångfald.

När det gäller hur planerna/policyn tar sig an frågan med jämställdhet syns också olikheter. En kommun har en närmast intersektionell plan som tar upp kön, ålder, funktionshinder och etnisk bakgrund och skriver att varje individ behöver ses ur ett ”helhetsperspektiv som tillåter ett komplext och individuellt synsätt” för att inte riskera att fastna i ”schablontänkandet om gruppers homogena sammansättning”. Två av kommunerna skriver att genusperspektiv/mäns och kvinnors lika rättigheter är viktigt att tänka på i integrationsarbetet, medan en nämner att det är viktigt att uppmärksamma kvinnors situation i introduktionen.

Genom urvalet av dessa fyra kommuner har jag avsett fånga fyra kommuner med olika förutsättningar, viljor och strategier för att jobba med integration. Detta ger utrymme för att visa på olika sätt att göra integration utifrån lokala förhållanden. Min avsikt är dock inte att göra en direkt jämförelse mellan de olika kommunerna utan snarare att använda dem som olika exempel och vad detta kan ge för olika utfall.

Tabell 1 Sammanställning av de fyra kommunerna

	Kommun 1	**kommun 2**	**kommun 3**	**Kommun 4**
Lokalisering	Mellansverige	Mellansverige	Södra Sverige	Norra Sverige
Politiskt styre	boregrlig+lokala & Mp	S-kommun (+ V)	växlande majoritet, S+V+Mp	S-kommun (utan egen majoritet)
Näringsstruktur	industriort	industriort	univeristetsort+hög-teknologisk ind.	universitetsort
Invandrings-historik	arbetskrafts-invandring 1940-70-tal + flyktingmottagn.	arbetskrafts-invandring 1950-70-tal + flyktingmottagn.	framförallt flyktingmottagn. fr. 1980-tal	stor inflyttning 1950-60-tal fr. Sverige+Norden, från 1970-tal hela världen. Studenter+flyktingar
Största grupper m. utl.bakgr.	Finland, fd. Jugoslavien, Iran	Finland, Irak, Iran	Polen, Irak, Danmark	Finland, Iran, Irak
Organisation	individ & familjenhet	egen inv.enhet	arbmarkn.enhet under socialförvaltning	arbmarkn. & gymnasieförvaltning
Plan/policy	plan m övergripande mål, nämnder & bolag ansvariga för konkretisering	handlingsinriktad plan m konkreta mål & ansvarsfördelning	handlingsinriktad plan m konkreta mål & ansvarsfördelning	policy m fokus på mångfald & alla kommunens invånare, konkretisering i bolag & nämnder
	främst fokus på integreringen av invandrare i samhället, förbättringar för "invandrare"	fokus på alla invånare	fokus på möten & mångfald, information & kommunikation	fokus vinsten med mångfald
Integrationssyn i plan/policy	ömsesidig process, omfattar alla	ömsesidig anpassning, alla förändras & allas ansvar	leva i kontakt med varandra, ömsesidig respekt & tolerans	olika grupper anpassar sig till varandra
	samhällets ansvar men kräver delaktighet - "invandrarna" ska integreras	individuellt anpassad & flexibel introduktion	berör alla människor i utanförskap	från integration till mångfald, individuellt synsätt krävs
	rätt behålla identitet	ej ge upp särart	ej ge upp gruppidentitet	värdesätta olikheter, individens rätt att själv definiera identitet
	ändrade attityder + underifrånperspektiv krävs		göra "svensk kultur" attraktiv	attityd- & normförändring + arbetsmark.strategi för färre arbetslösa
	försörjning, språk och samhällskunskap centralt	arbete centralt men integration är inte bara egen försörjning		skapa mer demokratiskt samhälle
	uppmärksamma kvinnors situtation i introduktion	genusperspektiv viktigt	män & kvinnors lika rättigheter viktigt	intersektionellt förhållningssätt
Råd	invandrarråd knutet till KS	integrationsråd drivs av föreningar	integrationsråd knutet till KS	inget, men har haft tidigare

Den empiriska studien

För att komma i kontakt med föreningar som har speciella aktiviteter för kvinnor med utländsk bakgrund, olika kommunala projekt och ansvariga politiker och tjänstemän har jag i de olika kommunerna gjort en kartläggning och sedan skickat ut brev till aktörer som jag ansett som berörda och intressanta för min undersökning. De fyra kommunerna har alla ett föreningsregister på kommunens hemsida med föreningar som är registrerade hos kommunen. I dessa register finns ”etniska föreningar”/ ”invandrarföreningar” registrerade för sig och har på det sättet varit lätta att hitta. Kommunens register har också i vissa fall kompletterats med föreningar från immigrantinstitutets hemsida (www.immi.se). Tjänstemän på ledande positioner med ansvar för integrationspolitiken, kommunchef och kommunalråd har sökts upp på kommunernas hemsidor. Vissa kontakter har jag även fått genom rekommendationer från andra informanter, vilket ofta gällt politiker och tjänstemän som rekommenderat eller hänvisat vidare till andra politiker och tjänstemän.

Fyra olika brev har formulerats. Ett har skickats till så kallade etniska föreningar (se bilaga 1), ett till föreningar för invandrade kvinnor (se bilaga 2), ett till ledande kommunala politiker och tjänstemän (se bilaga 3) och ett till tjänstemän som har ansvar för konkret integrationsverksamhet (se bilaga 4). I de olika breven informeras kort om de frågeställningar jag har i forskningen och några inledande frågor ställs – dels om föreningarna har kvinnosektioner, dels om verksamheter och aktiviteter (både i kommunerna och i föreningarna). Breven till kommunledningen har främst varit som information om att studien kommer att pågå i deras kommun. Under hösten 2004 skickades brev till berörda i kommun 4 och hösten 2005 skickades till de andra tre. Breven till föreningarna och kvinnoorganisationerna som skickades ut under 2005 var något omformulerade till lättare svenska[21], då jag insett att det brev som skickats till föreningar i det första skedet var onödigt krångligt formulerat och kanske svårt att förstå om man inte har svenska som modersmål. Breven till föreningarna har fått varierande gensvar i de olika kommunerna och påminnelsebrev har skickats med e-mail till de föreningar som inte hört av sig. Där organisationer svarat att de har verksamheter för invandrade kvinnor har jag etablerat vidare kontakt och om de har ställt upp så har jag besökt dem i deras verksamhet och gjort en intervju med en eller flera av kvinnorna. Vid några tillfällen har vi endast haft telefonkontakt och jag har då skrivit ner deras berättelse under och efter telefonsamtalet. Oftast har dock svaren på breven till föreningarna varit att de inte har någon verksamhet för endast kvinnor, men jag

[21] Med hjälp från journalisten Björn Jerkert.

har också fått svar att de haft det tidigare men inte längre. Brev till tjänstemän har alltid resulterat i vidare kontakt. Ofta har svar kommit från tjänstemännen på mitt brev och i de fall de inte gjort det har jag kontaktat dem igen via telefon eller e-mail, som sedan resulterat i vidare kontakt.

Svarsfrekvensen på mina brev till föreningar (efter påminnelse) ligger på mellan 21 och 37,5 procent i de olika kommunerna. Anledningen till den låga svarsfrekvensen tror jag dels varit att föreningarna inte känt sig träffade av min förfrågan (föreningen har ingen kvinnosektion), dels att alla föreningar inte har någon regel för vem som är ansvarig för att svara på brev. En annan förklaring kan vara att föreningarna inte vill delta i denna form av underökningar och därför inte svarar på brevet. Jag ser inget samband i att vissa föreningar svarat på mitt brev och andra inte. Vilka som svarat och inte varierar mycket och också mellan de olika kommunerna. En enkel borfallsanalys av de föreningar som inte svarat låter sig således inte göras. Att brevet fått låg svarsfrekvens ser jag i detta fall inte som så problematiskt eftersom svaren på brevet inte i sig är grund för någon vetenskaplig frågeställning, utan endast ett sätt att söka kontakt. Från flera av föreningarna hade svaret förmodligen blivit ”nej, vi har ingen kvinnosektion” och således inte varit intressanta för min undersökning. Genom förfrågningar till kommunala tjänstemän, politiker och kvinnor aktiva i andra föreningar känner jag mig ganska säker på att jag lyckats etablera kontakt med en stor del av de kvinnoföreningar och kvinnosektioner som finns aktiva i de fyra kommunerna.

Totalt har 16 intervjuer skett ute i kommunerna (för intervjuguide se Bilaga 5). Flera av intervjuerna har varit gruppintervjuer, och totalt har 31 personer intervjuats. I varje kommun har intervju skett med en majoritetspolitiker med ansvar för integrationspolitiken, med minst en tjänsteman antingen centralt placerad i kommunens organisation eller med ansvar för specifikt projekt, samt med en till tre föreningar eller organisationer för invandrade kvinnor. Dessa intervjuer har spelats in och transkriberats. Med ytterligare sex föreningsaktiva personer har jag gjort kortare, oinspelade, telefonintervjuer. Med dessa telefonintervjuer betyder det att jag har gjort intervjuer (möten och telefon) med minst tre föreningar i varje kommun. Förutom detta har jag gjort tre deltagande observationer av lite olika karaktär. Jag har deltagit i en förenings firande av svenska nationaldagen, varit med på introduktionstillfället på en utbildning i jämställdhet främst riktad till invandrade män, samt deltagit på en temadag om jämställdhet på en av kommunernas Sfi-utbildning.

Vid alla intervjuer som inte skett över telefon har jag besökt den/de intervjuade på en plats som de bestämt. Politiker och tjänstemän har tagit emot på sina tjänsterum i alla fall utom ett då jag och en politiker träffades på ett café på en idrottsanläggning där politikern den dagen också hade ett annat möte.

Intervjuer med förenings-/organisationsaktiva har skett i deras föreningslokaler. I ett fall har en förening inte haft någon lokal och då träffade jag dem istället när de, som en av föreningens aktiviteter, hade picknick i en park. Rent generellt kan sägas att internationella kvinnoföreningar funnits i lokaler som varit ganska centralt placerade. De kvinnosektioner jag besökt har haft samma lokal som den ”etniska” förening som de tillhör. Denna har ofta varit lokaliserad en bit utanför centrumkärnan. Vid de flesta tillfällena har jag haft egen bil men i något fall har jag blivit skjutsad av någon föreningsaktiv i dennes bil. I föreningarnas lokaler har jag visats runt samtidigt som vi pratat om föreningens/organisationens olika verksamheter.

Jag har velat få så bred information om kommunens arbetssätt som möjligt. De politiker och tjänstemän som haft mest insyn i integrationspolitiken eller i konkreta projekt har därför valts ut för intervju. Vid urval av föreningar med aktiviteter för och av invandrade kvinnor har jag dels valt föreningar som har många aktiviteter och som har regelbundna träffar, dels utifrån viljan att intervjua kvinnor från olika delar av världen och som kommit till Sverige vid olika tillfällen och med olika motiv (flyktingar, arbetsmigranter, studiemigranter m.m.). Anledningen till att urvalet fallit på föreningsaktiva kvinnor är att jag vid starten av denna studie upplevde att det saknades forskning som belyste invandrade kvinnors organiserande och föreningar, särskilt utifrån deras egna erfarenheter.

Givetvis finns det i kommunerna fler aktörer som *gör* integration och som är med och skapar förutsättningar för integration. Till exempel skulle det kunna vara arbetsgivare, kommuninvånare utan utländsk bakgrund eller invandrade personer som inte är föreningsaktiva. Alla i ett samhälle är förmodligen med och påverkar produktionen av integration i en eller annan form. Jag har dock gjort min avgränsning utifrån tanken att fånga aktiva invandrade kvinnor som har någon sorts erfarenhet av kontakter/samarbete med kommunen samt politiker och tjänstemän som genom sina beslut och handlingar har aktiv påverkan på integrationspolitiken och praktiken.

Etiska överväganden

Vid alla mina intervjuer har jag lovat informanterna anonymitet. Detta för att undvika att de skulle låta bli eller tveka att säga vissa saker. Flera av informanterna har dock sagt saker som ”det här kan du skriva i tidningen att jag sagt”. Även om flera av informanterna alltså tydligt uttryckt att de står för sina berättelser och ibland hårda ord, har jag valt att behålla deras anonymitet och kalla dem något annat än deras verkliga namn. Jag har också medvetet anonymiserat de intervjuades ursprung och försökt att, utifrån en svensk kontext, hitta så neutrala namn som möjligt. Om en person har finskt, kinesiskt,

kurdiskt eller svenskt ursprung har utifrån studiens syfte ansetts som mindre relevant än att riskera att avslöja personens identitet. Detta gäller såväl politiker som tjänstemän och förenings-/organisationsaktiva. Löftet om anonymitet är också anledningen till att jag inte skriver ut kommunernas namn. Genom att avslöja studerade kommuner blir det för insatta i kommunen lätt att koppla namn till integrationsansvarig politiker eller tjänsteman liksom till specifika föreningar och ibland föreningsaktiva.

Kvinnor i föreningar och organisationer

Eftersom fokus i undersökningen ligger på invandrade kvinnors organiseringar har ett urval av informanter för intervjuer skett på grundval av deltagande i någon form av organiserad verksamhet. Jag var från början intresserad av två olika former av organiseringar, dels det jag kallat ”självvald” organisering och dels det jag kallat för ”påtvingad” organisering. Med ”självvald” organisering menar jag en sammanslutning av kvinnor som sker på kvinnornas egna initiativ och där organisationen har någon form av genomtänkt syfte med sammanslutningen. Med ”påtvingad” organisering menar jag någon form av sammanslutning av kvinnor som organiserats uppifrån och utifrån, och där det finns någon form av krav på deltagande för att få ut till exempel socialbidrag, a-kassa eller introduktionsersättning. Det har dock varit svårt att hitta kommunala projekt som riktar sig till endast invandrade kvinnor. De få kommunala projekten i min studie har gjort att jag inte kunnat göra den jämförelse mellan ”självvalt” och ”påtvingat” som från början var tanken. Däremot har jag valt att använda de intervjuer och besök på kommunala projekt som jag ändå har gjort, som ytterligare utsagor från invandrade kvinnor.

Intervjuerna av de förenings-/organisationsaktiva har skett både i grupp med utgångspunkt i de redan befintliga organiseringarna och enskilt med företrädare för föreningarna/organisationerna. Det vanligaste har varit att 2 till 3 personer deltagit i intervjun. Förfarandet har varierat mellan olika föreningar/organisationer. Detta har berott på att organisationen sett ut i de olika föreningarna. I vissa föreningar har det funnits en tydlig företrädare/föreståndare (till exempel en avlönad person) och i andra har ledarskapet inte varit så tydligt. I vissa fall har det också varit så att mitt besök i kommunen inte stämt med ordinarie tider för möten/öppethållande i föreningen och då har det oftast varit föreståndaren som kunnat avsätta tid att träffa mig, men ibland även andra i föreningen. Jag har när så varit möjligt försökt att få till gruppintervjuer. Jag kan däremot inte säga att det ena förfarandet gett ett bättre eller rikare material än det andra. Intervjuerna har pågått i allt från 40 minuter till två timmar men de flesta ligger runt en och en halv timma. Intervjuer med endast en person är de som pågått längst.

Gruppintervjuer har jag valt av flera anledningar. En är att jag ser det som en metod att på en och samma gång få flera personers syn på ett problem, samtidigt som jag också på ett annat sätt får en kollektiv upplevelse av sociala fenomen. Tracey Bedford och Jacquelin Burgess (2001:123) skriver att en av fördelarna med gruppintervjuer är att de ofta får formen av dialog och att forskaren genom detta får tillgång till ”multiple and transpersonal understandings”. De skriver också att gruppintervjun ofta fungerar så att informanterna uppmuntrar varandra att prata om sina olika erfarenheter. En erfarenhet hos någon av gruppdeltagarna får en annan att associera till något som den upplevt, och på detta sätt kan man få oväntade eller i alla fall annorlunda berättelser än om man intervjuat varje person för sig. Tankeprocessen hos gruppen är det som skapar en dynamik i samtalet. En annan anledning till att jag helst gjort just gruppintervjuer är deras maktutjämnande karaktär. Intervjun som metod innehåller ett hierarkiskt förhållande mellan intervjuare och intervjuad. Detta förhållande kan förhandlas på olika sätt, och gruppintervjun är ett av flera sådana omförhandlande som föreslås av vissa forskare (se vidare i t ex Grip 2004).

Ingen metod är utan problem, vilket även gäller för gruppintervjun. Eftersom denna metod bygger på en grupp blir relationerna inom denna av stor vikt. Eftersom jag har utgått från befintliga grupper/organisationer betyder detta att eventuella grupphierarkier har följt med in i intervjusituationen. Under intervjuerna har jag dock inte upplevt detta som något påtagligt problem. I någon intervju har någon av deltagarna varit mer pratsam än de andra och kanske dominerat intervjun något. När så varit fallet har jag dock försökt att ställa mina frågor så att alla deltagarna inbjuds i samtalet och riktat mina frågor till dem som inte pratat lika mycket. I efterhand kan jag också se att de intervjuer som endast blev gjorda med en person nog var bäst som det blev, eftersom detta varit personer som haft den bästa insynen i hela föreningens organisation och att det också varit starka kvinnor som velat berätta väldigt mycket och som hade kunnat bli för dominanta i en gruppintervju.

Ett annat problem som kan uppstå är om personerna i gruppen har olika grad av språksvårigheter, då detta också inom gruppen kan bidra till en ojämn maktposition gruppmedlemmarna emellan. I någon intervju kan jag se att detta blev fallet, där deltagarna i intervjun också hade olika modersmål och inte kunde hjälpa varandra att uttrycka det de ville. I andra intervjuer tror jag att det snarare stärkt deltagarna att de gemensamt haft annat modersmål än jag, och att de kunnat hjälpa varandra i att formulera sig, även om de inte alltid haft samma modersmål.

Politiker och tjänstemän

Intervjuer med politiker och tjänstemän med särskild insyn i integrations- och mångfaldsfrågor har handlat om informanternas syn på integrationsarbetet i kommunen och om det i detta finns eller finns behov av genus-/jämställdhetsperspektiv.

Inför och under intervjuerna med politiker och tjänstemän har jag haft andra förhållnings- och angreppssätt än när jag mött de förenings-/organisationsaktiva kvinnorna. Som ung kvinna har jag till exempel i vissa av mötena upplevt att jag mött ett visst underordnande, eller en ”lilla-gumman-attityd”. Detta behöver dock inte ses som negativt i själva intervjusituationen, även om det kan upplevas irriterande. Susan A. Ostrander (1995) skriver att när det handlar om att möta eliter som är aktuella för en undersökning handlar det framför allt om att skapa ömsesidig respekt. Att skapa denna respekt kan gå till på olika vis. Ostrander skriver att det bland annat handlar om hur man får kontakt med personen i fråga, att visa att man själv också har andra viktiga saker att göra, att man känner till andra personers arbeten på området som de man intervjuar kan känna respekt för och att man försöker hålla en professionell distans till dem man intervjuar och inte uppträder som en gäst. Albert Hunter (1995) menar att det också är viktigt att ha god kännedom om organisationen som ”eliterna” man ska intervjua verkar inom. Även om detta varit saker som jag försökt tänka på innan intervjuerna, har utfallet i mötet ofta inte blivit som två jämlikar. När jag har känt att de ser på mig som en liten tjej som skriver en uppsats har jag dock inte försökt att bryta detta, utan snarare upplevt att det medfört vissa fördelar. Till exempel tror jag inte att de upplevt mig som en farlig granskare som de kanske skulle ha gjort om jag exempelvis varit en senior forskare, äldre eller man, utan berättat för mig utan att undvika problematiska områden. Samtidigt har jag upplevt att de allra flesta tyckt att det varit intressanta ämnen att prata om, och trots att intervjuerna ofta överskridit den tid vi avtalat har många velat berätta lite till innan vi avslutat. Jag tror också att vissa av mina frågeställningar väckt nya insikter och frågor hos några av dem, och att de själva upplevt mina frågor som intressanta att resonera kring.

När det gäller själva intervjuerna och de svar man får, menar Ostrander (1995) att det kan vara bra att tänka på att ”eliter” ofta är personer som är vana att tala och bli lyssnade på och tillfrågade vad de anser i olika frågor. När det gäller politiker, och till viss mån även tjänstemän, finns det nog också en vana att bli intervjuade och utfrågade om den verksamhet de verkar inom. Även om en intervju av en ”elit” kan flyta på väldigt bra, är det inte säkert att det forskaren sedan kommer hem med är det som den egentligen var ute efter. För att ändå försöka få svar på de frågor man ställer (och inte på något annat), menar Ostrander att forskaren bör ha med sig en checklista med frågor som ska

diskuteras. ”The naive researcher may be dazzled by their ease and confidence and may then be hesitant to break in or to structure the interview in the way that is needed to get the most useful data”, skriver hon (1995:149). Detta är ett fenomen som jag till viss del upplevt, särskilt bland de politiker som inte haft integrationspolitiken som specifikt intresseområde utan som en del i annat. Dessa politiker har istället gärna velat berätta om sådant de kan och är bättre på. Jag har dock haft med mig en checklista på saker som jag velat belysa i mina intervjuer (bifogade i bilaga 2) och alltid kontrollerat att vi varit inne på de ämnen som jag specifikt velat diskutera. Intervjuerna har alltså fått ganska olika karaktär beroende på personens intresse och upplägg, men jag har sett till att alla har berört mina specifika intresseområden även om dessa kommit in på olika sätt i intervjuerna.

Dokument

De kommuner som är aktuella för studien har alla någon form av integrations- eller mångfaldspolicy/plan/strategidokument. Intentionerna i dokumenten har studerats, dels för att utläsa representationer och schabloner, dels för att avgöra om de antagna strategierna och målen i dokumenten stämmer med det som görs och sägs. I dokumenten kan utläsas vad som i kommunen uppfattas som integration, vem som bör omfattas av politiken och visionerna och målen som finns för kommunens integrationspolitik.

Jag har också tagit del av utvärderingar, projektbeskrivningar med mera, men inte lagt samma vikt vid dessa då de inte utgör officiella representationer på samma sätt som politiskt antagna dokument.

Det levda, det uppfattade och det föreställda utifrån det empiriska materialet

Det empiriska materialet kan placeras in i den i förra kapitlet utformade modellen. Meningen med modellen är att översätta och använda den rent praktiskt och konkret, och för att på ett djupare sätt förstå mitt insamlade material och vad det har att berätta om produktionen och reproduktionen av rum och sociala relationer. Framförallt är modellen ett teoretiskt analysredskap, men för att förtydliga hur den kan appliceras på det empiriska materialet ges genom nedanstående grova schematisering en inblick i vad de olika delarna i modellen innebär i denna studie.

- *Representationer av rum och schabloner:*
    - kommunala dokument om integration och mångfald (stelnade uttryck och koncept som är skapade av planerare och politiker; dokument som lägger fast hur saker och ting är eller borde vara, och på det sättet är uttryck för dominans och hegemoni och

speglar de övergripande föreställningarna i kommunen – hänger även samman med nationella representationer).
    - uttalanden från politiker, tjänstemän och i viss mån invandrade kvinnor där de genom sina berättelser visar på vilka schabloner och representationer de själva verkar utifrån.
- *Rummets/rumslig praktik och levd erfarenhet:*
    - politiker, tjänstemän och de föreningsaktiva kvinnornas berättelser om vad som görs i kommunerna inom området integration (utifrån erfarenheter och fortgående handling och uppfattande, liksom rumsliga och sociala koder och erfarenheter)
    - den levda erfarenheten som sådan, liksom de fasta rumsliga förutsättningarna
- *Representerade rum och situationer:*
    - berättelser från de föreningsaktiva, men också politiker och tjänstemän, där den specifika situationen (som förändrar eller bevarar) blir tydlig (invånarnas/användarnas rum)
    - berättelser som knyter an till de restriktioner rummet ger (passivt upplevda genom associerade bilder och symboler, dominerat genom koppling till föreställningarna) samt de handlingar detta föder (möjlighet till motstånd, passion, handling, situationer och ett ständigt nu)

Metodologiska frågeställningar

Metodologiska frågeställningar handlar om de metodval jag gjort, men också om de konsekvenser detta kan tänkas få för den aktuella forskningen. En viktig fråga i detta avseende är avgränsningen av den empiriska undersökningen. I början av processen med denna avhandlings undersökning hade jag en idé om att göra denna i fem olika kommuner. Efter att jag börjat insamlandet av empiriskt material i fyra av kommunerna kände jag att jag hade nått en sorts ”mättnad”. Jag upplevde att undersökning i ytterligare en kommun troligen inte skulle ge den ytterligare bredd till avhandlingen som det skulle motsvara i nedlagd tid. Detsamma gäller antalet intervjuade informanter i de utvalda kommunerna. Jag började känna igen de berättelser och förhållningssätt som framkom i intervjuer, samtidigt som jag också gjorde bedömningen att jag fångat en tillräcklig bredd av informanter, berättelser och förhållningssätt. Fler intervjuer hade varit jättespännande att göra, både med politiker, tjänstemän och invandrade kvinnor, men jag tror inte att denna typ av utvidgning av undersökningen hade lett till något annat resultat än det jag nu fått, utan snarare fler exempel på det som insamlat material visar. Självklart är detta något en forskare på förhand aldrig kan veta. Ytterligare tre intervjuer hade kanske gett

nya insikter. Min bedömning i detta fall är dock att ytterligare insamling av material inte gett ett betydligt förändrat resultat.

Metodologiska frågeställningar handlar även om frågor om forskarens påverkan på forskningen. Vem är till exempel *jag* i forskningsprocessen och hur kommer detta jag att påverka det empiriska material jag samlar in, de resultat jag får fram och de slutsatser jag drar? Vilka schabloner, föreställningar och levda erfarenheter är det exempelvis som kommer att styra mig på olika sätt i min forskning? Det har blivit allt mer vedertaget att ifrågasätta synen på forskning som en objektiv vetenskap och jag anser att det finns en relevans i att öppet diskutera min egen roll i forskningsprocessen för att betona min egen subjektivitet och att de val jag gör och de situationer jag möter måste sättas i en kontext av vem jag *är*. Jag har till viss del redan varit inne på detta tidigare i texten.

Tracy Skelton (2001:89) skriver att ”It is crucial in any research that we consider our positionality and what that might mean in relation to the ways in which we do our research, and how the people we work with perceive us”, och att saker som kön, etnicitet, klass, utbildning sexualitet, ålder, föräldraskap med mera är betydelsefulla för vilka vi är och hur vi formar våra identiteter och därmed också vår forskning. Dock bör klargörande av positioner och självreflexion inte missuppfattas som ett uppradande av olika identitetsmarkörer som sedan kan stå för sig själva i en färdig rapport, utan snarare handlar det om att analysera den egna rollen som forskare och dess betydelse i mötet med forskningsfråga och undersökningsmaterial (Grip 2004), och att fundera över frågan om hur jag kommer att förhålla mig till att jag aldrig kan vara/bli objektiv.

De personer som jag har mött för mina intervjuer kan grovt sorteras i två grupper som inom sig rymmer en stor heterogenitet; dels förenings- och organisationsaktiva kvinnor med utländsk bakgrund, dels kommunala tjänstemän och politiker. Därmed inte sagt att politiker och tjänstemän inte kan vara kvinnor eller ha utländsk bakgrund eller att de föreningsaktiva kvinnorna inte kan vara politiker eller tjänstemän. Båda grupperna kan vara, och har i några fall varit, både och. Jag ser det ändå i detta fall som två separerbara grupper, på grund av att de valts ut med olika syfte.

Den grupp människor som jag kallar invandrade kvinnor har valts ut på basis av tre faktorer; de är kvinnor, de har erfarenhet av invandring till Sverige och de deltar i någon form av organiserad verksamhet. Jag kommer som forskare utifrån, jag är förvisso kvinna, men har ingen egen erfarenhet av invandring. I detta skulle man kunna säga att jag är både en ”insider” och en ”outsider”. Detta begreppspar handlar om hur identitet, social position och tillhörighet markerar gränser mot det som kan betecknas som ”samma” och

”annan” (Mohammad 2001). Att vi alla är kvinnor kan tänkas skapa en viss tillhörighetskänsla, samtidigt som jag är en ”outsider” i det att jag inte till fullo kan förstå upplevelser av att komma som invandrare till ett land. Jag är född i detta land och mina kroppsliga markörer gör mig till en självklar medlem i det (även om jag i statistiken har ”utländsk bakgrund”). Jag kan se att detta har haft betydelse i mina möten med intervjupersoner, men på olika sätt. France Winddance Twine (2000) menar att det finns både fördelar och nackdelar i att vara en insider kontra en outsider i ett möte med informanter. Som en insider kan en forskare få tillgång till information som en outsider inte skulle ha fått, därför att det finns ett grundläggande förtroende hos informanten gentemot forskaren eftersom de förväntas ha liknande erfarenheter. Som en outsider kan man å andra sidan få utförligare förklaringar av fenomen som en insider inte skulle ha fått, grundat i att insidern redan förutsätts vara införstådd med fenomenen. Jag tror att jag kan säga att i alla mina möten har det spelat roll att jag är kvinna. I mötet med vissa politiker och tjänstemän har det gjort skillnad för att de, som jag skrev tidigare, till viss del sett mig som en ”liten ofarlig tjej”. I mötet med kvinnor i föreningar/organisationer tror jag att det varit av avgörande betydelse särskilt i mötena med kvinnoorganisationer som har som mål att stärka varandra som kvinnor. Många berättelser handlar om män och om otrevliga upplevelser i relationer till män (till exempel misshandel, underordning m.m.). Som kvinna förutsätts jag veta vad dessa relationer innebär och jag tror att om intervjuaren varit en man hade det inte pratats lika öppenhjärtigt om dessa saker.

När det gäller politiker och tjänstemän har dessa intervjuer varit med män och kvinnor utifrån deras yrkes-/politikerroll. I detta har det varit svårare att finna ett ”insiderskap”, därför att jag kommer som besökare och vill ha information om den verksamhet som de verkar inom. Jag har inte i något av mina möten berättat att jag själv är fritidspolitiker i min hemkommun utan framträtt i min roll som forskare. Därför tror jag inte att min bakgrund som kommunpolitiker spelat roll i deras syn på mig, men däremot innebär det förstås en del i min förståelse av deras berättelser. Jag är införstådd i ett kommunalpolitiskt arbetssätt, jag känner till relationen politiker – tjänsteman, och jag vet hur svårt det kan vara att förverkliga goda intentioner i ”realpolitik”.

Innan jag började med mina intervjuer resonerade jag att det kanske kunde finnas ett visst mått av ”insiderskap” mellan mig och politikerna/tjänstemännen i form av att vi skulle komma att diskutera en tredje part i de invandrade kvinnorna. Delvis har jag upplevt att detta stämt, även till viss del i de fall där politikerna/tjänstemannen själv varit invandrad och i något fall invandrad och kvinna. Vi har diskuterat ”en annan” och i många fall har jag upplevt att det ligger underförstått i vår diskussion hur denna ”andra” är – någon som är

avvikande, annorlunda och passar in i schablonen av ”invandrarkvinnan”. Jag kommer att återkoma till denna schablon senare.

Intervjustudiens produktion av erfarenheter och rumslig praktik

Modellen över den rumsliga produktionen är inte utformad endast för att förstå och tolka mitt empiriska material utan ska ses som applicerbar på alla rumsliga processer, så även min egen forskning. Genom de intervjuer jag gjort och de frågor jag ställt har jag skapat reflektioner hos de intervjuade som skulle kunna ändra deras rumsliga praktik. Flera av mina informanter har varit väldigt engagerade under intervjuerna och öppenhjärtigt diskuterat och reflekterat.

Hela forskningsprocessen har självklart också förändrat mig och gett mig nya erfarenheter. Genom de möten jag gjort har min kunskap ökat och fått mig att tänka till i min vardagspraktik. Vissa situationer har fått mig att tänka till mer än andra. En sådan, som fått mig att verkligen tänka till, både när den inträffade men även när jag i efterhand läser den transkriberade intervjun, är när jag genomför en intervju med invandrade kvinnor i ett kommunalt projekt. Deltagarna uttrycker sin frustration över att inte få något ”riktigt” jobb. Medan vi diskuterar detta vänder sig en till mig och frågar hur länge jag behövt vara arbetslös mellan det att jag avslutade mina studier och tills jag fick ett jobb[22]. När frågan riktades till mig, när rollerna byttes och jag inte längre frågade utan blev frågad, blev jag väldigt ställd och generad. Trots mina förberedelser och tankar kring självreflexion och positionalitet var jag inte förberedd på detta. Förutom ett ganska frivilligt arbetslöst halvår efter att jag slutat gymnasiet har jag aldrig varit utan sysselsättning i form av arbete eller studier. Att berätta detta för kvinnorna i projektet gjorde mig skamsen, för det blev så tydligt för mig själv i just den stunden att jag lever ett så väldigt privilegierat liv. För min del har jag alltid kunnat luta mig tillbaka på en känsla och levd erfarenhet av att det alltid ordnar sig på något sätt. För dessa kvinnor finns inte den tryggheten och även om detta var en kunskap som jag hade sedan tidigare slog den mig ändå i ansiktet i den situationen. Detta är också ett exempel som visar att kvinnorna i projektet uppfattade mig som en outsider, vilket jag även kände spelade roll i de svar de gav mig under intervjun – jag kände inte den öppenhjärtighet eller kontakt som jag uppfattade i andra intervjuer.

Analys

Min teoretiska modell har varit mitt huvudsakliga analysredskap. Utifrån modellens begrepp och underliggande teori har jag analyserat dokumenten, intervjuerna och observationerna. I modellen ligger också en analys av

[22] Disa, deltagare kommunalt projekt, kommun 1, intervju 2005-11-07

materialet utifrån kopplingar mellan vad som sägs med vad som står skrivet och vad som görs, samt hur detta tas emot av dem som intentionerna berör – vilket sammantaget skapar min tanke om *hur integration görs*.

Om forskarens makt på olika sätt kan förhandlas i insamlingen av det empiriska materialet är det nästan uteslutande så att forskaren sitter på hela makten när det gäller analysen. Forskaren har makt över tolkningen av det som sagts, över vilka citat som väljs ut och makt att bestämma utifrån vilka teorietiska ramar citaten ska analyseras. Därför är det även här viktigt att reflektera över sig själv och sin kunskap och försöka se vad man själv lägger in i analysen (se t ex Cope 2002), inte för att undvika det (eftersom det inte låter sig göras), men för att behålla medvetenheten om att det sker. I denna avhandling har Lefebvres teori om produktionen av rum (1991), men mina tillägg om situation, schablon och levd erfarenhet, kommit att utgöra grundteorin som det empiriska materialet analyserats genom. Anledningen till att jag valt denna teori har ingen enkel förklaring, utan handlar om att jag i det stadiet av avhandlingsarbetet då jag i tanken började försöka förstå innehållet i de intervjuer jag gjort, kom i kontakt med Nahnfelds avhandling (2006) och förnyade min läsning av Lefebvre. Jag såg då i kombinationen av dessa att jag kunde hitta förklaringar till frågor som uppstod genom det insamlade empiriska materialet. Jag uppfattade också att detta teoretiska grepp gav andra infallsvinklar och förklaringar än tidigare forskning som studerat liknande problemställningar.

När det gäller analysen av intervjuerna är det också viktigt att tänka på att en analys är just en analys. De intressanta trådarna och återkommande teman ska hittas. Caroline Ramazanoglu och Janet Holland (2002) skriver att hur mycket man än menar att representera och respektera sina informanter måste forskaren ändå välja och organisera i deras upplevelser och berättelser för att inte drunkna i data. Någonstans måste forskaren bestämma vad i en berättelse som ska lyftas fram som intressant och meningsbärande, vad som kan kopplas till något annat, och vad som inte är intressant. Det är bland annat här min förförståelse kommer in. Någon annan kanske skulle tycka att andra trådar i intervjuerna var mer betydelsebärande. För att göra detta tydligt är det viktigt att lyfta fram vilka frågor som ställts och hur det arbetats med materialet.

Det är också viktigt att hålla sig källkritisk i analysen. Förmodligen har de som ställt upp på att bli intervjuade ett syfte med detta. De kanske vill göra sin röst hörd, lyfta fram specifika saker som de tycker är viktigt att de kommer fram i forskning eller något annat som gör att de berättar sin berättelse på ett specifikt sätt och lyfter fram vissa saker och undviker andra. Informanterna kan också svara på ett sätt som de tror är politiskt korrekt eller är de svar som de tror att jag som forskare vill höra. Med anledning av detta har jag försökt ställa

frågor på olika sätt, både genom att ställa raka frågor, men även genom att ställa frågor som går lite bredvid det jag specifikt varit intresserad av. I analysen ser jag att detta gett resultat, då en informant till exempel kan svara på ett sätt när jag frågar om vad integration är, och på andra ställen i intervjun beskriva det på ett annat sätt. Därför krävs en medvetenhet om detta i analysen, liksom att det kan finnas specifika intressen bakom vad informanterna berättar. Det gäller alltså att inte bara analysera det som specifikt sägs, utan även att se helheter i intervjuerna och sätta berättelserna i en kontext.

Analytiskt tillvägagångssätt

I arbetet med denna avhandling har huvudsakligt fokus skiftat några gånger och med det också hur jag studerat mitt empiriska material. Utan att jag haft det som mål har metoden blivit en form av ”grounded theory”. Varefter jag gjort min empiriska undersökning har jag börjat leta nya sätt att förklara det jag sett. Olika teorier och förklaringsmodeller blev intressanta för mig på ett sätt som jag tidigare inte uppfattat dem, och gav sedan nya sätt att förstå och analysera mitt material. Men detta har alltså från början inte varit ett medvetet tillvägagångssätt, utan det är så som det utvecklat sig över tiden.

I början var mitt arbete ganska mycket inriktat mot det integrerande arbetet i kommuner – hur det arbetades för att invandrade kvinnor och män skulle få samma rättigheter och möjligheter i det integrativa kommunala arbetet. Syftet var att studera kommunal integrationspolitik ur ett jämställdhetsperspektiv. Utifrån detta utgick analysen främst från vad som stod i olika kommunala dokument och vilka viljor som beskrevs. En ideologikritisk analys (se Hellspong 2001) gjordes av kommunernas planer och policys för att se vilka värderingar, påståenden och allmänsanningar som dokumenten byggde på för att sedan jämföra detta med upplevelser. Varefter intervjuarbetet fortskred blev jag mer intresserad av själva görandet. I samband med detta kom jag också i kontakt med Nahnfeldts användning av begreppen situation och schablon som jag kände var relevant för min studie. För intervjuerna hade jag då ingen genomtänkt analysmetod men läste och strukturerade utifrån kategorierna *Integration (retorik)*, *Föreningar*, *Genus och integration/Invandrade kvinnor*, *Integrationspolitik (praktik) och kommunal organisation runt integrationsfrågorna* och *Beskrivningar av rum/plats*. Det rumsliga perspektivet har hela tiden funnits med någonstans i bakgrunden, och i samband med min andra läsning av Lefebvres *Production of Space* (1991) blev det för mig tydligt att hans tankar hade något att tillföra min studie och att en kombination av Lefebvres rumsliga triad och begreppen situation, schablon och levd erfarenhet hjälpte mig att förstå några av de fenomen som jag såg genom mitt material. På så sätt har den modell jag utformat också kommit att bli analysmetod och instrument.

Rent konkret har den nu använda analysmetoden gått till så att jag gjort upprepade läsningar av dokument och intervjuer utifrån den teoretiska begreppsapparaten och modellen. I intervjuerna och dokumenten har jag sökt efter representationer (av rum), schabloner, (rummets/rumslig) praktik, levd erfarenhet, situationer och det representerade (representerade rum). I vissa fall har det varit enkelt att kategorisera vad en utsaga i dokument eller intervju hör hemma, och i vissa fall har jag fått stanna upp och ordentligt fundera över vad det jag just läst faktiskt handlar om. Genom uppdelningen i de olika kategorierna har olika teman och trådar framträtt. Detta har sedan gett ytterligare läsningar utifrån de trådar som efter en första analys för mig upplevts som extra intressanta, till exempel vilka rumsliga metaforer som används eller hur tjänstemän beskriver sin egen position. På detta sätt har analysen både försökt fånga och i sig skapats av görandet i integrationspolitiken och de rumskapande processerna.

På ett sätt kan min metod liknas vid en diskursanalys. De representationer och schabloner som framträder är diskurser och även övriga delar i mitt material skulle kunna tolkas som diskurser utifrån en vidare tolkning av diskursbegreppet då diskursanalysen förutom fokus på text och språk också kan innefatta social handling (Bergström & Boréus 2005:326ff). Diskursanalysen har dock sitt huvudfokus på språk och text, och eftersom jag i denna avhandling framförallt intresserat mig för görandet har jag valt bort denna metod. Till en början tänkte jag mig att jobba med en ideologikritisk metod, men inte heller denna kom att passa det som jag senare försökte göra och förstå utifrån mitt empiriska material. När jag började utforma modellen över rumsliggörande föll dock även analysen på plats, och det är begreppen i denna som kommit att styra min analys och förståelse av informanters berättelser och texter i olika dokument.

4. Representationer av rum och schabloner i integrationspolitiken

Detta kapitel kommer att beskriva representationer av rum och schabloner som är aktuella för mitt avhandlingsämne, det vill säga skapade föreställningar om olika fenomen, föreställningar som stelnat och bildar schabloner som enkelt kan upprepas inom integrationspolitiken (se figur 3). Enligt Lefebvre (1991) är representationer av rum dominanta, då det är fråga om övergripande uppfattningar skapade och upprepade av till exempel politiker och forskare, vilket kommer att sätta ramar för invånare och verksamheter. Rummet är dominant på så vis att föreställningarna som skapas här, likt de schabloner Grenholm (2005) beskriver, kommer att anammas av många som sina egna.

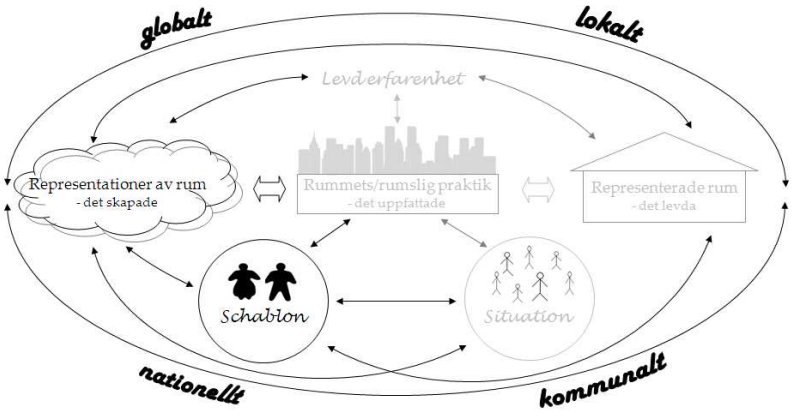

Figur 3. Representationer av rum och schablon

Invandrings-, flykting- och integrationshistorien i Sverige rör en relativt kort tidsperiod. På 1930-talet översteg invandringen för första gången utvandringen. Integrationspolitiken har en ännu kortare historia att titta tillbaka på. Det var först på 1960-talet som de första insatserna initierades för att ”underlätta invandrades anpassning till livet i Sverige” (*Sverige, framtiden och mångfalden: från invandrarpolitik till integrationspolitik,* 1997:15). Under denna tid har det hunnit ske mycket i förändring av tankar och inställning rörande integrationspolitiken, men frågan är om det egentligen skett så mycket i den praktiska verksamheten. Vissa förändringar syns, så som rätt till hemspråksundervisning, stöd till föreningar bildade på etnisk grund, samhällsinformation på fler språk än svenska, med mera. Det har under denna tid också skett förändringar i den integrationspolitiska retoriken, eller vad man skulle kunna kalla representationer

av integration. Jag betraktar den bedrivna politiken som uttryck för representationer då det handlar om övergripande idéer om samhällets uppbyggnad och föreställningar om vad som är en god invandring/integration. Det är planerares och politikers representationer, som sedan är tänkta att överföras till praktisk verksamhet.

Föreställningar, tankar och idéer om integration, det vill säga vilka som ska integreras och till vad, är återkommande i det material som avhandlingen behandlar. I detta framkommer att några representationer av rum och några schabloner är mer betydelsebärande än andra. Till exempel är Sverige som nation och rum en central representation som integrationspolitiken förhåller sig till. *Rummet Sverige* är grunden för den integrationspolitik som här behandlas. Hur detta rum fylls med innehåll undersöks därför, liksom viktiga aspekter såsom symboler och myter knutna till innehållet i rummet, till exempel föreställningar om svensk jämställdhet. Representationer av det aktuella rummet får, som vi ska se, avgörande betydelse för hur schabloner formas i det integrationspolitiska området. Men schabloner formas också i relation till andra rum. Flera olika representationer av rum har betydelse i konstruktionen av schabloner, både det rum som den aktuella integrationspolitiken formas i och kvinnornas egna representationer av rum, liksom politikers och tjänstemäns representationer av de rum de tänker att kvinnorna härstammar ifrån. Dessa olika representationer formar tillsammans schabloner och förhållningssätt till schablonerna. I det här kapitlet kommer jag att analysera tre återkommande schabloner: ”integration”, ”invandrarkvinna” och ”invandrarman” och visa hur dessa fylls med innehåll i relation till den övergripande representationen av Sverige och svenskhet och föreställningar om kontrasterande rum.

Representationer av ett svenskt rum

I avhandlingens material framkommer framför allt två skilda, men ändå relaterade, sätt att representera rummet Sverige. Inget av dessa handlar egentligen om det fysiska rummet eller territoriet som sådant utan formas snarare kring Sverige som en föreställd gemenskap (jfr Anderson 1993).

I den ena representationen formas tanken om en sfär av ”svenskhet” som är fast och given. Sverige och ”det svenska” beskrivs i bestämd form och som något självklart som inte behöver förklaras vidare. Det framställs som något som alla känner till och vet vad det innebär. Exempel på detta är användningen av uttryck som ”den svenska kulturen”, ”det svenska samhället”, ”svensk mat” eller ”den svenska jämställdhetssynen”. Genom att prata om till exempel ”den svenska kulturen” görs ett förgivet taget inkluderande av vissa och ett exkluderande av andra. Samtidigt stämmer berättelserna inte alltid med vilka människor som faktiskt finns med och bygger upp staden/nationen och som

tillhör den. Ett exempel är vem man kallar ”svensk”. Detta är också något som återfinns i mina intervjuer. Några talar om ”invandrare” och ”svenskar” som två separerbara ting och andra uttrycker det i termer av ”oss svenskar”. Detta kategoriserar några som tillhörande nationen och några inte, samtidigt som alla finns, verkar och lever i nationen och ofta också har svenskt medborgarskap. I detta sätt att beskriva Sverige och svenskheten finns likheter med Kirsten Simonsens (2005b) beskrivning av konstruktioner av städer och om hur berättelser om städer skapar deras identitet. Berättelserna om staden ska ses som ”performativa talhandlingar”, skriver Simonsen (2005b:82), alltså att hur det talas om staden också skapar staden och hur den uppfattas. Genom berättelserna om staden skapas också en föreställning om vilka kroppar som tillhör staden. Samma sak skulle jag säga gäller för konstruktionen och representationen av nationen och den nationella identiteten. Här skulle man kunna säga att det finns ett glapp mellan det Simonsen kallar för ”den narrative by” och ”den kroppslige by” (2005b:52 & 68), eller vad jag kallar för representationer av rum och representerade rum.

> Det er en implicit magtudøvelse, der fungerer ved att repræsentere rummet på en bestemt måde og ved at kode det på en måde der forudsæter, at kun bestemte grupper er til stede. [...] Der er således ikke tale om materielle barrierer eller lukkede døre, ej heller om en bevidst udelukkelse, men snarare om, hvem der erkendes og anerkendes som tilstedeværende (Simonsen 2005b:155)

Joanne P. Sharp (1996:98f) menar att i konstruktionen av den nationella identiteten finns ett inbakat maktperspektiv där vissa har mer makt än andra att forma identiteten. ”National identity […] is constituted in particular times and places through relations of power already existent in society”, skriver hon (1996:103). Detta förklarar hur en nationell identitet skapas och reproduceras utifrån representationer där kanske inte alla medborgare ryms eller i alla fall inte får plats på samma villkor. Sharp skriver också att nationell identitet skapas genom kontrasterande gentemot ”andra” som är avvikande och utanför gemenskapen. ”The nature of this construction of others is of fundamental importance to national identification”, skriver hon (1996:106). Vissa grupper uppfattas i det narrativa (representationer av rum) som tillhöriga, medan andra som rent faktiskt och kroppsligt finns och tillhör staden/nationen inte finns med i identiteten, genom att till exempel inte räknas som ”svenskar”.

I avhandlingens empiriska material positioneras ”invandraren” som en motsats till ”svensken” och det som beskrivs som svenskt. Att till exempel prata om ”den svenska kulturen” förutsätter att det finns någon annan kultur som inte är likadan som ”den svenska”. Av vad detta svenska består beskrivs dock inte i intervjuer eller dokument, utan tas alltså som ett givet fenomen som

förväntas vara känt. Ruth Frankenberg (1999:6) beskriver detta som att ”whiteness makes itself invisible precisely by asserting its normalcy, its transparency, in contrast with the marking of others on which its transparency depends”. Detta är också något som Ylva Brune (2004) ser i sin avhandling om nyhetsjournalistik om ”invandrare”, flyktingar och rasistiskt våld. ”Svensk” blir den normkategori som ”invandrare” avviker ifrån. Att vara ”invandrare” blir mer förknippat med att vara *annorlunda* än att faktiskt ha invandrat. Samtidigt ser hon att inte heller kategorin ”invandrare” ges något specificerat innehåll. Kärnan i begreppet ”invandrare” är möjligen ”icke-svensk” med hänsyftning på något annat än medborgarskapet, skriver hon (2004:310f & 353).

Denna uppdelning i ”svenskar” och ”invandrare” finns också hos många av de jag intervjuat, och flera protesterar också mot den trots att de själva använder den. De som inte inkluderas i ”oss svenskar” är dock de som gör det största motståndet mot uppdelningen. En kvinna beskriver det som svårt dels att själv få betraktas som svensk trots många år i landet, dels att inte ens hennes dotter som är född i Sverige räknas till det svenska kollektivet.

> Och det spelar inte någon roll hur länge jag har bott i Sverige, i 40 år, dom […] kallar min dotter nu hon är invandrare. För helvete, invandrare? Hon är född på BB i [kommunen], ska du kalla min dotter invandrare?
>
> *Ilona, kvinnosektion i etnisk förening (1), kommun 1*[23]

Att bli accepterad i Sverige och att det inte spelar någon roll vad man gör beskrivs av flera som väldigt svårt. Det är svårt att komma in i samhället och svårt att komma in i språket. En kvinnas erfarenhet är att man som invandrad måste ändra på sig för att bli accepterad, men att det är svårt om man kommer som medelålders till Sverige. En kvinna har lärt av erfarenheten och efter den skapat sin praktik. Hon säger att Sverige aldrig kommer att acceptera personer med utländsk bakgrund och deras barn som ”svenskar” och därför är det bättre att försöka att bara vara sig själv och vara stolt över sin bakgrund.

> Jag har min religion, jag har min tro, jag har min… I alla fall, min identitet. Att vara svart är min identitet, jag är från Afrika, jag är kort, jag är en kvinna, allting är identitet. Jag ska inte sitta och klaga, ’å varför jag är så, jag ska gå och färga som Michael Jackson’. Det är inte bra, det ger komplex och man mår dåligt. […] Man bryter på svenska, jag bryter på svenska, vi kommer aldrig att bli accepterade som svenskar ändå, man måste leva med det.
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

[23] Intervju 2005-11-08

Andra säger att de bott så länge i Sverige att de inte längre känner sig som några ”invandrare”. En kvinna konstaterar helt enkelt att ”Jag har slutat att vandra jag…”[24].

Det mångkulturella Sverige

Den andra representationen av rummet Sverige som framträder i mitt empiriska material tar fasta på tanken om ett samhälle som har förändrats de senaste åren. Istället för tanken om en enhetlig kulturell svensk sfär betonas här det mångkulturella Sverige som ett faktum, till exempel genom uttalanden som ”Sverige är *idag* ett mångkulturellt samhälle” eller ”det finns *inte längre* endast ett kulturarv”. Här betonas förändringen. Från att ha varit på ett sätt är det svenska rummet nu något annat. Det är dock inte alltid som det beskrivs som en förändring som skett över tid, utan ”det mångkulturella Sverige” kan också beskrivas som ett konstaterande, till exempel att ”Sverige är präglat av kulturell och etnisk mångfald”, vilket snarare understryker att det varit så en längre tid.

Att beskriva Sverige som mångkulturellt synliggör invånare som var osynliggjorda i den statiska bilden av Sverige som kulturellt enhetligt. Representationen av Sverige som mångkulturellt bygger på tanken om att erkänna närvaron av mer än en kultur i det nationella rummet samtidigt. Detta behöver dock inte betyda samma sak som att den statiska uppdelningen i ”svenskar” och ”invandrare” försvinner, eller att normen fortfarande är något annat än det mångkulturella. Även det mångkulturella utgår från olikhet. Till exempel används uttrycket ”annan etnisk bakgrund” i samma plan som beskriver Sverige som präglat av kulturell och etnisk mångfald. Normen är här svenskhet och det är i relation till den som tanken om ”annan etnisk bakgrund” formuleras. Paradoxalt nog kan representationer av det mångkulturella Sverige därför befästa snarare än motsäga tanken om svensk enhetlighet, i och med att det bara är vissa delar av samhället som står för ”mångkultur”.

Svensk jämställdhet?

I föreliggande undersökning framkommer i flera fall att ”det svenska” hänger ihop med jämställdhet. Detta visas också i statsvetaren Ann Towns (2002:158) forskning. Hon kommer fram till att det finns en svensk statsidentitet som är nära sammanknuten med jämställdhet mellan kvinnor och män. Towns skriver att sedan början av 1990-talet har den svenska självbilden allt mer blivit en bild av att vara världsbäst på jämställdhet och hon menar att samtidigt med denna bild har en tydligare differentiering mellan immigranter och ”svenskar” vuxit fram.

[24] Elna, kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4, intervju 2005-09-01

I avhandlingens material reproduceras dessa idéer av jämställdhet, som liksom svenskhet framstår som ett begrepp som inte behöver förklaras men ändå får avgörande betydelse för hur schablonen *invandrarkvinna* och *invandrarman* formas. Det kan handla om att säga att jämställdhet är viktigt, och att man därför måste jobba med att invandrade personer ska förstå detta. På detta sätt markeras jämställdhet som något självklart svenskt, men något som fattas hos invandrade personer. Detta sätt att reproducera jämställdhet som något svenskt görs i mitt material likaväl av invandrade personer som personer med svenskt ursprung. Det är ovanligt att det i intervjuerna närmare beskrivs vad som avses med jämställdhet, utan det antas som ett givet faktum. Målen med svensk jämställdhetspolitik, enligt sittande regering 2006-2010, handlar om mäns och kvinnors makt att forma samhället och sina egna liv och berör områdena makt och inflytande, ekonomi, det obetalda hem- och omsorgsarbetet samt mäns våld mot kvinnor (www.regeringen.se 2008-12-03). Vad som är jämställdhet mellan könen kan dock uppfattas på flera olika sätt, vilket framkommer vid en närmare analys av intervjuer där det talas om jämställdhet.

Liksom skildringen av ett svenskt rum ser ut på två olika sätt framträder också två representationer eller föreställningar om ”den svenska jämställdheten”. I den ena beskrivs ”den svenska jämställdheten” som något ganska färdigt och idealt som bör föras över/läras ut till alla i samhället (läs invandrade personer), medan den andra bilden framställer jämställdhet som ett ideal som vi alla måste jobba för att komma närmare. I den första representationen framträder en bild av (”svenska”) kvinnor och män som aktiva på arbetsmarknaden och att kvinnor är representerade i styrelser och liknande och att Sverige har kommit långt i sitt jämställdhetsarbete. Detta är berättelser från alla olika typer av informanter i mitt material. Denna beskrivning av vad som anses som svensk jämställdhet framkommer också i berättelser om ”invandrarkvinnan” och ”invandrarmannen”, då egenskaper som dessa anses sakna ställs mot och jämförs med självskrivna ideal. Viktiga teman i bilden av vad jämställdhet står för är till exempel att män arbetar i vården och förskolan och delar ansvaret för hem och familj med kvinnan, liksom att män jobbar för att kvinnor ska växa och frigöra sig och gärna ser att hon ägnar sig åt aktiviteter utanför hemmet.

Den ideala jämställda kvinnan beskrivs i mitt material i termer som aktiv, självständig och förvärvsarbetande. I representationen av vad jämställdhet är eller borde vara, skapas också en dikotom uppdelning mellan den ideala jämställda kvinnan och hennes motpol: ”invandrarkvinnan”. Till exempel beskrivs den invandrade kvinnan i flera intervjuer utifrån beskrivningar av hur det var i Sverige förr i tiden. Tjänstemannen Inez berättar om hur hon uppfattar

att kvinnorna i det projekt hon är ansvarig för förhåller sig till arbete och arbetslöshet.

> … medan kvinnorna många gånger vänjer sig, för det är längre från deras roll [att arbeta]. Jag brukar ofta tänka på min egen mormor, för jag är så pass gammal att jag har en mormor, eller hade, som tror jag hade mer likartad roll. Jag tror inte hon hade köpt med en gång, ja jag ska ut och jobba, jag tror inte det.
>
> *Inez, lokal tjänsteman, kommun 1*

Den invandrade kvinna beskrivs här som någon som inte är van att arbeta och som är ganska nöjd med arbetslöshet, och blir på det sättet en motpol till det moderna svenska kvinnoideal som innebär förvärvsarbete och egen försörjning. Ann Towns (2002:158) visar genom en undersökning av den svenska jämställda statsidentiteten att det inbyggt i denna finns en tydlig föreställning om invandrade kvinnor som mindre jämställda än ”svenska” kvinnor. Även Irene Molina (2004:19) har studerat detta och menar att i konstruktionen av den egna identiteten blir bilden av ”invandrarkvinnan” en spegling av egenskaper motsatta till vad den ”svenska” kvinnan identifieras med. I detta används också representationer av olika rum för att förstärka schablonerna, där det ofta handlar om föreställda ”muslimska rum” som kvinnorna förknippas med och utifrån detta tillskrivs egenskaper. Men som vi ser i citatet ovan kan detta också göras genom att referera till ett tidsmässigt avlägset rum. Molina (2004) menar att genom konstruktioner och representationer av gruppen ”invandrarkvinnan” skapas bilden av ”den svenska kvinnan” som jämställd.[25]

I detta blir det också ett problem att när det talas om jämställdhet för invandrade personer så nämns sällan den faktiska (o)jämställdheten som finns mellan kvinnor och män i Sverige. Det blir ett jämförande mellan ”deras verklighet” och ”våra ideal” (Gressgård & Jacobsen 2003:71ff). Detta är med andra ord en jämställdhet som haltar och som bygger på ”den svenska jämställdheten” som schablon. Att ställa ideal mot verklighet bidrar här både till att motverka ett brett jämställdhetsarbete genom att den faktiska ojämställdhet som finns mellan kvinnor och män i Sverige osynliggörs, och att ytterligare producera och reproducera skillnader/olikheter mellan ”oss” och ”dom”.

Den andra representationen eller föreställningen om ”den svenska jämställdheten” som också framkommer i mitt material visar på en helt annan inställning till tillståndet i landet på jämställdhetsfronten. Även här ses

[25] Detta är dock inte ett enbart svenskt fenomen. Till exempel beskriver Mohanty (1999:198f) hur privilegierade grupper tenderar att tolka sig själva som norm och referensgrupp utifrån vilket andra ställs som förstärkande kontrast genom tillskrivandet av motsatta egenskaper. Ett av hennes exempel är hur ”tredje världens” kvinnor framställs som outbildade, fattiga, familjeorienterade mm i kontrast till västvärldens kvinnor som välutbildade, moderna och med kontroll över sin egen sexualitet. Genom att fokusera på ”de andra” kvinnornas ojämställdhet har det västerländska sättet att leva framställts som det ideala.

jämställdhet som något önskvärt som bör omfatta alla i samhället, samtidigt framställs det som att Sverige är långt ifrån ett jämställt samhälle. Denna representation av svensk jämställdhet beskriver en könssegregerad arbetsmarknad, kvinnan som underordnad och mannen som norm och ett mode som exploaterar unga tjejer. Den beskrivs också som något som det arbetats med länge och som måste fortsätta arbetas med för att allt arbete som lagts ner inte ska försvinna. Detta andra sätt att uppfatta ”den svenska jämställdheten” säger alltså att svensk jämställdhet finns, men inte är något unikt, självklart eller nära färdigt. En kvinnlig politiker säger:

> När det gäller jämställdhet så brukar jag säga så här att ett jämställt samhälle, det kan jag inte ens föreställa mig, för jag har aldrig sett ett. Jag har aldrig ens varit i en situation i mitt liv där jag har varit helt jämställd. Och det känns som det är ett hårt arbete mot ett okänt mål.
>
> *Aina, kommunalråd (s), kommun 2*

Denna representation beskriver alltså Sverige och det svenska som *inte jämställt*, men däremot jämställdhets*strävande*. Invandrade personer kan i denna representation i bästa fall inkluderas i dem som strävar och beskrivs kunna utbildas i jämställdhet, men får i många fall även här en kontrasterande roll som bakåtsträvande eller totalt omedvetna om strävan.

Att det finns två så olika schabloner av den svenska jämställdheten kan kanske finna sin förklaring i kommande kapitel om rumslig praktik och levd erfarenhet, för som vi kan se i citatet från politikern ovan refereras till egna erfarenheter – hon har aldrig upplevt någon helt jämställd situation. Man ska dock inte förledas att tro att det är så enkelt att det främst är män som uppfattar jämställdhet på det första viset och kvinnor på det andra, för både kvinnor och män i alla kategorier av informanter beskriver båda föreställningarna. Däremot tror jag att det handlar om medvetenhet om problemet och vad som utifrån detta uppmärksammas runtomkring personen i fråga. Vissa har inte så stor kunskap om jämställdhet, utan är själva präglade av vissa representationer som de sedan reproducerar vidare. Andra har större kunskap och kan därför ifrågasätta representationer och på så sätt skapa nya schabloner. De egna levda erfarenheterna blir då centrala i tolkningen av representationerna.

Schablon integration

Tankar och föreställningar om integration är ett bärande tema i denna avhandling. Precis som begreppet jämställdhet ges begreppet integration olika meningar hos olika personer. Integration betyder rent språkligt ”process som leder till att skilda enheter förenas” (www.ne.se, 2005-05-11), men i praktiken finns det flera olika sätt att definiera integration och vad det innebär. Enligt den sittande regeringen 2006-2010 handlar integration om att alla som bor i Sverige

ska respekteras som individer och att det ska finnas en samhällsgemenskap med ”mångfalden som grund”. Den viktigaste insatsen för integration ses som att skapa bättre möjligheter för försörjning och egenmakt (www.regeringen.se/sb/d/8324, 2008-06-25). I den föregående regeringens proposition *Sverige, framtiden och mångfalden* (1997:23) (utifrån vilken många kommuners planer och policys är formade) är synsättet att integration i frågor som rör samhällets etniska och kulturella mångfald handlar om ”möjligheterna att ingå i en större helhet utan att behöva göra våld på sin kulturella och etniska identitet”. Integration är inte en fråga som endast rör personer med utländsk bakgrund menas det i dokumentet, och integration blir således en fråga om jämlikhet till samhällets olika resurser och möjligheter, samt en frånvaro av etnisk diskriminering och fördomar om invandrade personer. Definitionerna och målen är ganska lika för de båda regeringarna (även om inriktningarna är lite olika), och en sammanfattning från min sida blir att alla ska respekteras som de är och få delta i samhällsgemenskapen på lika villkor – olika men jämlika.

I de fyra studerade kommunerna finns variationer i vilka innebörder som läggs i ordet integration. I intervjuer med kommunens företrädare och föreningsaktiva såväl som i kommunernas olika planer/policys framkommer variationer i hur integration förstås. Även inom ett och samma dokument kan innebörderna variera och jag ska här ge en bild av de skillnader i förståelser av begreppet integration som jag har funnit.

Förståelser av integration i lokala dokument

Kommunerna skiljer sig för det första i förståelsen av hur integration förhåller sig till kulturella/etniska identiteter. Av de fyra studerade kommunerna har tre (1, 2 och 3) det gemensamt att det i planerna skrivs att *integrationen inte behöver betyda avkall på kulturell/etnisk identitet*. I detta är (rätten till) olikhet i fokus. I kommun 4 skrivs att *integration betyder att olika grupper förenas till en eller att de anpassar sig till varandra så att kulturella skillnader försvinner*. Här betonas istället en strävan efter likhet. Samtidigt betonas i den fjärde kommunen att man vill lämna ett integrationstänkande och istället fokusera på mångfald där *olikheter värdesätts* och att varje individ själv tillåts *definiera sin identitet och i detta ha olika roller, samhörigheter och kulturer*, vilket också lyfter fram (rätten till) olikhet. I denna förståelse av integration är alltså frågan om integration betyder att alla blir lika och en och samma samhällskropp, eller om samhället ska betraktas som en enhet med olika delar[26].

För det andra finns det en otydlighet i samtliga kommuner om vem som egentligen ska integreras och vilka grupper i samhället som integrationen berör.

[26] Se även ”Integrationism – Viljan till Detsamma” (Tesfahuney & Grip 2007) för utförligare diskussion om samhället som kropp (den organiska analogin) och integrationstanken.

Det målas i de fyra kommunerna upp olika bilder av vem som ska integreras och i vad. Alla de fyra kommunernas dokument lyfter på olika sätt fram att det är en *process som berör alla*. Samtidigt är flera av dokumenten tvetydiga. I programmet för kommun 1 står till exempel att med integration menas att *människor respekteras och tillåts vara delaktiga i samhället utan att ge avkall på sin identitet* och att det är *en process som omfattar alla i samhället*. Några rader längre ner skrivs dock att det är *invandrarna som ska integreras i det svenska samhället*. I kommun 3's program skrivs att *integration handlar om att ta aktiv del i samhällslivet utan att ge upp sin identitet*, samtidigt som det i samma dokument på ett annat ställe står att *svensk kultur ska göras attraktiv och på så sätt stimulera till integration*. I samma dokument skrivs också att integration *riktar sig till människor i utanförskap*. Jag menar att detta är motsägande föreställningar om vad integration ska innebära. Ska alla integreras med varandra, invandrade personer integreras i "det svenska samhället" eller ska människor i utanförskap integreras i "svensk kultur"? Hur integration beskrivs och uppfattas kommer också att få konsekvenser i hur integrationspolitiken utformas. Texterna i dokumenten är inte heller tydliga på punkten om de invandrade invånarna ska behöva ge upp "sin identitet" för att anses integrerade, eller om det är en process som berör alla och att hela samhället i så fall förändras. Det andra exemplet ovan visar dock tydligt att "den svenska kulturen" ändå rekommenderas för att *bli integrerad* och för att kunna bli delaktig i samhället (inte vara utanför).

Kommunrepresentanters förståelse av integration

Även i intervjuerna med kommunrepresentanter framkommer variationer av förståelsen av vad integration innebär. Här betonas också andra inslag än i de skrivna dokumenten så som ekonomiskt oberoende, likabehandling och tillhörighetskänsla. För politikern i kommun 1 handlar integration helt enkelt om att invandrade personer ska få jobb och efterföljande ekonomisk frihet[27]. Politiker i kommun 2 och 3 betonar snarare att integrationspolitiken är något passerat och att man snarare bör tala om mångkultur eller likabehandling, samt att det är en process som berör hela samhället . Tanken måste ändras från "Vi måste ta hand om dom" till "Vi måste ta hand om oss" säger en av dem[28]. Politikern Antonio i kommun 4 tycker att integration handlar om en tillhörighetskänsla och möjlighet att utvecklas utifrån egna intressen, och att personen ska accepteras i samhället även om den är annorlunda[29]. Detta är något som flera också uttrycker, att alla människor i samhället ska ha samma

[27] Isak, kommunalråd (fp) med integrationspolitiskt ansvar, kommun 1, intervju 2005-11-08
[28] Benjamin, kommunalråd (s) med integrationspolitiskt ansvar, kommun 3, intervju 2006-08-31
[29] Antonio, majoritetspolitiker (s) med integrationspolitiskt ansvar, kommun 4, intervju 2006-06-07

rätt att utvecklas till det de vill vara och få vara sig själva (till exempel bära slöja) utan att diskrimineras.

Detta är svar som jag får på den direkta frågan om vad integration är. I intervjuerna framkommer även andra sätt att förhålla sig till integration. Med Isak, som är politiker i kommun 1, kommer jag att prata om mat och olika kulturtraditioner. Han har just fått veta att personer från delar av Asien inte tål mjölk i den omfattning som finns i den mat de får genom hemtjänsten och berättar att hans första reaktion var att ”dom kan väl äta svensk mat”[30]. Isak berättar att han känner flera muslimer som börjat äta fläskkött, och jag tolkar det som att han tycker att detta är en rimlig anpassning när någon flyttar till Sverige, att man äter den mat man erbjuds. Men efter att det stått klart för honom att alla inte tål den mat som serveras konstaterar Isak att ”just ur integrationssynpunkt är det ju viktigt […] att erbjuda en annan typ av mat också”[31]. Detta skulle kunna tolkas som en anpassning till varandra från båda håll, men att det främst är de inflyttade som ska anpassa sig till ”det svenska”, om det inte föreligger särskilda skäl.

Det finns även olikheter i hur kommunala tjänstemän beskriver integration och vilka samhällsfält som pekas ut som viktiga. Marlon, som är tjänsteman i kommun 2, beskriver enbart insatser inriktade mot invandrade personer när han talar om kommunens integrationsarbete, och menar att arbete och sysselsättning är det viktigaste att fokusera i detta.

> ..och arbete. Det är det som är det viktiga, det är bara så. Att fler kommer i arbete, att vi kan hitta ett sätt att jobba som skyndar på det att folk kommer i arbete. Det är ju ganska enkelt att säga, men det är så, att ha ett jobb det är viktigast. […] Om inte annat för att föräldrarna ska visa för sitt barn, att pappa och mamma går till jobbet, dom kommer hem klockan fem och är trötta. Det är så det funkar, livet, sättet att försörja sig är inte att vara hemma på dagarna och gå till soc[ialen] någon gång och få pengar, utan sättet att försörja sig är att gå iväg till jobbet på morgonen och komma hem.
>
> *Marlon, central tjänsteman, kommun 2* [32]

Marlon ser arbete som viktigt just för att personer ska ha en sysselsättning och inte bara gå hemma på dagarna och även för att visa de invandrades barn hur det fungerar i det svenska samhället. Arbete beskrivs som något den invandrade personen måste söka, samtidigt som Marlon också beskriver sig själv som en viktig aktör i att finna denna sysselsättning till de invandrade personerna.

Även andra trycker på arbetet som en viktig faktor för integrationen, men Maya, som är samordnare för ett kommunalt projekt, tillägger att ett arbete inte

[30] Isak, kommunalråd (fp), kommun 1
[31] Ibid.
[32] intervju 2006-01-26

behöver betyda integration. Hon menar snarare att det handlar om att få kontakter och att släppas in i samhället samtidigt som den invandrade personen måste acceptera det nya samhället – ett ömsesidigt fokus på rättigheter och skyldigheter där samma krav ställs på andra som på sig själv[33]. Här framträder således en annan bild av vad integration är. Denna bild betonar integration som ett slags ömsesidigt kontrakt med *krav och motkrav*.

Ibland framställs vägen till integration snarare ligga hos majoritetssamhället. Adrian som är en centralt placerad tjänsteman i kommun 3 säger att integrationsarbetet är en livslång process och att alla förändras i denna. Men han säger också att vissa kommer att behöva förändras mer än andra, och att ett stort ansvar ligger på majoritetsbefolkningen:

> Men sen tror jag också för att man ska lyckas med integration så är det så att majoritetsbefolkningen måste förändra sig för att ta in de andra. Så att så länge majoriteten vill ha, eller inte vill genomföra den här förändringen, så kommer inte integrationen.
>
> *Adrian, central tjänsteman, kommun 3*[34]

Här förskjuts med andra ord bilden av integrationens aktörer, då det inte är de invandrade personer som framställs som integrationens bromsklossar utan majoritetsbefolkningen. Beskrivningen och innebörden i integrationsbegreppet varierar alltså mycket mellan olika informanter.

Precis som i de skrivna dokumenten finns inkonsekvenser även i hur intervjuade tjänstemän talar om integration. När jag frågar om vad integration är beskriver de flesta en ömsesidig process, men i andra delar av intervjuerna faller många in i att prata om invandrade personer som de som ska integreras och dem som det ska skapas åtgärder för.

Föreningsaktivas förståelse av integration

Även bland de föreningsaktiva kvinnorna som intervjuats återkommer de varierande beskrivningarna av vad integration är för något, men i princip alla nämner att det handlar om att *komma in i samhället*, att bli delaktig. Några, framför allt de som varit kortast tid i Sverige, trycker på vikten av att få ett arbete och att lära sig svenska för att nå integration. Andra, som varit många år i Sverige och som har arbete och som pratar och förstår svenska, säger att detta inte räcker för att de ska känna sig integrerade. De känner sig fortfarande inte som en del av samhället, och framför allt inte uppskattade trots att många slitit väldigt hårt i det svenska arbetslivet och haft tunga och slitiga arbeten. Några nämner att det är viktigt att personer med utländsk bakgrund får behålla, och lär sig uppskatta sin egen identitet och bakgrund. Några andra tycker att

[33] Maya, lokal tjänsteman, samordnare för projekt, kommun 1, intervju 2005-11-07
[34] intervju 2006-08-30

invandrade personer generellt behöver anpassa sig mer till ”det svenska samhället”. I en internationell kvinnoförening berättas att dessa meningsskiljaktigheter även finns och diskuteras inom föreningen – några vill försöka bli så ”svenska” som möjligt, andra behålla ”sin kultur” och ändå bli accepterade[35]. Även i föreningarnas tal om integration återkommer således olika ståndpunkter i relation till tanken om assimilation som nödvändig för integration. Samma representationer och schabloner som framkommer i dokument och i intervjuer med kommunala företrädare finns alltså hos några invandrade kvinnor själva, medan andra uttrycker ett stort motstånd mot dessa. Schablonen integration och dess innebörd tolkas således inte på något enhetligt sätt av de föreningsaktiva.

Schablon med rörligt innehåll

Den nationella definitionen av vad integrationspolitik ska handla om har alltså ute i kommunerna delvis omformulerats. Det jämlika deltagandet är inte det enda självklara. Det mest återkommande i intervjuerna när det gäller själva integrationen är *tillhörigheten i samhället* och *rätt till identitet och kultur*. Schablonen integration är alltså inte entydig, eller kanske är det mer riktigt att säga att det inte finns en enkel schablon. Förutom ovanstående kan jag se två huvuddrag, ett som fokuserar på personer med utländsk bakgrund genom tal om arbete, språk och mer eller mindre anpassning och ett som säger att samhället ska integreras i en ömsesidig process där engagemang krävs från alla parter. Dessa två huvuddrag verkar också vara de som finns även utanför de personer som har som arbete att jobba med integrationsfrågor, då samma typer av innebörder läggs i begreppet även hos de invandrade personer som jag pratat med.

Samtidigt talas det om integration som om vore det en enkel schablon med en tydlig innebörd. Även om flera uttrycker en medvetenhet om att begreppet kan tolkas på olika sätt och ges olika innebörder använder många begreppet utan att osäkerheten i begreppet skiner igenom. Politikern Benjamin resonerar kring begreppets olika betydelser:

> … varje dag och varje år som går som man är med känner man att det blir svårare och svårare att uttrycka vad detta [integration] handlar om, istället för att det blir lättare. Egentligen borde man kunna mer så att det blev lättare att säga så här gör vi, så här är det och dom här uttrycken använder vi. Man jämför ju ibland med USA, där man pratar om smältdegeln i USA, att där kommer man från alla möjliga länder och så smälter man samman och så blir man amerikan, men den bilden tycker jag inte… den bilden tycker jag är en slags utplåning i den meningen, den är inte riktigt bra. Då blir man något annat än vad man är innan och tappar sin egen, sitt eget kulturarv, och det har man rätt att ha kvar. Och

[35] Ethel, ordförande internationell kvinnoförening, kommun 4, intervju 2006-06-05

> då säger andra att det är som en fruktkompott då med massa olika frukter i en skål, men det är inte integration det heller, för då ligger man bara där och jag är till för att smaksätta er andra och så där *(skrattar)*, på något vis, då har vi bara olika funktioner, då fungerar vi inte tillsammans. Utan… Vad är egentligen integration? Ja, det är väl egentligen när samhället fungerar som samhälle […] och samhälle är samma ord som sammanhållning och gemenskap på det viset.
>
> *Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3*

Detta citat visar medvetenheten om att begreppet inte är entydigt och att det är ett begrepp som är svårt att förstå och kanske också svårt att göra politik av. För hur ska en integrationspolitik se ut om man varken vill ha smältdegel eller fruktkompott utan vill att samhället helt enkelt ska fungera som samhälle? Ett samhälle som i grunden är format kring en gemenskap och sammanhållning och där olikhet och intressekonflikter tonas ner utan att utplånas. Trots otydligheten fortsätter användningen av integration som begrepp och schablon. Att vad som menas med integration kan vara så helt skilda saker är intressant. Med ett och samma ord kan alltså två personer mena helt olika saker, och runt detta ord skapas en hel politik.

Svensk integrationspolitisk historik

För att kunna sätta dagens integrationspolitik i en kontext och förstå de olika tankar om integrationspolitik och praktik som uttrycks i de fyra kommunerna blir en kort orientering i svensk invandrings-, flykting- och integrationshistoria relevant. Denna historia rör en ganska kort tidsperiod.

1930-talet var det årtionde då invandringen till Sverige för första gången började överstiga utvandringen. Immigranterna bestod mestadels av återvandrare från USA, men också krigsflyktingar och arbetskraftsinvandrare från Norden och övriga Västeuropa (Lundh 2005:13). Före andra världskriget fanns det i Sverige enligt officiell statistik endast 25 000 invandrade personer. Under andra världskriget ökade dock invandringen med främst personer från övriga Norden och Baltikum. Efter andra världskrigets slut blev frågan om en organiserad arbetskraftsinvandring angelägen för den snabbt växande ekonomin (Kadhim 2000:12). Invandringen till Sverige dominerades under tidig efterkrigstid av arbetsmigranter, främst från Finland, vilka stod för 60 % av arbetsmigranterna. Under 1960-talet ökade arbetskraftsinvandringen från Jugoslavien och Turkiet starkt, men även från övriga Sydeuropa, mycket på grund av företagens egen riktade rekrytering (Kadhim 2000:13f). 1966-69 infördes dock mer restriktiva regler för arbetsmigranter och ett arbetstillstånd krävdes innan en utomnordisk medborgare tilläts invandra till Sverige. Dock fortsatte i Arbetsmarknadsstyrelsens regi en kollektiv överföring av utländsk

arbetskraft och det var endast för den spontana arbetskraftsinvandringen som det skapades restriktioner (Lundh 2005:30f).

1960 & 1970-talen

Statsvetaren Carl Dahlström studerar i sin avhandling *Nästan välkomna* (2004) invandrarpolitikens retorik och praktik. Enligt Dahlström kan fyra tydliga skiften ses i den bedrivna integrationspolitiken. Från början av 1960-talet fram till 1967 hade staten inga tydligt utformade invandrarpolitiska mål (2004:114). Politiken dominerades av en assimilationstanke, vilket ansågs skulle ge invandrade personer möjlighet leva på samma standardnivå som den övriga befolkningen. Man var emot särlösningar för invandrade personer, och målet om jämlikhet i samhället skulle tillgodoses genom generell välfärd för alla. Ville till Sverige invandrade personer bevara kultur och tradition var inte detta något som staten skulle medverka i. Alla som inte ämnade återvända till sitt hemland skulle assimileras så fort som möjligt (*Sverige, framtiden och mångfalden: från invandrarpolitik till integrationspolitik,* 1997:15). Det fanns alltså inga tydliga invandrarpolitiska mål, men under slutet av 1960-talet tillsattes ett antal utredningar som hade anknytning till invandrarpolitiken. ”Ju tidigare på 1960-talet som utredningarna presenterade sina betänkanden, desto mindre brännande verkar invandrarfrågan ha varit” skriver Dahlström (2004:87). År 1968 kom en proposition där grunderna för en sammanhållen statlig integrationspolitik diskuterades för första gången, vilket Dahlström ser som ett första ”skifte” i retoriken (det skapas en retorik) (2004:87f).

Nästa skifte, år 1975, kommer enligt Dahlström (2004:116) i och med att Invandrarutredningen presenterar sitt slutbetänkande där de tre målen jämlikhet, valfrihet och samverkan läggs fram och antas av en enig riksdag. I detta ställningstagande låg också tanken om avsteg från den tidigare assimilationstanken. Istället belystes respekt för den enskildes identitet och integritet, och att alla skulle få möjlighet att utveckla det egna kulturarvet (inom ramen för grundläggande normer om samlevnad i det svenska samhället) (*Sverige, framtiden och mångfalden: från invandrarpolitik till integrationspolitik,* 1997:15f, Kadhim 2000:17f).

Enligt Kadhim (2000) var förväntningen fram till mitten på 1970-talet att majoriteten av dem som invandrat till Sverige skulle återvända hem, att det var en tillfällig inflyttning man sett. Under detta decennium blev det dock allt mer tydligt att så inte var fallet och fler immigranter samt flyktingar började också komma från andra delar av världen än Europa. Med anledning av detta argumenterades för en mer restriktiv invandring, bland annat för att de som kom till Sverige skulle kunna garanteras att få en levnadsstandard likvärdig med

den som den inhemska befolkningen hade[36]. Det ansågs, enligt Kadhim, att samhället hade ett ansvar för de invandrade och att anpassa invandringen till möjligheter att erbjuda arbete och bostad (2000:14f). I och med det nya synsättet att samhället hade ett ansvar för de invandrade personerna infördes under 1970-talet en rad servicefunktioner för invandrade (politiska program), så som rätt till svenskundervisning på betald arbetstid, hemspråksundervisning, finansiellt stöd till ”invandrarorganisationer”, tolkservice, stöd till bibliotek för inköp av litteratur på andra språk än svenska, information för immigranter på olika språk, samt rätt att delta i kommun- och landstingsval efter tre års vistelse i landet (*Sverige, framtiden och mångfalden: från invandrarpolitik till integrationspolitik,* 1997:15f, Kadhim 2000:17f). Även om det är först nu som det utformas tydliga mål med integrationspolitiken så betyder inte det att det inte existerat några representationer av rum eller schabloner om invandrade personer tidigare. Tvärt om var assimilationstanken ett tydligt uttryck för en föreställning om vad de invandrade personerna hade för roll att spela i det svenska samhället. En avsaknad av politik behöver alltså inte betyda avsaknad av representationer och schabloner. Med den nya politiken förespråkades vad Dahlström kallar ett *jämlikhetsmål* (2004:87f). Staten skulle ansvara för att alla fick del av den allmänna välfärdspolitiken, utan krav på assimilering men med ansvar för att ingen isolerades från befolkningen i övrigt.

1980 & 1990-talen

1984 kom två nya utredningar, Diskrimineringsutredningen och Invandrarpolitiska kommittén, vilka bidrog till det tredje skiftet som enligt Dahlström inföll 1986. Den politik som följde av utredningarna kom som en kritik mot valfrihetsmålet som ansågs hade missuppfattats och lett till för stor valfrihet för de invandrade personerna att kunna välja bort ”grundläggande värderingar i det svenska samhället” (Dahlström 2004:100ff).

År 1985 överfördes också ansvaret för flyktingmottagningen från Arbetsmarknadsstyrelsen till Statens invandrarverk, samtidigt som det också infördes en riksomfattande strategi för att alla kommuner skulle ta emot flyktingar och att dessa och deras anhöriga skulle integreras och introduceras i svenska samhället – den så kallade ”Hela-Sverige-strategin”. Till grund för den nya flyktingmottagningen i kommunerna lades socialtjänstlagen, vilket också markerar en skiftning i syn på invandringen från en arbetsmarknadsfråga till en socialtjänstfråga, där fokus hamnade på omhändertagande (Kadhim 2000:19f). 1994 beslutades att asylsökande skulle få rätt till bidrag även om de inte ville bo

[36] Detta är en av flera förklaringar till restriktionerna i invandringspolitiken. Facken var till exempel aktiva i att få till en begränsning, för att konkurrensen om arbetsplatserna inte skulle bli för stor och därmed hindra enigheten inom arbetarrörelsen. Det finns många som diskuterat flera aspekter på detta (se t ex Tesfahuney 1998).

på anvisad flyktingförläggning utan istället skaffade ett eget boende (ebo) (Lundh 2005:58).

År 1997 införde enligt Dahlstöm (2004:116) det fjärde skiftet. I och med regeringens proposition *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik* (1997) var tanken att skifta politiskt fokus i politiken rörande invandrade personer. Det ansågs att den tidigare invandrarpolitiken hade gjort invandrade som grupp synlig i samhället, men att detta fokus inte lett till att denna grupp innefattats i den svenska samhällsgemenskapen, utan snarare att det bidragit till att invandrarskap kommit att förknippats med ”annorlundaskap”. ”Invandrarpolitiken, tillsammans med den särskilda administration som byggts upp för att genomföra den, har därigenom kommit att på ett olyckligt sätt förstärka en uppdelning av befolkningen i ett ’vi’ och ett ’dom”’, skrivs det i propositionen (1997:17f). Genom den nya politiken var tanken att lyfta fram integrations*processen* istället för särskilda åtgärder för invandrade personer. Endast under den allra första tiden i Sverige kunde det finnas skäl att låta själva invandrarskapet stå i fokus för eventuella åtgärder, menade regeringen i propositionen, men i övrigt skulle invandrade personer med särskilda behov av stöd gälla under samma regler som alla andra medborgare i behov av särskilt stöd. I begreppet integrationspolitik ville regeringen enligt propositionen samla synsätt och åtgärder som syftade till att skapa lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett ”etnisk och kulturell bakgrund” och som en politik som rörde hela befolkningen och samhällsutvecklingen i stort (1997:22ff).

År 1998 bildades den nya myndigheten Integrationsverket som särskilt skulle sätta fokus på att samhällets integrationspolitiska mål och synsätt skulle få genomslag på olika samhällsområden samt fokusera på att ”göra det svenska samhället mer öppet för nykomlingar” (Lundh 2005:58f).

2000-talet

Ovan har beskrivits de fyra skiften i den invandrar- och integrationspolitiska retoriken som Dahlström lyfter fram. Kanske är vi i ytterligare ett skifte. Politiken som förts sedan propositionen 1997 har fått kritik för att inte ha lyckats i sina ambitioner och har trots intentionerna gjort de personer som invandrat till mål för en särskild politik. Riksrevisionen skriver i sin granskning av genomförandet av integrationspolitiken att:

> […] integrationspolitiken ännu inte har fått avsett genomslag. Säråtgärder utifrån invandrarskap har inte begränsats till den första tiden i Sverige. Regeringens mål- och resultatstyrning har till stora delar fortsatt att baseras på de utgångspunkter som invandrarpolitiken vilade på. (*Från invandrarpolitik till invandrarpolitik,* 2005:7)

Den av den socialdemokratiska regeringen 2002-2006 tillsatta utredningen om ”Makt, integration och strukturell diskriminering” har också på olika områden starkt kritiserat den förda politiken. Framförallt pekas det på att den förda politiken ökat segregationen istället för att skapa ett integrerat samhälle, då politiken förts med ett huvudmål att ”integrera invandrarna”. Majoritetssamhället, strukturella och institutionella hinder, har lämnats utanför politiken, vilket den särskilde utredaren Masoud Kamali menar är fel fokus i hela integrationsarbetet (Kamali 2006:365f). Efter regeringsskiftet 2006 har också indikationer på en ny riktning på politiken kommit (eller kanske förnyade tag med den gamla riktningen). I ett pressmeddelande från Justitiedepartementet (*Ett land med möjligheter – en ny politik för integration* 2006-10-16) säger den nye integrationsministern Nyamko Sabuni att utöver den första tiden behövs ingen särpolitik för personer som invandrat till Sverige. Som ett första steg lades Integrationsverket ned år 2007 och delar av verksamheten har förlagts till andra myndigheter som Migrationsverket och länsstyrelser (www.regeringen.se/sb/d/2279/a/85090 2008-10-23).

Retoriska skiften utan betydelse?

Skiften i den politiska retoriken, eller representationerna, har alltså skett, men enligt Dahlström har dessa skiften inte betytt någonting för den integrationspolitiska *praktiken*. Redan från början var praktiken endast svagt kopplad till det som sades i politiken. Det finns alltså ett glapp mellan politiken och det som sedan blivit praktiken. Politik har skapats på ett nationellt plan som på sätt och vis kan sägas utgöra representationer, därför att den troligen påverkar självbilden i och av samhället, men det går också att ana sig till att det även funnits andra motstående representationer och schabloner som mer konkret påverkat den rumsliga praktiken. Den förda integrationspraktiken verkar ha blivit en schablon som snabbt reproducerats och som inte förändrats med nya politiska dokument och tankar. Redan innan mål för invandrarpolitiken fastställts initierades program som försöksverksamhet, vilka sedan kom att leva kvar. Även efter det att det skapats en politik har kopplingen till praktiken varit svag, enligt Dahlström (Dahlström 2004:155f). Under perioden 1968-74 startades fyra nya program, av vilka inget hade samma inriktning som tanken med den då förda politiken. Under perioden 1975-86 initierades tre nya program, varav endast ett var i linje med den uttryckta politiken[37]. Därefter har inga nya program startats, men de sedan tidigare

[37] Exempel på politiska invandrar/integrationspolitiska program som initierats är undervisning i svenska språket, kulturstöd, stöd till invandrarorganisationer, tolkservice, modersmålsundervisning, rösträtt i kommunala val m.m. (Dahlström 2004:157).

startade programmen har funnits kvar (med ett undantag[38]) och de har byggt på samma principer som när de startade.

Det kan således konstateras att den faktiska praktiken på nationellt plan skett utifrån andra föreställningar och representationer än den nationella politiken. Den statliga politiken och praktiken har enligt Dahlströms beskrivning aldrig följts åt under de snart 50 år som det funnits en invandrings-/integrationspolitik, utan gått i parallella spår. Kritiken mot praktiken bör också ses i detta sken. Den har lett till skiften i politiken men inte i den praktiska verksamheten. När det gäller denna kritik menar Kadhim (2000) att det är viktigt att komma ihåg att invandrar-/integrationspolitiken inte endast kan bedömas utifrån dess egna målsättningar, strukturer och processer, utan att den är en del i ett större nät av strukturer, och här närmar vi oss något viktigt för att förstå helheten i denna process. Invandrar-/integrationspolitiken finns alltid i en kontext, skriver Kadhim (2000:3), och här är till exempel samhällets social-, bostads-, och socialpolitik central för att kunna uppnå de invandrarpolitiska målen. Även om det kan tyckas vara olika politikområden så bidrar de till en helhetsbild av de representationer som skapas och påverkar det levda och det uppfattade. Praktisk politik förs också på fler plan än med statliga program, och här är Kadhims tankar också betydelsefulla, inte minst vid en analys av integrationspolitiken ur ett lokalt perspektiv där ytterligare andra representationer och kontexter kan påverka utfallet.

När det gäller praktiskt utförande av de nationella målen med integrationspolitiken spelar de svenska kommunerna en viktig roll, därför att det är här som mycket av det konkreta integrationsarbetet sker. Olika kommuner har valt att organisera och strukturera sitt integrationsarbete på olika sätt, och variansen i arbetssätt kan bero på saker som kommunstorlek, vana vid invandring och hur de integrations- och flyktingpolitiska målen tolkas, liksom politiska och ekonomiska prioriteringar. Hur de fyra studerade kommunerna valt att arbeta med integration som praktik återkommer jag till i nästa kapitel. Konstateras kan dock, som jag gjorde tidigare i detta kapitel, att vad som menas med integration och hur integration ska uppnås varierar mellan de fyra kommunerna, även om det också finns stora likheter.

Schablon invandrarkvinna och invandrarman

Som jag skrev tidigare innehåller många av bilderna av integration en tydlig tanke om att det är en grupp – ”invandrarna” – som ska integreras. Jag ska här titta närmare på hur bilden av den invandrade befolkningen formas i relation till tankar om integration. Eftersom jag i min undersökning varit intresserad av

[38] Stödet till tidningar och tidskrifter på andra språk än svenska som initierades 1977 avslutades 1986 (Dahlström 2004:157).

invandrade kvinnor har i mina intervjuer invandrade personer lyfts fram som grupp, oavsett vad man anser om integration. Här har alltså jag varit med i konstruktionen av normen och det avvikande, även om det är en konstruktion som mina informanter på olika sätt kan protestera mot, vilket de i vissa fall också gjort.

Bilden av *den invandrade kvinnan* hos politiker och tjänstemän i mitt material är något varierande, men vissa drag återkommer frekvent. Dessa betraktar jag som schablonbildande, alltså upprepade föreställningar som rutinmässigt appliceras på olika situationer och exempel och bildar den ”vardagsorientalism” som Haldrup, Koefoed och Simonsen (2006) beskriver. Hur schablonen/schablonerna ser ut är intressant därför att den/de kan vara en förklaring till den politik och praktik som bedrivs i kommunerna.

Som jag skrev i inledningskapitlet har bland annat Helene Thomsson med flera studerat detta och sett att det bland personer som ordnat verksamheter för invandrade kvinnor funnits föreställningar om denna schablonkvinna som svag och synd om, i behov av avlastning, hjälp och att komma hemifrån (Thomsson et al. 1999:49ff). Liknande föreställningar om ”invandrarkvinnan” står att finna även ibland annat i Anna Lundstedts avhandling (2005) om textilhantverksprojekt för invandrade kvinnor, liksom i Hanna Wikströms avhandling (2007) om familjer från Iran och deras förhållningssätt till Sverige och ”det svenska”. I Wikströms avhandling är det framför allt tydligt att föreställningar om Andra, det må vara invandrade kvinnor och män eller ”invandrarfamiljer, alltid står i en kontrast till något förmodat svenskt. Att beskriva den invandrade kvinnan som schablonen blir också ett sätt att beskriva henne som ytterst annorlunda än den svenska tänkta normen.

När intervjupersoner i denna studie talar *om* kvinnor som har invandrat till Sverige målas en liknande bild som i tidigare studier upp. Till exempel blir det tydligt att det inte är alla kvinnor som invandrat som inkluderas i schablonen. Det är framförallt kvinnor från länder som kan kopplas till tanken om ”kulturellt avlägsna” samhällen som beskrivs (se t ex Mattsson 2001). Den bild som målas upp målas i stora stereotypiserande penseldrag där hela den tänkta gruppen karaktäriseras i ett drag. Exempel på hur bilden av den invandrade kvinnan skapas ses i nedanstående berättelse från en politiker.

> Dom flesta kvinnor som kommer hit från alla dom här länderna som vi pratar om, Iran, Irak, Afghanistan, Somalia – dom har ju ingen utbildning alls, och för det mesta kan dom inte läsa. Jag vet att dom berättar ju så här att, dom vet ju inte att världen är rund. Det är ju på den nivån va. Om man visar jordklot och man visar Sverige och Somalia, det är ju den nivån man får lägga det på va.
>
> *Isak, kommunalråd (fp), kommun 1*

I citatet är det muslimska länder som lyfts fram för att berätta om att detta ofta är en outbildad kvinnogrupp, men också en grupp som kommer från länder rumsligt avlägsna från Sverige. Vi får också veta att de är outbildade och helt okunniga om världen de lever i. Detta är en beskrivning som producerar och reproducerar schablonen. Att framställa människor från andra delar av världen som outbildade är ingen ny företeelse. Det är en del i konstruktionen av ett ”vi” och ett ”dom” som kan härledas till kolonial tid och längre tillbaks (Haldrup, Koefoed & Simonsen 2006, se t ex Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999b), där den egna gruppen föreställs som överlägsen andra genom till exempel utbildning och kunskaper, och också berättigar och förpliktigar till upplysning.

I bilden kan det senaste decenniet diskurser om socialbidragsberoende skönjas, då arbetslöshet ses som ett resultat av ett eget val (se t ex Mattsson 2004). Detta är delar som ingår i den schablon jag ser tecknas, och ett exempel på detta kan låta som nedan, där tjänstemannen Marlon berättar om invandrade kvinnor i ett projekt kommunen haft. Kvinnorna i projektet erbjöds någon form av ”låga” jobb, men valde att tacka nej till dessa.

> Och då fanns det ju exempel på kvinnor som blev erbjudna jobb, trots att dom var väldigt låga då, men… och hade accepterat det också, men efter att dom hade varit hemma så kunde dom kanske inte jobba. […] Man har kommit in i ett sätt att leva och… Även om då kvinnorna i det här fallet skulle vilja ut och jobba, så har familjen hittat ett sätt att leva som fungerar alldeles utmärkt. Eller alldeles utmärkt, det var att ta i, men som fungerar ok.
>
> *Marlon, central tjänsteman, kommun 2*

Familjen, eller vad jag tolkar som kvinnans man, antas vara den som inte tycker att kvinnan ska arbeta. Att kvinnan, efter att ha varit hemma och tänkt över saken själv skulle kunna komma fram till att den typ av ”låga” jobb kommunen hade att erbjuda kanske inte var vad hon ville ha uppfattas av Marlon inte som ett alternativ, utan det är familjesituationen som anges som orsak. Vi får genom citatet också veta att ”invandrarkvinnan” i detta fall är en kvinna som har stort ansvar för hem och familj – så stort att hon inte kan börja jobba – och att hon inte bestämmer själv om hon ska jobba eller inte. Det antyds också att familjen vant sig vid att leva på bidrag och tycker att det är en bekväm form av försörjning.

I schablonen ingår också en bild av att de invandrade kvinnorna är isolerade genom sitt stora ansvar för hem och familj. Anledningen till att starta ett kommunalt projekt för invandrade personer beskrivs av en lokal tjänsteman.

> … vi hade pratat väldigt, väldigt länge om att det fanns många isolerade mammor här, mammor som kanske börjar på SFI och sen så slutar dom

> för att dom skulle ha barn och så kom dom ut ur systemet och så blev dom mer och mer isolerade.
>
> *Inez, lokal tjänsteman, kommun 1*

I detta citat får vi veta att dessa invandrarkvinnor är isolerade i sina hem och att det handlar om mammor. När det gäller invandrade kvinnor och SFI så är detta ett problem som många återkommer till, att utbildningen avbryts på grund av barnafödande eller familjeansvar.

> … kvinnorna har mycket mer frånvaro [från SFI] och det är lite tyngre för att de har fortfarande det stora ansvaret för allting annat.
>
> *Lydia, central tjänsteman, kommun 4*

Sammantaget bildar alltså flera olika berättelser om invandrade kvinnor en sammanhållen schablon. Hos vissa personer är schablonen genomgående, nästan allt de berättar kan passas in i den ovan formulerade mallen. Hos andra är det bara mindre delar av schablonen som framträder. I ett fåtal av intervjuerna finns också berättelser som helt eller delvis motsäger schablonen. En lokal tjänsteman, som själv är kvinna och har utländsk bakgrund, beskriver till exempel deltagarna i projektet som några som vill lära sig mycket och snabbt komma ut i arbetslivet, alltså som ganska aktiva och viljestarka individer[39]. Men det finns också de som inte pratar om invandrade kvinnor som grupp särskilt mycket, och på så sätt undviker schablonen.

Sammanfattat kan den schablon av ”invandrarkvinnan” som framkommer i mitt material beskrivas som att hon är muslim, isolerad i hemmet, har stort ansvar för hem och familj, har lite eller ingen utbildning, har liten erfarenhet av arbete, inte är bekväm när män är med och att hon har en man som bestämmer över henne. Detta är beskrivningar som förekommer åtskilliga gånger på olika vis. Hela schablonen förekommer inte i alla beskrivningar utan detta är den sammantagna bilden av beskrivningarna. Denna schablonbild stämmer också väl överens med bilden av ”invandrarkvinnan” som framkommit i andra undersökningar.

Beskrivningarna av invandrade kvinnor är inte bara i relation till något förgivet taget svenskt. Som några av exemplen ovan visar beskrivs och skapas hon också i relation till föreställningar om det rum hon härstammar ifrån, men också i relation till invandrade män. Mannen som den som bestämmer över henne är ofta med, men även som någon som pratar för henne, har mer utbildning eller som någon som hon behöver komma bort ifrån för att bara träffa andra kvinnor. Han är alltså ofta närvarande även om ämnet specifikt inte berör honom. Bilden av ”invandrarmannen” som framträder i mitt material är något mer flertydig än schablonen ”invandrarkvinna”, vilket till stor del beror

[39] Maya, lokal tjänsteman, kommun 1

på att han inte varit en så central person i mina intervjuer. Schablonen är alltså inte lika tydlig som den av den invandrade kvinnan, men likaväl är det några egenskaper som återkommer i beskrivningen av honom, som bildar en schablon.

En del i schablonen har vi som sagt redan sett – den i relation till kvinnan. Schablonen ”invandrarmannen” vill inte att hans fru ska gå till föreningar eller jobba, utan att hon ska vara i hemmet och ta hand om familj och barn. Andra delar i schablonen är att han är släkt- eller grupporienterad, den som företräder den egna tänkta invandrargruppen och mer bryr sig om släkten och dess regler än samhället. Han förstår sig inte heller på svensk jämställdhet – han vill inte jobba i vården och det är för honom onaturligt att jobba i förskola eller vara hemma med barnen och han tar inte så stort ansvar för hem och familj. Precis som *schablonen invandrarkvinna* skapas schablonen om den invandrade mannen i relationen till något förmodat svenskt. Utifrån berättelser av vad den invandrade mannen är eller inte är, framstår den svenske mannen som en kontrast till detta, som gör eller inte gör motsatta saker – till exempel jobbar i vården och delar ansvar för familjen. Men det är en ”dold” kontrast som inte tål att synas eftersom den är så uppenbart falsk. Men i relation till de invandrade männen används den som självklarhet. En politiker berättar om en muslimsk grupp:

> Ja, till exempel när vi träffar dom här Iranska förening och imamer med, så ställer vi frågan att ’på vilket sätt jobbar ni med att kvinnor ska kunna växa och frigöra sig?’. Då är det direkt låsning, dom förstår fan inte frågan, så där.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

En liknande fråga eller krav skulle aldrig ställas till män i en ”svensk” förening, men det framställs i citatet som den naturligaste saken i världen att jobba för och fråga om. ”Invandrarmannen” framställs däremot enligt schablonen inte som något hopplöst fall, utan flera talar om att han kan förändra sig eller lära sig acceptera den svenska jämställdheten om han bara får utbildning.

Sammanfattning: Görandet av integration genom representationer och schabloner

Görandet eller produktionen av integration framkommer i detta kapitel genom övergripande representationer och schabloner. Vi kan se att flera delar i det jag undersökt tas för givet som något som inte behöver beskrivas utifrån sitt innehåll, och detta är just det som här kännetecknar representationer och schabloner: abstraktion, dominans, hegemoni och koncept enligt Lefebvre (1991:38f) och auktoriserade formuleringar enligt Grenholm (2005:82). Görandet handlar här alltså inte om en direkt handling, utan om hur det pratas

om saker och om hur problem beskrivs, och vi befinner oss på en nivå i skalan som kan ses som både nationell och i stor utsträckning även global. Föreställningar om de rum invandrade personer härstammar ifrån samverkar med representationer av ”det svenska rummet” och skapar schabloner om invandrade personer men också om svenskhet.

Sverige och det svenska som ett föreställt rum är i kapitlet en grund. Två olika sätt att beskriva Sverige framkommer; dels som något fast och givet, dels som något som förändrats och som nu består av flera olika delar. Det är två olika beskrivningar men båda kan betraktas som ”performativa talhandlingar” för att använda Simonsens (2005b:82) begrepp. Sverige och *det svenska* skapas genom dessa ”talhandlingar” på olika sätt, men grundrepresentationen av rummet och dess invånare är densamma.

Den ena delen är alltså den som beskriver Sverige och *det svenska* som något förgivet taget. I själva formuleringen av det svenska som något givet som inte behöver förklaras vidare ligger en del av konstruktionen. Den stund som *det svenska* börjar dissekeras för att hitta beståndsdelarna blir det betydligt svårare och konstruktionen inte lika enkel. Finns det till exempel *en* svensk kultur som alla svenskar (vilka det nu är) känner igen sig i, och vad är egentligen svensk mat? I görandet av det svenska ligger alltså att framställa det som något enkelt och att inte börja ifrågasätta dess delar. De ”performativa talhandlingarna” skapar också föreställningen om *Sverige* genom att ange vilka som inkluderas i ”vi” och vilka som beskrivs som ”dom”. Att skilja på ”svenskar” och ”invandrare”, de som ska integreras och de som är integrerade, är ofrånkomligen en grund i integrationspolitiken och i produktionen av det svenska rummet. Denna uppdelning görs också i flertalet av de intervjuer jag gjort, både av de som själva invandrat och de som inte har det, och även av de som säger sig inte gilla uppdelningen. Detta visar också på hur vedertagen denna uppdelning är och hur den antagit schablonens återupprepande karaktär.

Den andra beskrivningen av Sverige är som ett mångkulturellt samhälle som förändrats de senare åren och som är i förändring. Mångkultur ställs här i relation till hur det är och har varit i Sverige. Grunden är fortfarande ett nationellt rum och förhållningssätt, och talet om kulturell och etnisk mångfald fokuserar även det på skillnaden mellan människor. Uppdelningen i ”svenskar” och andra finns fortfarande, för hur blir det annars mångkultur? Bilden av *Sverige* är dock delvis en annan än när det svenska beskrivs i ental (till exempel *den* svenska kultur*en*), då mångfalden inkluderas i samhällskroppen, även om olikheten utgör basen i förståelsen.

I görandet av integration genom representationer och schabloner blir ”de andra” viktiga platser och personer, oavsett vad som ses som målet med integrationspolitiken. Integrationsobjekt krävs för att politikområdet alls ska

behövas och förenklade schabloner av invandrade personer förenklar också tankar om integrationen. Invandrade kvinnor och män beskrivs i mitt material främst som annorlunda (även om undantag finns) och ställs i en dold kontrast till något förmodat svenskt. Detta gör integration till något som riktar sig från oss till dem just genom normen som mall.

Integrationspraktik har i stora delar hittills, i alla fall på en nationell nivå, handlat om att skapa åtgärder för invandrade personer. Detta görande har kritiserats i olika utredningar, men fortsatt som praktik. Den nationella politiken har inte fått genomslag i praktik, vilket förmodligen kan förklaras genom de representationer av ett svenskt rum och schabloner av invandrade personer som hela tiden utgjort bakgrunden till politiken[40]. Idag står vi med en nationell politik som kanske mest vill avveckla sig själv, vilket i senare kapitel visar sig få genomslag även i den lokala politiken. Hur integration är tänkt att göras blir därför ingen lätt fråga att lösa i kommunerna. Det finns statliga visioner som växlat över tid, och det finns statliga program som inte stämmer med de övergripande visionerna med politiken. Samtidigt har integrationspolitiken och praktiken ständigt varit utsatta för kritik. Att de lokala representationerna och schablonerna som framkommer genom min undersökning, av såväl dokument, politiker och tjänstemän som föreningsaktiva, skiljer sig från den nationella visionen med politiken är inte så svårt att förstå utifrån den oklarhet som råder kring den nationella politiken och praktiken. Att förståelsen av själva begreppet integration sedan skiftar mycket mellan olika personer gör inte saken enklare. Politiken och praktiken kommer på detta sätt att utgå från ett begrepp som betyder olika saker för olika personer och som står på en instabil grund som ständigt utsätts för kritik.

Flera saker samverkar här i görandet av integration genom representationer och schabloner. I grunden ligger en förståelse av det nationella rummet och vad som uppfattas som *svenskt* och normen i samhället. Till detta kommer en oklar uppfattning om vad integrationspolitiken ska gå ut på – vilka som ska integreras och vad som är målet med politiken, liksom schablonartade uppfattningar om tänkta integrationsobjekt. Hur tankar om integrationen görs i kommunal praktik bör ses i relation till denna osäkerhet runt hela politikområdet. Kommande kapitel fokuserar på just den rumsliga praktiken.

[40] Se t ex Ylva Brunes avhandling (2004) för jämförelser mellan mediers beskrivningar av ”invandrare” från 1970-talet och 2000-talet.

5. Rummets/rumslig integrationspraktik och föreningsaktivitet

Rummets/rumslig praktik är, som jag beskrivit tidigare, något som jag uppfattar som mittemellan representerade rum och representationer av rum. Det är själva praktiken och det uppfattade, präglat av det fysiska rummets möjligheter, samhällsstrukturer, rumsliga och sociala koder, tidigare situationer och erfarenheter (se figur 4).

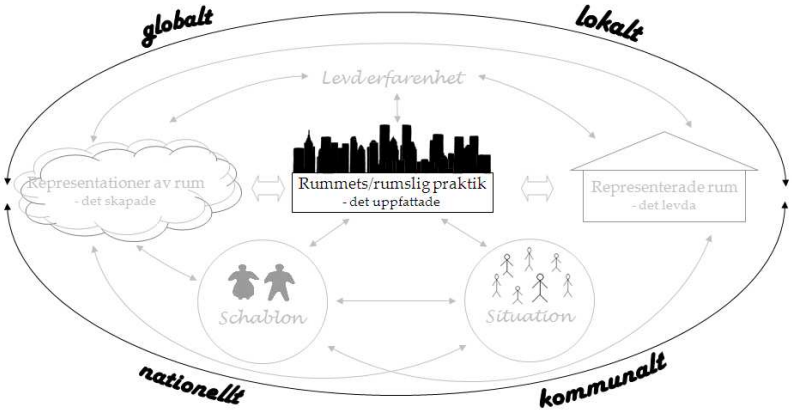

Figur 4. Rummets/rumslig praktik

I det förra kapitlet gick jag igenom de huvudsakliga tankar och idéer kring integration som olika informanter och lokala dokument gav uttryck för. I detta kapitel ska jag istället fördjupa mig kring integrationens mer praktiska sida, där lokala förhållningssätt och förutsättningar får betydelse för den konkreta rumsliga praktiken. Vilken är den lokala rumsliga praktiken för integration, vad är det kommunerna beskriver att de *gör* för att skapa den integration som fastlagts i olika dokument? Studien av de fyra kommunerna visar att det finns många olika sätt att försöka omsätta orden i handling. Skulle andra kommuner studeras skulle säkert flera andra olika sätt hittas. I kapitlet fokuseras bland annat den rumsliga praktik som tar form i interaktionen mellan den lokalt förda integrationspolitiken – genom till exempel stöd till ”etniska” och invandrade kvinnors föreningar – och föreningslivets egna aktiviteter.

Platsens betydelse för integrationspraktiken

De lokala samhällsstrukturerna skapar, som vi ska se i detta avsnitt, förutsättningar för integration, även om informanterna i denna studie ofta talar om Sverige och ”det svenska” och inte så mycket om specifikt lokala

förhållanden. När informanter pratar om sina respektive kommuner görs det också på ett annat sätt än när informanterna pratar om Sverige och ”det svenska”. I berättelserna om det lokala samhället framkommer en större grad av uppfattat och självupplevt rum, till skillnad från det mer föreställda rummet Sverige som inte på samma sätt bygger på faktiska erfarenheter utan framförallt på representationer. Berättelserna om det lokala skiljer sig därför från de representationer av rum som jag i föregående kapitel analyserade. De är mer detaljerade och mer konkreta, varför jag har analyserat dem som *uppfattade rum* och rumslig praktik.

I alla de fyra kommunerna finns erfarenheter som relaterar till platsen i form av ortens storlek. Flera framhåller att i större städer finns en större vana och acceptans för det som på mindre orter kan uppfattas som avvikande. Politikern Benjamin berättar om erfarenheter han gjort när han befunnit sig på olika platser.

> [Kommunen] har dessutom varit van vid att det kommer folk utifrån, det är skillnad när man kommer till [mindre ort] där jag är på sommaren, så blir det full kalabalik i ICA-affären ’vi såg en neger nere vid busshållplatsen’ *(skrattar)*, alltså i modern tid, det trodde man var lite förr generationer ungefär *(skratt)*. Och här är det inget, här har man ju vuxit upp med, nästan i [kommunen], det är ju en internationell stad på det viset. Och finns det ju också positiva, andra typer av riktningar och en större variation av invandrargrupper.
>
> *Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3*

Liknande uppfattningar uttrycks även av kommunala representanter i de andra tre kommunerna. Den egna kommunen beskrivs i relation till andra platser och rum.

I beskrivningen av kommunerna framkommer annars två skilda sätt att förstå den lokala platsens betydelse för integrationspraktiken. I de två kommuner som jag kallar universitetsorter, kommun 3 och 4, talas om ett tillåtande klimat och företrädare för de två kommunerna framhåller att de är städer med ganska stor inflyttning och framför allt stor ruljans av människor. Kommunernas universitet innebär ett inflöde av studenter som uppfattas bidra till mer öppenhet och vilja till diskussioner vilket anses som positivt för integrationen.

> Sen ska man ju också säga så här, [kommunen] är ju ganska lyckligt lottad, för det är jävligt svårt att hitta en [kommuninvånare] som är född här. […] Och det gör ju att vi, vi har ett tillåtande klimat. Studenterna i [kommunen] bidrar ju också till det, att dom kommer från olika länder för att studera men även från olika orter, och det blir inte så där att du får den där barriären, utan ja ok, den där är från Indien och så där, det är mer acceptans.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

En bild av universitetsstäder skapas, som i citatet ovan, som genuint öppna, till skillnad från den mindre och ”stängda” orten. Universitetet, men även den lokala arbetsmarknaden ses som påverkande på vilka personer som dras till kommunen. Kommun 3 har som nämnts tidigare främst högteknologiska företag inom sin lokala arbetsmarknad. Detta tillsammans med en stor konkurrens på bostadsmarknaden gör att den intervjuade politikern och tjänstemannen uppfattar att få lågutbildade lockas till kommunen eller har svårt att etablera sig i kommunen och därför flyttar. Detta gör att kommunledningen inte upplever sig ha samma problem som kan finnas i andra kommuner med till exempel segregering på arbets- och bostadsmarknad och konflikter mellan olika grupper. Politikern uppfattar att kommunen genom detta ”inte haft en så stor börda” i jämförelse med andra kommuner, trots att kommunen tar emot runt 100-150 flyktingar per år[41].

Övriga två kommuner karaktäriseras som industriorter och deras lokala förutsättningar skiljer sig därför från universitetsorterna. Dessa två kommuner (1 och 2) hade en stor arbetskraftsinvandring under framför allt 1950–70-talen. Det innebär enligt informanter i dessa kommuner att det finns en vana vid att ha invandrade personer i kommunen och att få öppna motsättningar finns mellan olika grupper invånare baserat på utländsk eller inhemsk bakgrund. Men det beskrivs också att kommunen ställs inför problem då de stora invandrargrupper som kom under dessa årtionden nu börjar bli gamla. Ett problem som flera berättar om är att många äldre invandrade personer tappar svenskan om de blir dementa, och att många heller aldrig lärt sig svenskan ordentligt då de aldrig omfattats av någon svenskundervisning. Detta återupptagande av ursprungslandets praktik ställer kommunen inför nya problem i omsorgen riktat till äldre och skapar en lokal rumslig praktik för att lösa den uppkomna situationen.

> Det är bekymmer för dom nu då när dom börjar bli äldre och man får hemtjänst och sen ska man in på särskilt boende och så vidare, så vi har ju nu startat upp speciella avdelningar där det bara bor finländare på särskilt boende. [...] Och det är ju, speciellt inom demensavdelningarna, och det hör ju också, eller dom som har lärt sig svenska tappar ju svenska

[41] Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3

> och går tillbaks och pratar sitt modersmål då va. Så att det är ju någonting som vi jobbar med. Så vi håller på att öppna en avdelning till, det är samma med greker och jugoslaver naturligtvis.
>
> *Isak, kommunalråd (fp), kommun 1*

Det finns också några teman som återkommer som berättelser om kommunen i alla de fyra kommunerna. Bostadssegregation är ett sådant ämne som nämns av en eller flera kommunala företrädare och/eller i dokument i varje kommun. I kommun 1 och 4 beskrivs att det finns tydlig bostadssegregering där personer med utländsk bakgrund i större utsträckning bor i ett fåtal bostadsområden och personer med svensk bakgrund i större utsträckning bor i andra. I kommun 2 och 3 talas det också om bostadssegregering, men utifrån att informanterna inte uppfattar att den är så utpräglad i kommunen, i alla fall inte mellan olika bostadsområden utan i så fall inom ett och samma.

Bostadssegregation beskrivs i alla fallen som ett socialt problem och något som kommunen på olika sätt arbetar, eller behöver arbeta med, för att bryta. Det beskrivs också som en del i integrationspolitikens arbetsområde, och ibland som ett bevis på integrationspolitikens misslyckande.

> Sen integreringen in i samhället i övrigt, där är vi ju i det läget att vi misslyckas i den stora samhällsplaneringen, för det blir vissa områden som blir en koncentration då för dom som kommer hit […] för det blir problem hela vägen med skolan och socialkontor och den vägen. Så att det skulle vara bra om man kunde sprida det, men där finns det inga politiska beslut som kan styra upp det där. Det är ju marknad och det fria valet så…
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

Precis som Antonio menar vissa att det är ett problem som lika mycket har att göra med individers fria val att bosätta sig var man vill, som med bristande insatser från kommunen (se t ex Andersson 2000 för diskussion om invandrade personers egna flytthandlingar). I kommun 3 beskrivs istället att kommunen lyckats undvika utpräglad bostadssegregering genom att styra vilka som bosätter sig var.

> att bostadsområdena ska fungera, inte vara segregerade […] det är vi lyckligt lottade med i [kommunen], för vi har en allmännytta som har jobbat hela tiden med mångfald. […] vi har sagt att vi ska inte ha samma kategori av människor i trappuppgången, utan varje trappuppgång ska bära sitt sociala ansvar och ta någonting av dom här förturerna på socialförvaltningen och sånt, där ska finnas invandrare, där ska finnas tidigare lundabor, där ska finnas studenter.
>
> *Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3*

Det fria val som Antonio nämner har i kommun 3 alltså bortprioriterats för att nå ett politiskt mål. Detta anses av Benjamin som ett lyckat projekt och blandningen av olikheter i trappuppgångar ses som ett sätt att skapa integration genom vardagliga möten i personers boendemiljöer.

I kommun 2 beskrivs istället hur det arbetats med de boende i ett kommunalt bostadsområde med många sociala problem och en hög andel invånare med utländsk bakgrund. Här handlade det om att skapa en gemenskap bland de boende och att hindra den snabba utflyttningen från området.

> Då är man igång med någonting där i alla fall som man kallar förnyelseprojekt och som man började med Hyresgästföreningen, att dom som bor där träffas. Alla resonerar, vad skulle man behöva förändra på […] och det här har ju skapat en gemenskap. Så dom har ju idag, ja men det är gym, verkstad, alla möjliga och omöjliga verksamheter som dom gör tillsammans där, med påföljd att bostadsområdet har en helt annan status. Idag så pågår också en fysisk upprustning, men det kom i sista steget va.
>
> *Aina, kommunalråd (s), kommun 2*

I kommun 2 och 3, där det beskrivs att det arbetas aktivt med frågan, utmålas alltså inte heller bostadssegregation som något som kommunen har i så stor utsträckning. Det beskrivs dock fortfarande som ett problem som kräver ett aktivt arbete och som går stick i stäv med integration.

Rumslig praktik för integration

Det konkreta integrationsarbetet i de studerade kommunerna organiseras olika och har delvis olika inriktning. Kommunerna lägger i integrationsarbetet olika grader av fokus på internt, externt och ”invandrarriktat” integrationsarbete, men organiserar också integrationsarbetet olika. Till exempel har kommun 2 en separat invandringsenhet som sorterar direkt under utbildnings- och arbetsmarknadsnämnd. I de andra kommunerna är invandrings- och integrationsarbetet inrymt i större enheter men de verkar inom olika verksamhetsområden[42]. Kommunerna 2 och 3 har dessutom någon form av mångfalds-/integrationssamordnare som är anställd på heltid och har en central placering i den kommunala organisationen. Dessa skillnader skapar olika förutsättningar för integrationsarbete.

En viktig differens mellan kommunerna är skillnaden i inriktningen på internt, externt och ”invandrarinriktat” integrationsarbete. I kommun 3 arbetar man aktivt både internt och externt i kommunen. Det interna arbetet handlar bland annat om utbildning av kommunens anställda och att det görs aktiva uppföljningar av planer och policys. Det externa arbetet handlar till exempel om

[42] Närmare beskrivning av organisationen finns i sammanställningen av kommunerna i Tabell 1.

att uppmärksamma integrationsinsatser i kommunen på olika sätt och kommunen har också satsat på en stor informationskampanj om kommunens mångfalds- och integrationsarbete. Den kommunala ledningen anser att det är centralt att de själva är aktiva i aktiviteter, debatter och arbete som rör integrationsfrågor, vilket de också är på olika sätt. Till exempel sitter kommunstyrelsens ordförande också som ordförande i kommunens integrationsråd, deltar i olika möten/debatter om integrationsfrågor och pratar på olika sätt om vikten av integration i offentliga sammanhang. Integrationsarbetet i kommun 3 styrs till stor del av tankar och idéer från ledningen och kan betecknas som en politik och praktik styrd ”ovanifrån”.

Ett motsatt förhållningssätt finns i kommun 1. Där är nästan allt integrationsarbete inriktat mot kommunens invandrade befolkning och den intervjuade politikern säger att kommunen är ganska dålig på att följa upp kommunens integrationsplan. Kommunen stöttar dock olika projekt och initiativ som önskas av olika ”etniska” föreningar och strävar efter ett ”underifrånperspektiv” där invandrade personer som själva kan definiera sina behov ska få stöttning. Bland annat har detta resulterat i en populär svenskundervisning där undervisningen sker på deltagarnas hemspråk. Denna aktivitet är startad och drivs av en ”etnisk” förening i kommunen. Även andra föreningar har visat intresse för att starta liknande undervisning.[43]

De andra två kommunerna befinner sig någonstans mittemellan. Kommun 2 jobbar aktivt med ett nytt sätt att tänka i arbetet inriktat mot nyligen invandrade personer. Detta går ut på att tänka etablering istället för introduktion, att ha gruppverksamhet istället för handläggare och en systematiserad samordning mellan flyktingmottagning, Sfi, arbetsförmedling och socialtjänst för att så fort som möjligt hitta sysselsättning till de nyanlända[44]. Detta innebär att mycket fokus riktas mot just den invandrade befolkningen, samtidigt som den politiska ledningen också är aktiv i sitt uppföljningsarbete av planens intentioner och lägger stor vikt vid integrationsarbetet. Kommun 4 har istället en svagare central styrning av integrationsfrågorna, vilket i praktiken betyder att det inte finns någon större samordning. Olika insatser sker i olika förvaltningar och nämnder, men utan egentligt inflytande från kommunledningen. Det gör det svårt för den politiska ledningen att veta vad som egentligen sker i integrationsarbetet och upplevs som ett problem, samtidigt som det inte verkar finnas någon vilja till förändring av arbetssättet.

Att kommunpolitikerna inte tycker sig ha insyn i vad som faktiskt blir gjort i praktiken är ett fenomen som återkommer i alla de fyra kommunerna. Även om

[43] Isak, kommunalråd (fp), kommun 1
[44] Marlon, central tjänsteman, kommun 2

den politiska kommunledningen försöker bedriva integrationsarbetet på ett aktivt sätt uppfattar flera en svårighet i utvärderingen av politikens implementering. Flera tycks mena att beskrivningar i årsrapporter kan låta bra men undrar om det verkligen sker någon förändring. En uppenbar risk är att den bild som presenteras för politikerna är färgad och det upplevs saknas bevis på att något förändras.

> … jag efterlyser resultatet va. Så någonstans stämmer inte riktigt det man säger att man gör med det man skulle se för effekter, kan jag tycka va.
>
> *Aina, kommunalråd (s), kommun 2*

Vid jämförelser mellan de beskrivna integrationspolitiska praktikerna – vad som *görs* på integrationsområdet i de aktuella kommunerna och definitioner och beskrivningar av integration i planer och policys om mångfald och integration, framkommer intressanta olikheter och motstridigheter. Kommun 3, som i sin plan skriver att integration riktar sig till människor i utanförskap och att svensk kultur ska göras attraktiv för att stimulera integration, är samtidigt den kommun som mest aktivt arbetar med attitydförändrande åtgärder riktade till hela samhället och minst med specifika åtgärder för invandrade personer. Här kombineras med andra ord två motstridiga synsätt på integration; ett som representation och ett som praktik. På liknande sätt formulerar kommun 1 sin integrationspraktik främst genom aktiviteter som riktar sig mot invandrade personer, och kommunen har huvudsakligen ett ”invandrarinriktat” fokus i sin integrationsplan. I kommunens integrationspolitiska dokument framhålls samtidigt integration som en ömsesidig process som berör alla i samhället. För de andra två kommunerna är det svårare att jämföra integrationspraktiken med de övergripande dokumenten då praktiken inte har övervikt åt något håll utan innehåller lite av varje. Ingen av kommunerna är dock så aktiv i sitt attitydförändrande arbete som kommun 3 som inte alls har det inskrivet i sin plan. Dessa inkonsekvenser visar på vikten av att inte enbart studera representationer av integration eller politikens mer praktiska innehåll, utan att se dessa bitar i relation till varandra. Jag kommer att återkomma till hur dessa inkonsekvenser kan förstås och förklaras.

Integrationspolitikens ”trippla” budskap

Politisk plan och praktiskt arbete i den dagliga kommunala verksamheten visar sig alltså inte alltid hänga ihop. Idealbilden när det gäller implementering av politiskt fattade beslut är enligt Abdul M. Kadhim (2000:7) att politikerna styr och förvaltningen/tjänstemän verkställer det som beslutats. Han menar dock att det sällan fungerar på detta sätt och att politiska beslut sällan genomförs så som beslutsfattarna avsett, att det inte kan finnas någon fullständig garanti för

ett genomförande i beslutens anda och mening (2000:54f). Detta ser vi ju också exempel på i kapitel fyra om hur nationella politiska beslut om integrationspolitiken sällan fått avspeglingar i den rumsliga praktiken.

I min undersökning kan jag se att tjänstemän förhåller sig till politiskt fattade dokument och gör integration på olika sätt beroende på var i organisationen personen befinner sig. De två tjänstemän som har en central placering och en mer strategisk funktion (typ mångfaldssamordnare) är mindre aktiva i ett konkret integrationsarbete än de tjänstemän som jobbar närmare invandrade personer. Det innebär att de också har olika förhållnings- och arbetssätt till integrationspolitikens styrdokument och övergripande mål. Adrian (kommun 3) refererar ofta till kommunens plan och styrdokument när han pratar om sitt arbete och verkar förhålla sig ganska strikt till dessa. Han jobbar samtidigt för att ändra attityder i stort och uppmuntrar andras görande av integration och har således en indirekt funktion. Ett annat förhållningssätt representeras av Lydia (kommun 4) som inte förhåller sig så mycket till kommunens styrdokument utan snarare utgår från sin egen kunskap och levd erfarenhet. Hon jobbar också framförallt strategiskt som uppmuntrare och pådrivare till andras görande i en indirekt funktion. Den intervjuade tjänstemannen i kommun 2 har en central placering som är mer praktiskt inriktad än strategisk, vilket innebär att han är ansvarig för mer praktiskt integrationsarbete så som kommunens mottagningsprogram och introduktion. Han är också ansvarig för utvärdering av kommunens integrationsplan, men jobbar mycket utifrån egna kunskaper och levda erfarenheter. Även i kommun 1 förhåller sig de intervjuade tjänstemännen mer till egna kunskaper och erfarenheter än till kommunala dokument för att utforma sin verksamhet. Här uttrycks också en tveksamhet och ett motstånd till kommunens integrationsplan och de politiker som utformat den.

Utifrån dessa olika förhållningssätt till den beslutade politiken och dokumenten kan antas att en del av förklaringen till den faktiska praktiken finns. Vi kan se två skilda förhållningssätt: ett ”dokumentorienterat” som karaktäriseras av ett nära förhållande till politikers intentioner i olika styrdokument och ett ”erfarenhetsorienterat” som bygger på tjänstemannens egna uppfattningar i frågan. Något förvånande är dock att den tjänsteman som arbetar mest ”dokumentorienterat” verkar i den kommun där jag ser störst avvikelse mellan plan och praktik. Det är med andra ord svårt att fastställa någon självklar relation mellan integrationsplaner, integrationspraktik och de olika förhållningssätten mellan tjänstemännen.

Kadhim (2000:57f) lyfter i sin avhandling om svenskt kommunalt flyktingmottagande fram flera teorier om politiska programs implementering och var det kan uppstå problem i implementeringen. Som presumtiva problem

nämns bland annat att ansvariga för målens genomförande inte får tillräckliga befogenheter och ekonomiska resurser för att kunna genomföra målen, att olika mål står i konflikt med varandra, att de politiska besluten inte har stöd hos målgruppen, massmedier eller andra berörda intressegrupper och att besluten är svåra att förstå och att det är för många aktörer i processen. Svårigheter vid implementering skulle också kunna förstås genom att tolka dem som glapp mellan olika representationer och schabloner. De beslut politikerna fattar kanske inte överensstämmer med hegemoniska representationer, varför genomförande enligt besluten inte sker. Tjänstemännen har kanske andra levda erfarenheter än politikerna och utför då möjligen besluten efter egna föreställningar, vilket jag tror är fallet i några av de kommuner jag studerat. Tjänstemännens egna kunskaper och erfarenheter verkar vara mer styrande på deras görande än beslut i olika planer och policys.

I sin avhandling om svensk invandrar- och integrationspolitik lyfter Lena Södergran (2000:19) fram några punkter som hon anser betydande för hur ett lyckat integrationspolitiskt arbete nås. Det handlar enligt Södergran främst om att skaffa sig tydliga definitioner för vad som ska uppnås. Integrationsarbetet måste börja med att svara på följande frågor: *Vad innebär det att vara integrerad? Hur mäter man olika grader av integration och när är man integrerad? Vem/vilka är inte integrerade? Vilka av dessa behöver samhällets stöd för sin integrationsprocess?* I föregående kapitel framgick att detta är frågor som de undersökta kommunerna inte ger något entydigt svar på. Ett bakomliggande skäl till glappet mellan integrationsplanerna och praktiken skulle därför kunna vara att det i tre av kommunerna inte finns en övergripande och tydlig koppling mellan integrationspolitikens mål och utfall. Målen är inte tillräckligt väl definierade och lämnar därför stort utrymme för förskjutningar i implementeringsprocessens olika led. Utifrån det komplexa område som integrationspolitiken är med sina olika schabloner och representationer är det egentligen ganska lätt att förstå hur denna brist på konkreta mål lämnar utrymme för schablonernas verkan. Som jag nämnde i föregående kapitel visar mitt material att politiken ofta ger dubbla eller ”trippla” budskap; för det första kan det stå motsägande visioner i de skrivna dokumenten, för det andra kan politiker uttrycka ytterligare något annat i intervjuerna och för det tredje tillkommer tjänstemännens tolkning och genomförande.

Föreningspolitiken i praktiken

Jag ska nu vända mig till den del av undersökningen som handlar om föreningar och organisationer som berörs av integrationspolitiken. Tre av de studerade kommunerna (1, 2 och 3) nämner i sina integrationsplaner/policys föreningslivet som en viktig ”arena” för integration. Därför anser dessa

kommuner att det ”etniska föreningslivet” eller ”invandrarföreningar” särskilt ska stöttas. Kommun 4 skriver lite mer diffust att *kommuninvånarnas sociala nätverk ska bejakas*, vilket kan tolkas både i likhet med de andra tre kommunernas mening eller som en avskrivning av stödet till så kallade etniska föreningar. I alla de fyra studerade kommunerna finns särskilda bidragsformer och regler för ”föreningar bildade på etnisk grund”. Bidragen för ”etniska” föreningar är med andra ord på olika sätt lite mer generösa än andra föreningsbidrag och fungerar i praktiken som en uppmuntran till organisering och föreningsaktivitet baserade på ”etnisk” gemenskap.

Sverige har också historiskt sett ett brett och långt organisationsliv bland människor med utländsk bakgrund, enligt Osman Aytar (2004). Till exempel bildades den första finska organisationen år 1829. Den har sedan följts av italienska och polska föreningar i början av 1900-talet. Under den stora arbetskraftsinvandringsperioden startades ”etniska” organisationer av greker och jugoslaver som kom under denna tid. Under 1980–90-talen bildades organisationer av grupper som kommit till Sverige som flyktingar från olika delar av världen (2004:69): iranska, irakiska, etiopiska, kurdiska föreningar med flera etablerades på nationella och lokala nivåer. Idag utgör dessa organisationer en viktig del av svenskt föreningsliv. Den höga organisationsgraden bland personer med utländsk bakgrund i Sverige kan bland många andra faktorer[45] ha att göra med det statliga stöd till organisationer ”bildade på etnisk grund” som funnits i Sverige sedan mitten av 1970-talet. I Invandrarutredningens slutbettänkande från 1974 presenterades ett förslag till statsbidrag till dåvarande invandrarorganisationernas riksförbund. Utredningen som förde fram målen jämlikhet, valfrihet och samverkan ansåg att det inom jämlikhetsmålet också innefattades *jämlika kulturella villkor*. Karin Borevi (2004:42) skriver att invandrade personer med detta skulle få tillgång till ”den svenska kulturen”, men också ”reella förutsättningar att bibehålla det egna språket, utöva kulturell egenverksamhet och upprätthålla kontakt med ursprungslandet”. I detta låg också att det endast var föreningar som hade som syfte att verka ”kulturbevarande” som kunde bli föremål för bidragen och alltså inga etniskt blandade organisationer. Föreningarna fick vid denna tid bidrag utifrån aktivitet (2004:42).

I och med Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande 1984 kom detta att ändras något. I den utredningen var huvudmeningen att valfrihetsmålet gått för långt i fråga om invandrade personers anpassning till samhället. Samtidigt menades att det var viktigt att olika ”etniska grupper” skulle kunna behålla och utveckla sitt kulturarv, varför det ansågs viktigt med ett fortsatt stöd till de så kallade etniska föreningarna. Istället för att se organisering utifrån

[45] Till exempel tradition av hög föreningsaktivitet även bland ”majoritetsbefolkningen”.

utvandringsland, ”etnisk” tillhörighet eller språklig gemenskap som ett hot mot integrationen betraktades ”invandrarföreningar” som en inkörsport till ett bredare föreningsengagemang (Borevi 2004:47). Däremot kom utredningen fram till att statens bidrag till *aktivitet* hade blivit för detaljstyrande och istället förespråkade utredningen ett system med bidrag på basis av *medlemsantal*, vilket skulle stärka föreningarnas autonomi gentemot staten[46]. Detta nya system för organisationsstöd röstades också igenom i regeringen (Borevi 2004:50f). I regeringens proposition från 1997 ändrades dock åter synen på så kallade etniska föreningars roll och vad de borde åstadkomma för att få bidrag. Målet för föreningarna blev enligt Borevi kort och gott *integration*. För att beviljas bidrag gällde det för organisationerna att visa att de aktivt arbetade för att främja integration, vilket alltså innebar en brytning med den tidigare synen på föreningarnas verksamhet som gick ut på att ”bevara kultur” (2004:52f). Snart visade det sig dock att detta nya förhållningssätt innebar problem för många äldre organisationer som tidigare fått stöd för ”kulturbevarande” verksamheter och som nu inte längre självklart var berättigade ekonomiskt stöd. I och med att Sverige undertecknade Europarådets konventioner angående minoritetsrättigheter och på det viset fick fem grupper med minoritetsstatus[47] blev frågan än mer tydlig. I budgetpropositionen 2004 vidtog regeringen åtgärder för att åstadkomma ett bidragssystem för organisationer som företräder nationella minoriteter. Enligt Borevi var detta ”ett första steg” som också skulle kunna komma att tillämpas på andra organisationer bildade på etnisk grund. Den socialdemokratiska regeringen ansåg det vara angeläget att staten genom sin bidragsgivning också underlättade för ”etniska” föreningar att bedriva sin verksamhet (2004:55f). På den nationella politiska arenan har med andra ord tanken om så kallade etniska föreningar återkommande särskiljts från det övriga föreningslivet, vilket även återspeglas på lokal nivå.

På den kommunala nivån finns det inte någon generell praxis utformad om hur stödet till föreningar bildade på etnisk grund ska se ut. Enligt Bo Bengtsson (2004) gav Kommunförbundet på 1980-talet dock en rekommendation till kommunerna att tillämpa särskilda regler för ”etniska” föreningar som bland annat innebar att de skulle få bidrag för samtliga medlemmar i föreningen och inte bara dem under 25 år (som ofta gäller för andra föreningar). Från slutet av 1990-talet har dock allt fler kommuner börjat tillämpa samma regler som gäller för övriga föreningar, skriver han (2004:19). Eftersom så kallade etniska föreningar ofta bildats kring en nationell eller etnisk tillhörighet är antalet medlemmar många gånger begränsat, jämfört med till exempel en

[46] Se t ex Aytar, Borevi, Emami & Zetterberg i *Föreningsliv, makt och integration*, SOU 2004:49 för diskussion om föreningarnas autonomi gentemot stat och kommun och om styrning från stat och kommun, som samtidigt är bidragsgivare, samarbetspartners och i många fall motpart.
[47] Samer, tornedalingar, sverigefinnar, romer och judar

idrottsförening. Därför finns också ett berättigande för ett annorlunda bidragssystem om det anses som viktigt att föreningarna finns kvar (Odmalm 2004:112).

Lokala praktiker gentemot föreningarna

I de fyra studerade kommunerna finns alltså särskilda bidragsregler för föreningar bildade på ”etnisk grund” och i samtliga kommuner uppmuntras föreningar, på lite olika sätt, att *både* fungera ”kulturbevarande” och ”verka för integration i samhället”. Kommunerna skiljer sig däremot åt till exempel i hur de fördelar bidrag, vilka motprestationer som förväntas av föreningarna och hur detta skiljer sig från regler som gäller andra föreningar. I två av kommunerna tecknas särskilda och specificerade kontrakt med ”etniska” föreningar för att de ska bedriva enligt kommunen önskvärd föreningsaktivitet. De senaste årens diskussion med fokus på att samhället ska ställa motkrav vid socialbidragsbeviljande avspeglas här i kommunernas relation till föreningarna. Tjänstemannen Marlon beskriver hur olika krav på verksamheten anges vid bidragsbeviljning:

> Det är också ett sätt att visa på att det här är samhällets pengar, det är skattebetalarnas pengar. Vi betalar inte pengar till er om ni har en förening där några gubbar träffas och spelar biljard och röker. Det är inte samhället intresserat av, va. Det är säkert kul för er, kan så vara, men då får ni bekosta det själva. Utan vi vill, det här är en process som har pågått nu under ett par, tre år. Vi har försökt liksom lansera det här nya tänket, att det här är faktiskt samhällets, vi vill få tillbaka någonting av det här va.
>
> *Marlon, central tjänsteman, kommun 2*

Här är det alltså inte tal om att ge bidrag till någon sorts ”kulturellt bevarande”, utan det ska vara samhällsnyttig, integrationsfrämjande verksamhet som ger något tillbaka till ”skattebetalarna”. Kommun 4 tecknar också olika former av kontrakt men utifrån ett annat perspektiv där det snarare tycks handla om att kunna anpassa föreningsbidraget till olika föreningars behov. Den integrationsansvarige politikern beskriver hur kontrakten används för att utvidga formerna för föreningsstöd:

> För att det är ganska fort att, vi tänker utifrån svenska, ett svenskt system, men invandrarna vill göra saker med hela, med både farmor och mormor och ända ner till barnen, men då fick dom bara bidrag för dom där som var bidragsberättigade. Så att då har vi sagt att då är vi beredda att stödja föreningen med bidrag och så gör man som ett kontrakt. Och det vi har då motkrav, kan vara att man har, ja… man diskuterar droger och den, så att man som gör ett kontrakt med dom.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

Antonio menar att det är önskvärt att föreningarna arbetar med integration, men säger att det snarare blir fråga om segregation än integration i många av föreningarna eftersom de helst vill vara för sig själva i den egna gruppen. Att påverka detta genom styrande bidrag är dock inte aktuellt i denna kommun enligt politikern; man vill hellre uppmuntra själva organiseringen än att försöka begränsa den.

Det finns flera exempel på att de formella bidragsreglerna inte alltid ger tydliga riktlinjer, vilket får sådana effekter att det i föreningarna inte alltid så lätt för de aktiva att veta vilka bidrag föreningen har rätt till och vad de kan söka. Ibland frångås också i kommunernas bidragsgivande regler för att ge extra stöd till föreningar som uppfattas behöva stöd, men inte stämmer in på de regler som angetts eller som behöver mer stöd än vad de kan få enligt reglerna. Detta bidrar till osäkerheten för de föreningsaktiva och skapar parallellt ett större beslutsutrymme för dem som beslutar om bidragen.

Att bidragsreglerna frångås är något som både politiker och tjänstemän berättar om. Framför allt görs det för att bevilja extra stöd till föreningar för invandrade kvinnor. Antonio berättar om en internationell kvinnoförening:

> [M]an kan nästan säga att dom är som en syjunta fast dom har ju inriktning på kvinnofrågor och kvinnornas, och flickornas situation […] och där vi också egentligen frångår bidragsreglerna för att stödja, egentligen, så att deras röst kommer fram.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

Att det just är i relation till invandrade kvinnors föreningar som anslagen görs, menar jag måste förstås mot bakgrund av en generell bild av att det är en grupp som *behöver* mer stöd. Som en effekt av de schabloner och föreställningar som positionerar invandrade kvinnor som offer för patriarkala familjebilder och den invandrade mannen tycks här skapas en specifik funktion för kommunens integrationspraktik: att vara en förlösande kraft i den imaginära process som leder till invandrade kvinnors specifika integration. I integrationsplanen för kommun 1 står också särskilt utskrivet att det är viktigt att kvinnors intressen tas tillvara i kommunens samverkan med ”invandrarföreningar”.

De flesta kommunala representanter säger uttryckligen att det är viktigt att de invandrade kvinnornas föreningar finns och att de har en viktig verksamhet. Däremot uttrycker flera att det finns problem i ”etniska” föreningar då de av de kommunala representanterna uppfattas som ofta styrda av män. Tjänstemannen Marlon säger till exempel:

> [V]i har låtit dom förstå att, är det fortfarande ingen kvinna med i styrelsen nästa ansökningsperiod, då kommer det att märkas i pengakuvertet.
>
> *Marlon, central tjänsteman, kommun 2*

Tjänstemannen visar hur integrationspolitiken används för att bryta det faktum att många föreningar huvudsakligen styrs av män. Flera av kommunerna satsar på detta sätt extra på invandrade kvinnors egen organisering. Detta sker både genom extra bidrag till löpande verksamhet, lokaler, särskilda aktiviteter och aktiv hjälp i startfasen genom utbildning i hur man driver en förening. Flera uttrycker att det är viktigt att invandrade kvinnor samlas och betonar att de föreningar de känner till driver en bra verksamhet.

I de studerade kommunerna framkommer dock att det inte finns särskilt mycket kunskap om invandrade kvinnors organisering, i alla fall inte bland dem jag intervjuat. Ofta känner politikerna och tjänstemännen till att kvinnoföreningarna och sektionerna finns, men de vet inte riktigt vad de gör. Undantaget är tjänstemannen Lydia i kommun 4 som säger att hon har ett samarbete med en av kommunens internationella kvinnoföreningar med vilka hon kan bolla idéer. I en av kommunerna har tidigare köpts tjänster av en kvinnoförening vilket man nu slutat med då föreningens verksamhet inte ansågs passa kommunens arbetssätt.

De föreställningar om invandrade kvinnor som skapar det förhållningssätt till deras organiserande och föreningsverksamhet, som ger extra bidrag och stöttning utan att det egentligen finns särskilt stor kännedom om verksamheten, blir ännu mer intressant utifrån teorier om kvinnors kollektiva handlande.

Kollektivt handlande

Kollektivt handlande, alltså en sammanslutning av människor på en eller annan grund, kan sägas handla om en sorts politisk aktivitet oavsett om sammanslutningen är traditionellt partipolitisk eller inte. Genom att samlas i en grupp med något gemensamt intresse eller mål skapar gruppen både sig själva och de som anses ha motstridiga eller i alla fall andra intressen. Detta gäller även kvinnors kollektiva handlande. Genom att kvinnor samlas i en förening synliggörs både män och kvinnor som grupp (de ena får vara med och de andra inte) och själva organiseringen kan också sätta fokus på frågan om varför den könsdelade organiseringen behövs. Även utan politiska intentioner kan alltså sammanslutningen uppfattas som politisk.

Statsvetaren Maud Eduards (2002) har studerat kvinnors kollektiva handlande och menar att det i själva sammanslutningen finns en sprängkraft som kan uppfattas hotande, men att detta också varierar mellan olika föreningar. Vissa grupper kvinnor tillåts organisera sig medan andra röner starkt

motstånd, skriver hon (2002:11). Sprängkraften ligger i den kollektiva handlingen som sådan och inte lika direkt i specifika krav och syften. Dock är det inte möjligt att i förväg förutspå vilken verkan och betydelse en sammanslutning kommer att få. Varje kollektiv handling har en egen dynamik och föder därmed sitt eget motstånd, skriver hon (Eduards 2002:149f). I kvinnors kollektiva handlande ligger dock alltid ett potentiellt hot, enligt Eduards, eftersom organiseringen kan ifrågasätta de vedertagna reglerna för politiskt arbete i den meningen att den bryter mot de underliggande normer och regler som den etablerade politiken bygger på.

> När kvinnor gör gemensam sak spränger de gränserna för vad det innebär att vara en kvinna, en som ska vara tillgänglig och inte agera på egen hand. De tar ingen hänsyn till den norm som säger att de saknar handlingskraft. Därmed tydliggörs gapet mellan kvinnor som ett socialt konstruerat ideal å ena sidan och levande kvinnors praktiker å den andra. (Eduards 2002:149)

Eduards studie behandlar kvinnor som grupp och tar i detta inte upp kvinnors möjliga olika bakgrunder och vad det kan betyda för vare sig kvinnorna eller det eventuella motståndet. Utifrån Eduards teori om *den förbjudna handlingen*, som hon kommer fram till att vissa kvinnors kollektiva handlande betraktas som, och min egen studie, kan jag konstatera att kvinnornas bakgrund i form av invandrad eller inte gör skillnad för hur organiseringen betraktas av det omgivande samhället. Till skillnad från det Eduards beskriver som ett aktivt motstånd, finner jag i min studie snarare ett *aktivt stöd* till kvinnors organisering. Jämställdhetsstrategier – att som motkrav för ekonomiskt bidrag klara en viss grad av kvinnlig representation i föreningarnas ledning – formuleras och genomförs här på ett annat sätt än i den övriga föreningspolitiken. Det finns en föreställning om att så kallade etniska föreningar är ojämställda och att detta måste förändras, samtidigt som detta förhållningssätt inte finns på samma sätt till kommunens övriga föreningar. Detta kan förklaras med att det antingen finns en föreställning om att ”svenska” föreningar redan är jämställda, att det inte är relevanta krav i sammanhanget eller att denna typ av reflektion inte görs rörande andra föreningar. Detta hänger samman med representationer av svenskhet.

Föreningsaktiviteten i praktiken

Så vad gör då medlemmarna i de föreningar och föreningssektioner som jag träffat för mina intervjuer? I detta avsnitt ska jag spegla föreningsaktiviteterna ur föreningsrepresentanters och föreningsaktivas synvinkel. När föreningsrepresentanter berättar om hur de uppfattar och upplever sin organisering finns några teman som återkommer många gånger och hos alla,

och det handlar om att *träffas*. Intervjupersonerna träffas och stödjer varandra, pratar, fikar, hjälps åt och har en gemenskap. Flera berättar att de stärkt sitt nätverk genom föreningen och att det i några fall lett till bättre jobb. Vilka aktiviteter som står i centrum på träffarna varierar, men huvudsaken verkar vara själva mötet, det vill säga att människor förs samman och har en gemensam träffpunkt. En föreningsrepresentant berättar att de försökt att ordna studiecirklar, men att det har varit svårt att hålla dem levande då ”det finns så mycket att prata om” när de väl träffas[48]. Detta är alltså något som samtliga föreningar/organiseringar har gemensamt.

Det finns även några tydliga skillnader mellan föreningarna; några är inriktade på integrations- och kvinnofrågor och jobbar aktivt för att påverka politiken, politiker och samhället i stort. Andra vill inte alls förknippas med politiska intressen utan är mer inriktade på att ordna aktiviteter för att samla de egna medlemmarna. I denna undersökning har jag träffat föreningsrepresentanter som är organiserade i internationella kvinnoorganisationer, men också föreningsaktiva som har en egen sektion i en större ”etnisk” förening. Mellan dessa två organiseringsformer kan jag se några skillnader i syftet med föreningen.

Kvinnosektioner i ”etniska” föreningar

I de så kallat etniska föreningssektionerna ligger betoningen vid sociala aspekter och att prata ett gemensamt språk, hjälpa och stödja varandra och synliggöra att de finns som grupp i Sverige. Föreningsrepresentanterna talar om föreningen i kulturella termer, som ett sätt att bevara traditioner och att samlas kring en gemensam längtan till ursprungslandet. Detta bevarande görs genom att laga mat, dansa och framför allt genom att prata ”sitt” språk, och föreningarna fyller med andra ord ett specifikt behov i ett diasporiskt rum (jfr t ex Brah 1996, Alinia 2004).

> [Föreningen] är för att vi ska behålla våran kultur, traditioner, föra vidare vårt språk, föra vidare till våra barn, det är det syftet som vi har, samlas här och prata lite och tömma lite hjärta, så många år man har varit här längtar man efter sitt hemland. Men om man pratar om det är det lite lättare.
>
> *Regina, kvinnosektion i etnisk förening (1), kommun 1*[49]

> Jag tror att för många är det behovet av att prata [hemspråket] […] Att det är inte så uttalat utan att det är ett inre behov. Det som är givande i sammanhanget, alltså det är därför man fortsätter.
>
> *Annie, kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4*

[48] Annie, kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4, intervju 2005-09-01
[49] Intervju 2005-11-08

Gemenskapen i föreningen skapas således kring en genensam hemlängtan, även om de flesta inte har någon längtan efter att flytta tillbaka till ursprungslandet. Det blir snarare som någon sorts nostalgiskt bevarande av ett upplevt gemensamt ursprung. I någon av föreningarna berättas att föreningen mest är för dem som börjat bli lite äldre och att barn som är födda i Sverige inte verkar ha lika stort behov av föreningen och dess gemenskap. I andra föreningar är erfarenheten en annan. Där upplever man snarare att barnen har ett stort intresse av att lära sig om föräldrarnas ursprung och själva vara med i föreningens aktiviteter.

Även om föreningarna är organiserade kring etnicitet och hemspråket centralt betonas i dessa föreningar ofta att *alla* är välkomna. Samtidigt vittnar flera om att det inte finns särskilt stort intresse för att umgås och göra aktiviteter med andra ”etniska” föreningar. Några har bjudit in andra föreningar till fester som de anordnat, men framför allt vill man umgås med den egna gruppen. Det finns också exempel där föreningarna bjudit in representanter från kommunen till fester och andra arrangemang, men att intresset eller engagemanget vid dessa tillfällen varit ganska svalt från de inbjudnas sida.

Internationella kvinnoföreningar

I de internationella föreningarna samlas istället kvinnor från många olika delar av världen, inkluderat även sådana med svensk bakgrund. Även om de föreningsaktiva här inte har ett gemensamt hemspråk är just språket något som återkommer även i berättelserna från informanterna i dessa föreningar. Framför allt handlar det om att hjälpa varandra att förstå olika papper och brev från myndigheter och liknande. Annars har de internationella föreningarna en annan sorts stödjande funktion än de ”etniska” och samlar ofta kvinnor som är ensamma och behöver stöd. Informanterna i dessa föreningar återkommer i sina berättelser till misshandlade eller socialt utsatta och ensamma kvinnor. Ofta har kvinnorna som startat föreningen också själva en erfarenhet av att ha levt med män som misshandlat dem och föreningarna har som syfte att kvinnorna träffas och pratar om sina erfarenheter och stödjer varandra. Föreningen beskrivs som ett andningshål och en plats att hämta kraft ur och få utlopp för känslor som uppstår i vardagslivet.

> Det var inte meningen att starta [föreningen], så stort. Det var ju bara kvinnor som inte mådde bra. Vi var sex kvinnor från början som träffades för att sitta tillsammans och prata och hjälpa varandra. Och på den tiden var vi inte så duktiga på att prata svenska, visste inte vart man ska vända sig. […] Men här är det enda sättet, man kan inte språket, man vet inte hur samhället fungerar. Det är bra att man träffas och gråter tillsammans. Man gråter ut i alla fall. Det var målet [med träffarna].
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

Alla kvinnoföreningarna är dock inte centrerade eller startade utifrån misshandel, men generellt i dessa organisationer är att det handlar om att stärka kvinnor som individer, bygga upp kvinnornas självförtroende och skapa nätverk så de själva kan skapa sig kontakter i samhället eller få den hjälp de behöver. En verksamhetsansvarig i en av kvinnoföreningarna berättar att hennes erfarenhet är att många av kvinnorna som kommer dit är väldigt arga och hon säger att föreningen jobbar för att de ska kunna kontrollera denna ilska för att kunna komma vidare.

> Och en del kvinnor har väldigt mycket ilska och väldigt mycket aggression inom sig. Och vi försöker att lugna ner dom och försöker lära att om man ska komma någonstans, även om man ska tala med en myndighetsperson, man måste komma till punkt och inte bli arg. Kallar jag dig för rasist och fascist och nazist så kommer du att stänga öronen. Du kommer aldrig mer att lyssna på mig. För det är så, väldigt mycket det här att hur ska dom bli hörda.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Många av föreningarna startade, som i ett av citaten ovan, med att ett fåtal kvinnor började träffas och har senare utvidgas till en större krets kvinnor och flera olika aktiviteter. En annan skillnad är att de internationella kvinnoföreningarna riktar sig till alla kvinnor, men är oftast bildade för och av invandrade kvinnor. Ibland får även män vara med även om kvinnor är dem som bestämmer på föreningen. I dagsläget är en stor blandning av kvinnor medlemmar och aktiva i föreningarna. Medlemmarna hjälper varandra med allehanda saker så som att sy, lära sig olika språk, allmän ”livskunskap”, barnpassning och så vidare. Ett väldigt stort engagemang präglar också dessa föreningar. Ofta finns någon eller några centrala personer som driver föreningen och som skulle kunna kallas föreningens ”eldsjälar”. Några kvinnor berättar att de svarar på sin telefon dygnet runt och ibland åker ut och hämtar rädda kvinnor mitt i natten, eller bara sitter och pratar en stund med kvinnor som tappat livslusten – oavsett tid på dygnet. Erfarenheten från dessa informanter själva är att behovet är väldigt stort och en oro finns för vad som ska hända med föreningen när de själva inte orkar mer.

Sammanfattningsvis är de internationella kvinnoföreningarna oftare inriktade mot integrations- och kvinnofrågor medan de så kallade etniska föreningarna snarare verkar ”kulturbevarande”. De internationella kvinnoföreningarna har ofta också mer öppna aktiviteter där vem som helst kan få vara med utifrån egna förutsättningar, och ibland också bestämda öppettider några dagar i veckan i föreningens lokal. I de ”etniska” föreningarnas kvinnosektioner blir man snarare medlem och deltar på regelbundna möten för medlemmarna. De olika typerna av föreningar är med andra ord ganska olika

sinsemellan, men beskrivs ändå på liknande sätt och ges liknande betydelser för de föreningsaktiva själva. Kvinnorna stöttar och hjälper varandra oberoende av föreningsform och de olika föreningarna beskrivs också som väldigt betydelsefulla i kvinnornas liv, som andningshål och som gemenskap.

Rum och platsens betydelse

På ett sätt är förningsverksamheten en rumslig praktik då den sker i, påverkas av och påverkar en lokal kontext. Samtidigt beskrivs inte det lokala rummet särskilt mycket eller som särskilt betydelsefullt i föreningsrepresentanternas berättelser. När de pratar om kommunen är det ofta en specifik politiker eller tjänsteman som får ta rollen som ”kommunen”. Snarare relateras till ”det svenska samhället” i stort eller till globala förhållanden, så som kravallerna i Paris förorter och Frankrikes misslyckade integrationspolitik. Ursprungslandet är också en plats som många informanter nämner, och det lokala formas i relation till detta som en diasporisk plats som nu har blivit ”hemma”.

Sammanfattning: Görandet av integration genom rummets/rumslig praktik

Görandet av integration handlar i detta kapitel om det praktiska utförandet av integrationspolitikens intentioner och hur tankar om integration tar sig praktiska uttryck och vi rör oss mestadels på en kommunal nivå. I de fyra undersökta kommunerna är integrationsarbetet framför allt inriktat mot olika projekt för invandrade personer, med ett starkt fokus på arbetsmarknadsintroduktion. I viss utsträckning handlar integrationsgörandet också om att stötta projekt som invandrade medborgare startar, liksom att jobba med utbildning och upplysning både internt i den egna organisationen och externt för invånare i kommunen.

Olika personer i min undersökning uppvisar skilda förhållningssätt och görande av integration beroende på deras position i samhällssystemet. Politikernas roll är framför allt att skapa ramar för integrationspolitikens utförande genom policys och program och genom att besluta om ramarnas budget. I kommun 3 avsätts exempelvis årligen en viss summa pengar för att arbeta med frågorna i kommunens integrationsplan och kommunerna 3 och 4 har en heltidsanställd strateg som ska arbeta med frågorna. Detta är ett sätt att göra integration. Politikerna påverkar produktionen av integration främst genom skapandet och företrädandet av representationer, men står sen i många fall mer frågande till vad som faktiskt hänt och varför det inte blivit som de tänkt. Politiker i kommunledningen har svårt att se vad de visioner, planer och policys de utformat har för effekt – egentligen. Även om uppföljningar görs finns en uppfattning om att det mest är fina ord och en tveksamhet till om

något verkligen har förändrats utifrån planerna. Här är det tjänstemännen som är länken mellan politikernas beslut och det praktiska utförandet. Som visats i kapitlet så formar de intervjuade tjänstemännen ofta en praktik grundad i egna kunskaper och erfarenheter. De politiska dokumenten i form av planer och policys verkar spela mindre roll, och i något fall finns ett uttalat motstånd mot politikernas beslut. En av de intervjuade tjänstemännen förhåller sig dock aktivt till kommunens integrationsplan, men ändå blir praktiken på ett annat sätt än vad som står i planen. I de fall där den intervjuade tjänstemannen har en strategisk funktion i kommunens organisation är också görandet av en ganska strategisk karaktär och handlar i stora delar om stöttning, uppmuntran och pådrivning av andras görande. I de fall där de intervjuade tjänstemännen har en mer praktiknära arbetsuppgift kan görandet av integration liknas vid att samtidigt vara dörröppnare och väktare. Tjänstemännen beskriver hur de hjälper invandrade personer ”in i samhället” genom sina praktiker och kunskaper, samtidigt som de också avgör vad som är lämpliga aktiviteter. De är också som en sorts väktare genom krav de ställer, som i citatet med kraven som ställs på föreningar i kommun 3. Det gäller för föreningarna att göra rätt sorts aktivitet för att ”dörrarna ska öppnas” – att som män röka och spela biljard räknas inte till detta medan att som kvinnor träffas och prata gör det. Genom detta görs integration på olika sätt riktat till kvinnor och män, och det görs också en tydlig skillnad på de invandrade personerna och ”oss andra”, som i exemplet där de föreningsaktiva ställs i kontrast till och markeras som några andra än ”skattebetalarna”.

Enligt de undersökta kommunernas dokument ska föreningarna fungera både ”kulturbevarande” och verka för integration. Genom intervjuerna blir lite skiftande inställningar till föreningarna tydliga. Vissa uttrycker att föreningarna (i alla fall de som får bidrag av kommunen) ska vara till för samhället och de mål som kommunen satt upp. Andra menar snarare tvärt om, att föreningarna ska finnas där som ett stöd till invandrade personer. I många fall finns också någon form av styrning från kommunens sida, vilken både kan handla om uppmuntran i form av extra ekonomiska bidrag eller hot om minskade bidrag om föreningen inte gör den form av integration som kommunen anser lämplig. Kvinnornas sammanslutningar verkar här ha en fördel då schablonen invandrarkvinna är en som behöver stöd och hjälp att komma hemifrån och att kommunen ser att detta sker genom föreningarna. Det enkelriktade stödet från kommunen till föreningarna är dock inte alltid vad de föreningsaktiva vill, utan många ser att de även har något att ge kommunen i form av kunskaper och resurser. Några föreningar har också som mål att skapa integration, medan några inte har det alls utan där är målet bara att träffas och ha trevligt

tillsammans. Det finns alltså både ”kulturbevarande” aktiviteter genom till exempel språk, mat, fester, och arbete för integration i de olika föreningarna.

De olika föreningarna har också olika förhållningssätt till integration. Vissa föreningar strävar inte ens efter att göra integration och andra är mer uttalade i sin integrativa ambition. För de senare handlar det både om att hjälpa kvinnorna i föreningarna att bli hörda och skaffa sig de kontakter de behöver för att ta en aktiv plats i samhället, och om att förändra politiker, politiken och samhället i stort. Att göra integration handlar i föreningarna knappast om att foga in kvinnorna i en schablon av svenskhet, utan snarare stötta kvinnor som tappat tron på sig själva och det svenska samhället. Vi ska i senare kapitel också se att praktiken i föreningarna till stor del handlar om att skapa ett rum för att ”få vara sig själv” eller ”få vara som man är” för att kunna må bra och bli en fungerande individ i samhället.

Den rumsliga praktiken för att göra integration är både svår och enkel att ta på. Konkreta projekt för integration finns, men är det verkligen dessa som är den rumsliga praktiken för integration? Den integration som politiker beslutat om och ser som mål är inte den som skapas genom enskilda projekt. I intervjuerna blir det också tydligt att flera har en svårighet att konkret beskriva hur integration görs, förmodligen därför att det inte är klarlagt precis vad integration är.

Bostadssegregation är ett ämne som lyfts fram av flera informanter. Bostadssegregation är ett väldigt påtagligt, rumsligt synligt problem som också diskuterats mycket i media. Mitt i den komplexa tanken om integration finns här ett fenomen som går att ta på och greppa, och jag tror att det är därför flera nämner just denna bit. Det är också ett område som kommunen konkret kan jobba med, och flera beskriver det arbete kommunen gör för att minska just bostadssegregationen. Det är också ett exempel på ett område där flera menar att det blir synligt att integrationspolitiken och praktiken inte lyckats, och genom bostadssegregationen som exempel kan informanterna närma sig vad integration är genom att beskriva vad den *inte* är.

6. Levd erfarenhet av integrationspolitik och föreningsaktivitet

Ofta beskrivs integrationspolitiken i abstrakta och formella termer. I den här studien har jag dock strävat efter att även inkludera levda erfarenheter i integrationspolitikens arena. Med begreppet levd erfarenhet vill jag i min analys värdera hur perspektiv på integration varierar mellan olika informanter beroende på livsvillkor och olika egna erfarenheter. Det är den egna erfarenheten under påverkan av schabloner (egna och andras) liksom av ständigt nya situationer, men även rummets förutsättningar, enligt modellen i figur 5, som fokuseras.

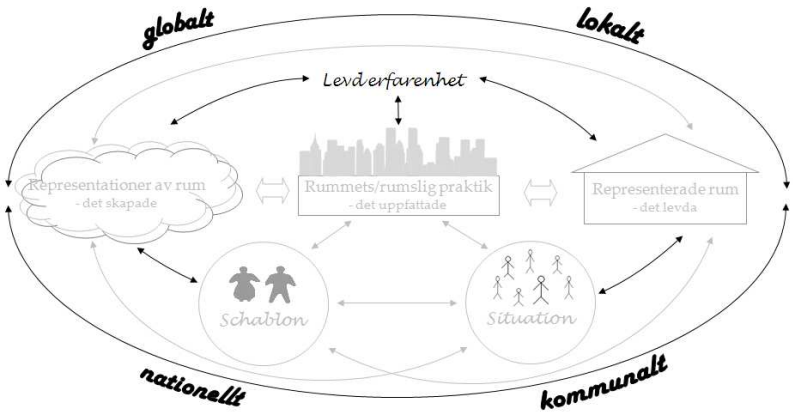

Figur 5. Levd erfarenhet

I föregående kapitel beskrevs konkreta praktiker av hur kommunal integrationspolitik kan fungera, men som detta kapitel ska visa är en lika central fråga hur integrationspolitikens ram skapar förutsättningar för de sammanhang och aktiviteter där integrationspolitik görs. Framförallt är det de föreningsaktiva som har levda erfarenheter och uppfattningar om politiken eftersom de ofta är ”mottagare” av politiken. Men även de flesta politiker och tjänstemän ger uttryck för komplexa erfarenheter i relation till det integrationspolitiska fältet i sina berättelser. Till exempel har flera av politikerna och tjänstemännen levda erfarenheter av egna möten med invandrade personer som de berättar om för mig. Detta skapar situationer och beskrivs närmare i nästa kapitel. Men det finns också andra berättelser om erfarenheter och upplevelser av integrationspolitiken hos politiker och tjänstemän.

Föreliggande kapitel tar sin utgångspunkt i den levda erfarenheten utifrån kommun- och föreningsperspektiv och ställer frågor som hur kommunens representanter uppfattar kvinnornas föreningar och organisering och hur

kvinnorna i föreningarna/organisationerna uppfattar sin organisering och reaktioner från ”samhället”. En central fråga i relation till levda erfarenheter av kvinnors kollektiva handlande, i enlighet med tankarna i föregående kapitel, är tankar om och erfarenheter av jämställdhetsarbete.

Kommunrepresentanternas levda erfarenheter

En intressant erfarenhet som handlar om den praktiska verksamheten är att tre av fyra politiker, men även några tjänstemän, mer eller mindre tydligt uttrycker att den egentliga integrationspolitiken är överspelad. De menar med utgångspunkt i vad de sett i sitt arbete att integrationspolitiken som den hittills sett ut inte varit verkningsfull och snarare skiljt människor åt än skapat integration. Paradoxalt nog beskrivs integrationspolitiken som mest lyckad när den inte finns eller berörs. Politikern Antonio i kommun 4 säger:

> … där det fungerar allra bäst det är ju ute i områdena där föreningarna lyckas, alltså att dom, dom ser ju ingen skillnad, om man tänker en idrottsförening, om det är fotboll dom håller på med, dom bryr sig ju inte om det är en vit eller en svart, utan dom ser ju bara antalet ungar i princip. […] För sen när vi har gjort som uppföljningar, att vi har fått rapporter, vad har dom gjort? Dom har ingenting gjort, dom har behandlat alla lika, och då blir man ju ännu mer frustrerad och tänker att… För att det har ju som fokuserats på det där.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

Denna erfarenhet gör Antonio frustrerad därför att han upplever att det fokuserats mycket på integrationsfrågan men att det som enligt honom visat sig fungera bäst är att behandla lika och inte att skapa säråtgärder. Andra politiker uttrycker i linje med detta vikten av att gå från integration till likabehandling och att ersätta tankar om integration med en strävan efter mångkultur. De uttrycker med andra ord ett alternativt sätt att se på integration utifrån sin erfarenhet av den hittills förda politiken. Erfarenheterna av att jobba med ”integrationsfrågor” gör att politiken utvecklar ett annat sätt att tänka på frågan, men som ännu inte påverkat den lokala integrationspraktiken. Politikern Benjamin är kritisk och anser att integrationspolitiken har fel fokus och borde ändras.

> Och då har vi fortfarande kvar åtgärder där som innebär att vi särbehandlar med en särskild tjänst eller en särskild information eller ett särskilt bidrag eller särskilda projekt. […] Och att vi egentligen pratar då om mottagandet och tröskeln in i svenska samhället, och när man har klarat det så, eller och vi har klarat det, att släppa dom över tröskeln, då behövs ju inte dom åtgärderna. Men dom är i väntan på att dom fungerar.
>
> *Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3*

Fortfarande är fokus på säråtgärder som är arv av det ”gamla” sättet att tänka, menar han. Men i väntan på en bättre mottagning av nyanlända invandrade personer finns de gamla åtgärderna kvar. Ett perspektivskifte i den övergripande politiska retoriken får med andra ord få praktiska innebörder. Det tycks också finnas en sorts rädsla att börja rucka på den gamla politiken. En politiker säger till exempel att det skulle väcka mycket protester om speciella föreningsbidrag till så kallade etniska föreningar togs bort och de fick samma regler som övriga föreningar. En annan menar att de flesta politiska partier aktar sig för att ändra för mycket på de strategier som lagts fram i policys och dokument, särskilt inför ett stundande val. Mindre justeringar sker istället i början på en mandatperiod.[50] Rädslan verkar inte handla om opinionen i stort, utan om hur kommunens invånare med utländsk bakgrund ska ta emot förändringen.

En annan levd erfarenhet rörande det praktiska integrationsarbetet i kommunerna är att det är ganska svårt att arbeta med det och implementera det i den interna organisationen. Tjänstemannen Marlon säger att många tycker att de redan gör nog, och att det då är svårt att få dem att göra lite till.

> Det är jättesvårt, det är jättesvårt. Därför att, vilket är väldigt naturligt, att man får svar hela tiden att ’vi jobbar med detta, det är inga problem, det är bara slump att det ser ut på det här sättet, det är inga problem’. Så att man måste komma över den här tröskeln, och det tar tid, det tar hemskt lång tid. […] Så det är frågan om att, inte så att man inte vill, men man kanske inte har reflekterat väldigt mycket omkring det. Utan man tycker att det man gör är tillräckligt. […] Är jag öppen för den här förändringen eller inte. Tycker jag att jag är det så spelar det ingen roll vad man säger. Är jag helt övertygad så är jag. Och det är det som är det svåraste arbetet.
>
> *Adrian, central tjänsteman, kommun 3*

Erfarenheten blir att för att något ska hända måste hela den kommunala organisationen aktiveras och engageras i integrationsarbetet. Det räcker inte med att ett fåtal individer jobbar med frågan. Det måste också finnas ett aktivt stöd och intresse från den kommunala ledningen för att frågorna ska få ordentlig genomslagskraft och legitimitet[51]. I kommun 4 har ett sådant engagemang funnits kring jämställdhetsfrågorna och kommunen beskrivs också av både politiker, tjänstemän och i kommunala dokument som bättre än andra kommuner på jämställdhetsarbete. Genom en medvetenhet och kunskap om mångfaldsfrågorna i hela organisationen menar informanter att mångfalden bland anställda kan ökas. En erfarenhet av mångfaldspraktiken är att det på vissa arbetsplatser inom kommunen är hög personalomsättning, och att de som

[50] Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4
[51] Här finns stora likheter med resultat i forskning rörande arbete med jämställdhetsfrågor, se t ex Ingrid Pincus (1997).

anställer inte alltid har rutinen att reflektera över mångfald i anställningsskedet. En annan erfarenhet är att de som utses att vara drivande i frågan inom organisationen ges för litet mandat och utrymme för sitt arbete.

Föreningsaktivas levda erfarenheter

Om vi istället vänder oss till de föreningsaktiva kvinnorna och deras erfarenhet av den förda integrationspolitiken framkommer delvis en annan bild. De förenings- och organisationsaktiva kvinnornas levda erfarenhet av den förda integrationspolitiken skulle kunna sammanfattas med orden ”för stelbent”. Det är svårt att se några faktiska resultat av politiken och den goda vilja som uttrycks i kommunens dokument om integration. Vissa tycker att politikerna gör för lite och inte lyssnar på de behov som föreningarna har och uttrycker, och inte heller ser den nytta som föreningarna bidrar med för hela samhället. Andra representanter för föreningarna anser att kommunen saknar rutiner för information till invandrade personer, vilket gör att föreningarna ibland inte får tillgång till all service som de har rätt till – därför att de inte ens vet att de kan efterfråga den. Några menar att det snarare handlar om samarbetsproblem med tjänstemännen i kommunen. En föreningsrepresentant berättar att det är mycket lättare att samarbeta med politiker än tjänstemän. Hon säger att politiker ”förstår lite mer och har en vilja att lyssna”, medan tjänstemännen inte tar sig tid att lyssna på föreningens behov och åsikter.

> … många gånger politiker är lite bättre. Dom förstår lite bättre och dom försöker, men sen när man kommer till tjänstemän det är helt stopp va. Då… I min erfarenhet tjänstemän är mycket, mycket mer hindrad i många frågor och många arbeten. […] Och då kvittar det hur bra samarbete man har med politiker, när man kommer till tjänstemannen kan dom bara säga nej, även om dom inte säger nej, mina papper ligger alltid underst.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Detta uttrycker hur tjänstemännens ställning blir central i samarbetet mellan föreningslivet och kommunen. Sverige upplevs som ett land med ”många små diktatorer” där makten att besluta inte ligger på en person utan på många olika personer, vilket gör att det kan vara svårt att få gehör för sina idéer och nå förändring.

När det gäller kontakten med kommunen specifikt finns till exempel erfarenheter av att Sfi-utbildningen inte lyckas anpassa sig tillräckligt efter enskilda personers önskemål. Varför kan man inte få lära sig svenskan på sitt eget sätt och sen tenta av Sfi:n undrar någon. Flera ger exempel på erfarenhet av att många kvinnor som lämnat Sfi:n utan betyg lärt sig svenska mycket bättre på föreningarna. En annan erfarenhet i föreningarna om kommunens

integrationsarbete och samhället i stort är att mycket fokuseras kring ”modeord” som är aktuella en viss tid och sen försvinner från agendan. Så kallade hedersmord var populärt att fokusera på en tid, trafficking var ett annat sådant tema. Mångfald och integration uppfattas som andra sådana modeord som är aktuella nu men snart kommer att vara inaktuella. Tilltron till kommunens engagemang i dessa frågor är från föreningarna därför inte så stor. Några försöker dock hänga på aktuella trender, medan andra mest fokuserar på vad de själva tycker är viktiga frågor och försöker ibland få med kommunen på dessa, ibland inte.

Diskriminering och uppdelning

Men det handlar inte bara om brist på information eller öppenhet. Många av informanterna med utländsk bakgrund har också erfarenheter av olika former av mer öppen diskriminering. Detta är dock inte bara erfarenheter från möten med kommunen utan gäller samhället som helhet.

En erfarenhet som återkommer i flera av kvinnornas berättelser, som är kopplad till uppdelningen i ”svenskar” och ”invandrare”, är att samhället i stort, men även kommunen som aktör, har en tendens att homogenisera och klumpa ihop alla invandrade personer till ett kollektiv och inte se att de är individer. ”Invandrarna, för det första har vi ingen identitet, för det andra har vi inget kön, vi har ingen ålder, vi är bara invandrarna” som en kvinna uttrycker det.[52] Föreställningarna om ”svenskar” och ”invandrare” som behandlas i kapitel 4 får med andra ord betydelse för de erfarenheter som föreningsaktiva har. Detta väcker hos de intervjuade i föreningarna/organisationerna stor irritation då de inte vill betraktas som en homogen invandrargrupp. Det handlar både om att inte bli beskylld för vad andra personer med utländsk bakgrund gör och om att behandlas individuellt i kommunens introduktions- och invandrarpolitiska insatser. En kvinna berättar att hon är väldigt noga med vad hon gör, till exempel att inte slänga cigarettfimpar på marken. Hennes erfarenhet är att det finns negativa uppfattningar om invandrade personer och att hon därför inte på något sätt vill göra något fel och bli förknippad med de negativa uppfattningarna eller ge minsta anledning att spä på dem. Andra berättar att de får en stämpel på sig bara för att de bor på ett visst område som har dåligt rykte.

[52] Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3

> … områden får sig ett ”svart namn”, eller… Bor du på [bostadsområde i kommunen] så du är en brottsling… Det kan inte vara någonting positivt, det är ofta så – men det är inte så. Alla är inte brottslingar som bor här och gör dumheter. Det finns bra människor här men många ser inte det.
>
> *Sarah, deltagare kommunalt projekt, kommun 1*[53]

Det finns också exempel på hur kommunen klumpar ihop alla föreningar vid ett tillfälle men skiljer på olika föreningar vid nästa. Två olika berättelser från en och samma förening visar hur detta förhållningssätt från kommunen upplevs.

> Och en av kvinnorna ringde hit från kommunen, hon måste vara knäpp i huvudet, och dom kvinnor, alla dessa kvinnor, irakiska eller… Vad är dom? Muslimer, dom vill ha badhuset för sig själv, för det är inte roligt att någon annan ser dom om dom badar, vet du. Dom vill ha badhuset på kvällen för sig själva, en dag på kvällen. En gång i veckan. Men dom fick. Hon ringde och frågade, hon ringde från kommunen, jag glömmer aldrig, jag blev så förbannad, jag sa ju till henne, ring inte mera, vi kan gå nakna och bada där, vi behöver inte ha huckle på huvudet för att bada där. [...] Hon tänkte vi tänkte likadant för vi var invandrare, hon tror att vi får inte visa oss i baddräkter. Jag sa till henne, jag går och badar när jag vill..
>
> *Mari, kvinnosektion i etnisk förening (2), kommun 1*[54]

De föreningsaktiva vittnar om en okunskap om ens de mest elementära variationerna mellan olika föreningar, och att schabloner om muslimer och muslimska kvinnor överförs till ”invandrarkvinnan” generellt. I ett annat exempel får föreningen av misstag ett utskick från kommunen om en satsning på barn och ungdomars integration. Här klumpas föreningarna ihop i ett första steg i det felaktiga utskicket, för att i rättningen av det särskiljas på ett sätt som föreningen inte ser logiken i.

> Vi hade nämligen fått ett brev från kommunen, det handlade om integration, vad våra barn skulle vilja titta på eller göra för att… och då skulle vi tala om vad detta skulle kosta, på ett ungefär och skicka tillbaka detta. […] Och då skrev jag efter många diskussioner med barnen och vad det är, vi har ju haft en sektion med att läsa böcker för barnen, för att det är ju väldigt bra att börja tidigt. Och då fick vi tillbaka brev från kommunen om att det var ju så olyckligt att vi i [den aktuella] föreningen fick brevet, för det var ju inte till oss detta, som detta riktade sig till, utan det var ju till dom som bodde på [andra bostadsområden i kommunen]. Så jag menar, vad är det för skillnad på dom som bor på [bostadsområde] och på dom här? Och då fick vi ingenting.
>
> *Anny, kvinnosektion i etnisk förening (2), kommun 1*[55]

[53] Intervju 2005-11-01
[54] Intervju 2005-11-08
[55] Intervju 2005-11-08

Här blir det tydligt hur vansklig distinktionen mellan ”svenskar” och ”invandrare” är i relation till en konkret fråga. Kommunrepresentantens antagande och förväntan att föreningen som representant för invandrade kvinnor ska ha någon åsikt om badhuset, väcker Maris ilska och motstånd. I första fallet behandlas kvinnorna i denna förening som om alla invandrade kvinnor vore lika och i det andra räknas de inte in bland av kommunen prioriterade föreningar i integrationsarbetet eller som ”riktiga invandrare”. Två olika upplevda förhållningssätt som också ger två olika reaktioner. Å ena sidan vill informanterna i denna förening behandlas på samma sätt som andra föreningar, å andra sidan vill de inte bli behandlade som om alla invandrade personer vore på ett och samma sätt. Homogeniseringen skapar en trubbig kommunikation där föreningarna kan uppleva diskriminering också inom ramen för integrationspolitiken.

Arbete och motivation

När det gäller det praktiska integrationsarbetet i kommunerna finns det också ett antal levda erfarenheter i mina informanters berättelser. En sådan som flera politiker och tjänstemän återkommer till är invandrade personer och arbetsmarknaden. De flestas erfarenhet är att det är svårt att få in ”invandrare” på kommunala arbetsplatser, eller i alla fall på högre befattningar i kommunen. Även några av de invandrade kvinnorna pratar om arbete och de praktikplatser kommunen ordnar. Framförallt de som varit kortare tid i Sverige berättar att deras erfarenhet av arbetsmarknaden är att det är väldigt svårt att få ett kvalificerat jobb.

> *Irene*: Till exempel när man slutar SFI, allt bra på språk, det finns inte jobb. Människor svenska dom har alla jobb, men dom andra sitter och dom kan inte få jobba där. Det finns inte jobb… Även om man har gått på universitetet det finns inget jobb.
> *Emmy*: Jag har jobbat som vikarie, efter ett tag en vecka, då finns det inte. Jag vill till exempel jobba, jag tjänar mina egna pengar, det är jättebra. Men det finns inte, vad ska jag göra, vara vikarie?[56]

Irene och Emmy är deltagare i ett kommunalt projekt för invandrade kvinnor som kombinerar Sfi med andra verksamheter. Denna frustration över att inte få ett fast arbete, oavsett kvalifikationer och utbildning, är något som uttrycks av flera informanter.

Bland dem som varit länge i Sverige och som kom som arbetskraftsinvandrare berättas det inte om samma problem att hitta försörjning. Däremot upplever de att de inte får uppskattning för allt slit de lagt ner för att bygga Sverige. Många har arbetat väldigt hårt och har nu slitna och

[56] Deltagare kommunalt projekt, kommun 1, intervju 2005-11-07

värkande kroppar, men uppfattar inte att de fått ens ett tack och att ingen nu bryr sig om dem. Men även bland dem som varit längre i Sverige finns det många berättelser om svårigheten att få ett arbete. Någon säger också att kommunen är för dålig på att hitta bra praktikplatser och att berätta för praktikanten vad praktikplatsen faktiskt betyder. Många bygger upp för stora förväntningar när de får en praktikplats och blir besvikna när det inte leder till en vidare anställning. Kommunen borde vara bättre på att berätta att en praktikplats ger arbetslivserfarenhet men inte med säkerhet fast jobb, anses det. En föreningsrepresentants erfarenhet är att många blir desillusionerade och till slut ger upp då de sätter större hopp till vad praktikplatser kan ge. En kommunal tjänsteman har också gjort erfarenheten att alla personer inte kan få ett jobb och att det vore bättre om kommunen vågade inse detta och istället för att jaga praktikplatser till dessa personer hittade en annan form av sysselsättning.

Kopplat till arbete och arbetsmarknad är ett tema som återkommer hos flera informanter *invandrares motivation.* Flera av de intervjuade personerna uttrycker på lite olika sätt att motivation eller hårt arbete hos den invandrade personen själv kan ta honom eller henne långt. Detta beskrivs ofta som något positivt, att den invandrade personen med egna krafter kan ta sig längre än kommunens insatser har möjlighet till. Marlon berättar om ett sådant exempel där en invandrad kvinna tog sig långt trots uteblivet stöd från samhällsinstitutioner, och lyfter upp det som något positivt.

> Jag tycker det är ett fantastiskt exempel på att vi i samhället, vi trodde inte på henne va – hon är ju ovanlig måste man i och i och för sig säga – men vi trodde inte på henne, men hon var så pass stark att hon stod på sig, för hon skulle bli [yrke inom manlig arbetarsektor], det var hennes slutmål. Men att vi inte trodde på det, det sket hon i. Lite kul tycker jag.
>
> *Marlon, central tjänsteman, kommun 2*

Stor motivation sägs också finnas att lära sig språket och få ett arbete, samtidigt som många också har erfarenheten att det är svårt att få ett fast jobb. Motivationen uppfattas alltså inte av alla som nog för att få ett arbete. Det finns också de inom kommunen som vittnar om att många snabbt tappar tro, lust och ork om de inte snabbt kommer i sysselsättning. Motivationen försvinner snabbt när ingen vill se personens resurser, berättar också flera föreningsrepresentanter, och många har erfarenheten att samhället är väldigt dåligt på att ta hand om de kunskaper och tillskott som de uppfattar att de kan bidra med. Mångas erfarenhet är att invandrade personer inte får jobb som passar deras utbildning och ofta fastnar i låglönejobb. En förklaring som ges till detta när det gäller invandrade kvinnor är att de är motiverade och vill ha jobb så fort som möjligt, och därför tar det jobb som erbjuds. Eftersom de arbeten

som det finns någon möjlighet att få är inom ett fåtal sektorer som domineras av klassiska kvinnosysslor så som mat, städ och omsorgsarbeten är risken stor att de sedan fastnar i dessa sektorer.

Flera menar också att det är viktigt att försöka hitta och visa upp positiva exempel där invandrade personer fått jobb, för att motverka känslan av diskriminering och att det är hopplöst för personer med utländsk bakgrund att få ett kvalificerat jobb. Maya, som själv invandrat och nu anställts som samordnare på ett kommunalt projekt berättar om sin erfarenhet.

> … när man går ner på [en kommunal arbetsplats i närheten] så ser man att bland personalen så finns det faktiskt invandrare som jobbar. Alltså, det gjorde jättemycket för självkänslan. Jag gick runt i många, många år utan, jag tänkte att varför, jag kämpar ju, jag kan ju, jag har ju kunskaper, varför kommer dom inte till användning, varför ingen vill se mina resurser, alltså använder mina resurser och många andras. Men när man går in här ser man att i varje avdelning finns minst två personal som, från en annan bakgrund. Och då ser man, och så ser man att, här börjar det hända någonting.
>
> *Maya, lokal tjänsteman, kommun 1*

Att se andra invandrade personer som fått jobb innebar alltså att den egna motivationen och självkänslan stärktes, vilket också gäller det omvända förhållandet; att inte se andra personer med utländsk bakgrund på olika arbetsplatser förstärker känslan av att det är hopplöst att själv få arbete.

Planer och policys

Ett annat område, där både politiker, tjänstemän och förenings-/organisationsaktiva har uppfattningar, är erfarenhet av de politiska dokumenten. Som jag nämnde tidigare är det flera politiker som är lite osäkra på resultaten av integrations-/mångfaldsplanerna – vad görs och kan man lita på de rapporter man får? De studerade kommunernas planer och policys är som beskrivits olika till sin karaktär – några har konkreta och utvärderingsbara mål, andra är mer allmänt hållna och visionära. Erfarenheterna skiftar därför också mellan kommunerna. I kommun 2 som har en handlingsinriktad integrationsplan säger den ansvarige tjänstemannen Marlon om planer att det ofta blir ”ganska övergripande mål” och att ”det är lätt att inte göra något då” samt att kommunen som det är har alldeles för många planer för att det ska vara möjligt att följa dem. I kommun 3 som också har en handlingsinriktad plan är erfarenheten en annan. Tjänstemannen Adrian, som arbetat mycket med planen, säger att den handlingsinriktade planen har inneburit att endast det som står angivet som mål har genomförts och i princip inget annat. Det har alltså blivit lätt för nämnder och förvaltningar att inte själva tänka kreativt inom området utan endast göra det som kommunledningen bestämt. Han menar att

planen behöver utarbetas och förankras i alla nämnder och förvaltningar för att bli verkningsfull och således inte kan skapas uppifrån. Adrian berättar också att han själv tycker att planens definition av mångfald är för snäv och har därför själv anlagt ett bredare perspektiv på frågan. Han har alltså tänkt kreativt, men bryter kanske på det sättet kommunledningens intentioner med planen? I kommun 4 som har en mer visionär plan säger istället politikern Antonio att:

> Det handlar ju om att få till ett regelverk. Men det får inte vara för konkret, för då blir det bara fel, utan det måste vara lite töjbart.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

Det finns alltså olika erfarenheter av integrations-/mångfaldsplanerna bland de mer centralt placerade politikerna och tjänstemännen. De som berörs av planerna i kommunala projekt eller föreningar är dock mer samstämmiga i sin erfarenhet av planerna. Deras erfarenhet är att planerna i sig har ganska liten betydelse. Planer behöver förankras bland dem det berör och arbetet utifrån planen behöver hela tiden uppmuntras och stöttas från ledningen för att vara levande. Inez, som är tjänsteman på ett kommunalt projekt är ganska irriterad på centralt beslutade planer och menar att politiker ofta agerar efter ”icke-kunskap” eller litar för mycket på forskning och för lite på erfarenheter från konkreta verksamheter. Hon säger att ”det finns politiker som tycker att dom begriper och kan och vet hur det ska vara och så, då kan det ju kännas lite svårt”[57].

I en av kommunerna med handlingsinriktad plan menar en förening att det är synd att planen är så centrerad kring kommunala verksamheter då det inte finns något som föreningen kan ta till sig av. Samtidigt sägs att planen ändå inte är realistisk. Trots att det finns konkreta mätbara mål saknas svaren på hur-frågorna[58]. Denna erfarenhet återkommer också i flera andra föreningar. Tomma ord och massa papper säger en och ett hav av ord men inga åtgärder säger en annan.

Levd erfarenhet av kvinnoföreningspraktik

Ingen från politiskt eller tjänstemannahåll hade, som jag beskrev tidigare, något negativt att säga om de invandrade kvinnornas föreningar och organisering. Istället beskrivs det positiva i föreningarna och kommunens extra insatser och stöd till föreningarna. De föreningsaktivas levda erfarenhet av sin organisering är dock delvis en annan. Generellt finns ett stort missnöje från föreningarnas sida över föreningsbidragen. Erfarenheten är att bidragen minskar, att andra föreningar får mer, att man inte får när man söker för speciella arrangemang, att

[57] Inez, lokal tjänsteman, utvecklingsledare för projekt, kommun 1, intervju 2005-11-07
[58] Sonja, verksamhetsansvarig internationell kvinnoförening, kommun 2, intervju 2006-01-26

kommunens fördelning av bidragen missgynnar invandrade grupper som funnits länge i Sverige, att kommunen hellre satsar pengar på nya föreningar än på dem som funnits längre tid och har en fungerande verksamhet, och att kommunen inte ser det stora värdet i den verksamhet föreningen driver, med mera. Någon upplever att olika myndigheter i samhället har dålig koll på föreningars aktiviteter och det arbete de lägger ner och därför inte till fullo uppskattar och bidrar till verksamheten. Leila, som är verksamhetsansvarig på en internationell kvinnoförening berättar:

> [V]i har kämpat väldigt mycket med [kommunen] och vi har haft en debatt med politikerna, för att dom har inte fattat många gånger att det här är social ekonomi, det här välbefinnandet. Om kvinnorna mår dåligt, deras barn kommer att må dåligt. Deras barn kommer att belasta samhället ändå och dom kommer att belasta. Dom kan bli sjukskrivna, det går fort va. Det här, på något sätt, tyvärr en del av politikerna, inte att hela stället ska, klart att inte alltid dom bestämmer, men att kunna att se att sådana här saker måste man göra för att folk ska komma in i det vanliga arbetslivet, för att inte kunna vara, kunna vara en avlastning och inte en belastning.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Uppfattningen är alltså bland flera att politiker inte alltid ser den stora nyttan i föreningarnas verksamhet och att kommunen genom föreningarnas verksamhet tjänar pengar då de gör ett stort förebyggande socialt arbete. I en förening finns uppfattningen att kommunen hellre vill driva sina egna projekt än att stödja och samarbeta med existerande verksamheter i föreningen. Olika föreningar har ibland kvinnor med utländsk bakgrund anställda på föreningen med hjälp av olika projektbidrag från kommunen, men det upplevs som svårt att upprätthålla kontinuiteten i verksamheten när dessa i regel är anställda under begränsade tidsperioder. I en förening finns en medvetenhet om att föreningen får större ekonomiskt stöd från kommunen än andra föreningar men man tycker ändå att kommunens ekonomiska engagemang borde vara större. I flera föreningar berättas också om rädslan för att bidragen från kommunen ska upphöra och då omöjliggöra föreningens verksamhet. Många är inte säkra på om de kommer få fortsatta bidrag år från år[59] och detta beskrivs ge en svårighet med kontinuiteten i föreningens verksamheter – ska de våga starta nya projekt eller är det ogjort arbete om allt ändå måste läggas ner nästa år? Det är dock inte alltid missnöjet med bidragen kan kopplas till organiseringen som kvinnor, men i några fall uttrycks det tydligt. Sonja, som är verksamhetsansvarig i en internationell kvinnoförening säger till exempel:

[59] Många av mina intervjuer är gjorda i tiden strax före nationella val och en extra stor osäkerhet tycks finnas kring vad som ska hända med föreningsbidragen om den politiska majoriteten efter valet kommer att ändras.

> … men det är klart att det kändes bra att veta att det skulle fortsätta det vi har dragit igång. Men i dessa tider kan man inte satsa, och jag tror inte man satsar så mycket på kvinnor, speciellt inte medelålders kvinnor – ingen prioriterad grupp!
>
> *Sonja, internationell kvinnoförening, kommun 2*

Samtidigt säger nästan alla föreningar att de upplever att kommunen uppskattar föreningen. De föreningsaktiva känner inget större motstånd från kommunen men alla önskar mer ekonomiskt stöd.

Upplevt motstånd

I flera av föreningarna beskrivs dock levd erfarenhet av olika former av motstånd. I en ”etnisk” förening berättas att kvinnosektionen tidigare varit mer inriktad på kvinnosaksfrågor och att det då inte var populärt hos alla. De då aktiva kvinnorna fick retsamma öknamn och ett rykte om att vara lite besvärliga. ”Man tyckte inte om deras sätt” som en kvinna beskriver det[60]. De tidigare gliringarna mot kvinnosektionen berättas nu ha upphört. Kvinnorna har tonat ner kvinnosaksfrågorna och männen har startat en egen grupp.

> *Annie*: Alltså, för något år sedan, två år sedan så var det liksom gliringar, vadå kvinnor och varför ska ni ha något eget å lite så. Men alltså jag tycker att det har tystnat. Vi sköter oss så bra så…
> *Janina*: Det har blivit som vardagsmat… På samma sätt nu när herrarna har sin egen, så är det väl det som har påverkat att dom inte heller vill säga någonting.[61]

I andra föreningar berättas att vissa män inte velat att deras fruar och barn skulle gå till föreningen. I någon förening sägs det att männen tyckte att kvinnorna behövdes hemma för att sköta hushållet, i andra att föreningen av de egna männen sågs som ett hot när kvinnorna genom föreningen blev starka tillsammans.

I de flesta fall kommer alltså det upplevda motståndet från kvinnornas eller ”gruppens” egna män. Det är således inte samhället i stort eller kommunen som ställt sig negativa till kvinnornas kollektiva handlande. I något fall beskrivs dock att kommunen till en början var kritisk till att föreningen inte var öppen för alla, alltså att män inte var välkomna. I någon internationell kvinnoförening finns också uppfattningen att föreningen fått en stämpel på sig från kommunen och samhället. Stämpeln handlar dock inte om den kollektiva handlingen som sådan, utan om vilka som kommer till föreningen. Den verksamhetsansvariga kvinnan berättar:

[60] Eila, kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4, intervju 2005-09-01
[61] kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4, intervju 2005-09-01

> Många har ju velat säga att här går många invandrarkvinnor som bär schal, men det är ju inte sant. Många har velat få en sån verklighetsbild, men det gäller inte. Vi har kanske två stycken som bär schal.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Den levda erfarenheten av att organisera sig som kvinnor, och därmed utesluta män, är från kvinnornas sida positiv. I princip alla menar att kvinnor kan prata på ett annat sätt om inte män är med och att den egna organiseringen därför blir meningsfull. Några beskriver det också som att kvinnor har andra intressen än män och att kvinnosektionen i föreningen kan erbjuda verksamheter som inte erbjuds i övriga föreningen; kvinnorna i föreningen vill till exempel sticka, brodera, göra blomsterdekorationer med mera, och därför är det naturligt att träffas var för sig.

Vissa lägger även ett genusperspektiv på den könsseparerade organiseringen och menar att kvinnor som grupp är underordnade män och därför, oavsett ursprung, förstår varandra bättre därför att de har en gemensam levd erfarenhet. Någon säger att kvinnor behöver bli hörda, och att många av kvinnorna som kommer till föreningen börjar må bättre när de kommer dit och märker att ingen bestämmer över dem där och att de får vara sig själva.

Samarbete mellan kommun och föreningar

När det gäller samarbetet mellan de olika föreningarna och kommunen finns flera olika berättelser och många skiftande erfarenheter. Politikern Isak tycker att integrationsarbetet blir bäst när det kommer som initiativ från föreningar eller medborgare med utländsk bakgrund. Då kan kommunen stötta dessa initiativ och Isaks erfarenhet är att detta sätt har visat gott resultat och att kommunens inställning till föreningarna kanske till och med lockat fler personer med utländsk bakgrund till kommunen.[62] Andra (även inom samma kommun) har en annan levd erfarenhet, där uppfattningen är att det samarbetas för lite med föreningar när det gäller att starta olika projekt. En brist som påtalas är att de sammanhang som beslut fattas och projekt startas ofta är etniskt enkelriktade.

> Alltså så många gånger vi sitter i skolan i vår ledningsgrupp till exempel, där finns ju ingen som har någon annan bakgrund, och där sitter vi och säger så är det och så är det, så många gånger, men vi har ju [kvinnorna i projekt], vi kan ju fråga dom, vi har ju medarbetarna, det är, alltså en god vilja så har vi väldigt långt till att verkligen tillvarata och se möjligheter. Vi måste jobba mycket med oss själva, det tycker jag ju. Tänk om vi hade det, det är inte bara det att nu ska vi hjälpa dom här stackars invandrarna, utan här har vi alla något att få. Här har vi ju faktiskt det, vi

[62] Isak, kommunalråd (fp), kommun 1

> har ju.. och en sån rolig resa det är när vi börjar och tänka så, det är ju jätteskojigt. Och lika förbaskat så glömmer man det om och om och om igen.
>
> *Inez, lokal tjänsteman, kommun 1*

Detta är också något flera av föreningarna påtalar, att de som startar projekt sällan har kontakt med dem projekten är till för och att det skapar ett glapp i samarbetet mellan kommun och föreningar eller medarbetare med invandrarbakgrund. Insatser skapas och formuleras för invandrade personer som grupp utan att de som insatserna riktas till är med och påverkar innehållet. I intervjuerna framkommer ett förhållningssätt till integrationspolitikens huvudsakliga målgrupp (så som den konkret är formulerad) som i det närmaste kan beskrivas som patroniserande. ”Ingen lyssnar på invandrades kunskaper”, ”invandrade idiotförklaras” och ”det bestäms över huvudet på invandrade” menar olika intervjupersoner. Detta är också ett problem som Lena Södergran (2000:18) lyfter fram i sin avhandling om svensk invandrar- och integrationspolitik. Hon ser att den invandrarpolitiska praktiken i huvudsak varit skapad *för* invandrade personer och inte *med*. Detta blir ett problem på två sätt därför att det dels sker utan inflytande från ”dem det berör”, dels att det blir de invandrade personerna som blir föremål för åtgärderna och inte hela samhället. I en förening säger den verksamhetsansvariga kvinnan:

> Det är jag som vet bäst vad som är bra för mig och det måste man tänka på. Det här är det viktigaste. […] ’Tänk på vilken grupp’ Vad ska jag göra för dom. Kvinnor och invandrare, mest invandrare är mest med i åtgärder, ok, hur många av dom sitter där, hur många bestämmer och berättar vilken bild? Hur kan du veta, medelålders man, svensk, väldigt bra betalt. Hur kan du veta vad jag vill? Hur?
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

En annan återkommande erfarenhet, framför allt från kvinnoföreningar, är att kommunen och samhället inte vill se att invandrade personer, och kanske främst invandrade kvinnor, ofta är ganska starka individer. Myndigheter vill tycka synd om invandrade kvinnor, berättas det i föreningarna.

> Om du är invandrarkvinna och går till en myndighet, för det första ska alla tycka synd om dig, varför? […] Du ska helst vara tyst och misshandlad och jättesynd om dig. Och du ska helst vara analfabet också. Dom här är inte så många […] Kvinnor som absolut inget vill – det är den bilden samhället har och vill ha.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Genom det förhållningssätt som invandrade kvinnor möts av i Sverige tas de ifrån all initiativförmåga och blir ingenting förutom synd om, är uppfattningen. Ingen vill se starka kvinnor säger flera och någon menar också att till exempel

tidningar säljer bättre när den vedertagna bilden om ”den förtryckta invandrarkvinnan” visas.

Det finns också erfarenheter av att olika förvaltningar och andra gärna vill ha med invandrarföreningarna på något hörn i olika aktiviteter, mest som någon sorts alibi för att kunna visa att det jobbas med perspektivet, men utan egentligt inflytande från föreningarna. I en förening berättas att kommunen gärna vill ta över och styra när de har haft gemensamma arrangemang.

> Samhället hjälper inte oss. Dom hjälper väldigt, väldigt lite. Så alltid när dom hjälper, dom vill att vi ska, att det ska stå deras namn. För det mesta, när vi har arrangerat någonting och fixat, och dom vill att det ska stå ’arrangör [kommunens namn]’.
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

Andra föreningar tycker att de mest haft bra samarbete med kommunen och att de oftast får de bidrag de sökt och fått bestämma mycket när kommunen och föreningen gjort gemensamma aktiviteter. I en förening betraktar man det som ett ömsesidigt positivt utnyttjande.

> Jag tror att det är ömsesidigt, självklart har man utnyttjat kommunen för olika saker, och kommunen har väl utnyttjat oss också på ett sätt. Men man kan ju inte säga att dom har utnyttjat oss på något negativt sätt, det tror jag inte.
>
> *Anny, kvinnosektion i etnisk förening (2), kommun 1*

Några föreningar har alltså erfarenheter av ett bra samarbete med kommunen, några av ett inte så bra samarbete.

Levd erfarenhet av svensk jämställdhet

I kapitel 4 framkom att det i mitt material finns två kontrasterande representationer av svensk jämställdhet. Båda representationerna ser jämställdhet som något önskvärt för landets alla invånare, men ger olika skildringar av jämställdhetstillståndet i landet. Den ena beskriver en bild av Sverige som jämställt, där arbetsmarknad, makt och hemarbete delas ganska lika mellan män och kvinnor. Den andra representationen ger en bild av det finns väldigt mycket kvar att jobba med för att Sverige ska kunna ses som jämställt – arbetsmarknaden är könssegregerad, mannen norm och kvinnan underordnad. De levda erfarenheterna av den uppfattade svenska jämställdheten är också relaterade till dessa två schabloner.

En berättelse som återkommer hos flera av de förenings-/organisationsaktiva är ett intressant samspel mellan representationer och den rumsliga praktiken och levda erfarenheten. Det handlar om bilden av svensk jämställdhet som kvinnorna hade innan de kom till Sverige eller som de fått

berättad för sig i början av sin vistelse i landet, men som med egen erfarenhet inte visat sig stämma. En kvinna berättar att hon innan hon kom till Sverige trodde att detta var ett ”jämställdhetsparadis” men att erfarenheten under åren i landet har visat att så inte är fallet.

> … jag trodde till exempel att svenska kvinnor har paradis på jorden, männen jobbar, diskar, tar hand om barnen, oj vilket paradis. Nu har jag bott här i flera år och nu vet jag, det finns svenskar som förtrycker kvinnor. Både svenskar och invandrare misshandlar, inte bara invandrare.
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

Representationen av det svenska jämställda rummet visade sig genom erfarenhet inte stämma. Samma erfarenhet har flera andra också gjort. Jämställdheten i Sverige är inte så bra som de har fått höra. En av observationerna som jag gjort inom ramen för denna studie visar på hur schablonerna och den levda erfarenheten samspelar. I en av kommunerna har en utbildning i jämställdhet, främst riktad till invandrade män, genomförts i regi av en internationell kvinnoförening i samarbete med olika institutioner i samhället. Jag var med på det första, introducerande tillfället. Bland andra var den manlige landshövdingen med som inledande talare. Han berättade bland annat att Sverige har kommit långt när det handlar om jämställdhet, men att det fortfarande är ojämställt på många områden och därför krävs att män engagerar sig i jämställdhetsarbetet. Introduktionstillfället avslutades i landshövdingens residens där det bjöds på te och tre olika sorters smörgåsar som landshövdingens husmor förberett och serverade på fint porslin med länets sigill. Efter fikat hos landshövdingen stannade jag en stund i höstkvällen och pratade med några av männen som varit med på utbildningen. En av männen berättade att han frågat landshövdingen om han någonsin lagade sin egen mat och fått svaret att han nästan alltid blev serverad. ”Så hos landshövdingen var det inte så jämställt” konstaterade mannen.[63] Den specifika situationen skapar här en levd erfarenhet av tillståndet med jämställdheten i Sverige.

Detta är dock en erfarenhet som inte så många har haft möjlighet att uppleva. Framför allt ges exempel på att det inte är så jämställt inom arbetslivet. Att kvinnor tjänar mindre än män samtidigt som de jobbar både hemma och på arbetet, är en erfarenhet flera gjort. I hemmet finns det dock hos flera en föreställning att ”svenskar” lever ganska jämställt och att ”svenska män” hjälper till mycket i hemmet. De egna männen framställs ofta som ojämställda i jämförelse med den ”svenska” jämställda mannen. En skillnad görs alltså på struktur och individ, där strukturen, av erfarenhet, inte ses som jämställd, medan ”den svenske mannen” – som de intervjuade kvinnorna inte har så stor

[63] Deltagande observation på Jämställdhetsutbildning för invandrade män

egen levd erfarenhet av – fortfarande passar representationen av jämställdhet. En kvinna uttrycker det:

> Dom pratar ofta om att dom är jämställda och dom har samma rättigheter, men det är ofta på tv kvinnor och män som har samma utbildning och samma jobb, att kvinnor har ofta mindre betalt, men i vanliga fall jag tror att dom är på samma nivå. Hemma till exempel, i familjer dom funkar på samma nivå. När just när det går att arbeta, så det är ofta så att kvinnor får mindre lön för samma arbete…
>
> *Sarah, deltagare kommunalt projekt, kommun 1*

När det gäller frågan ifall svensk jämställdhet är ett eftersträvansvärt mål finns olika åsikter, också relaterade till uppfattningen av de två representationerna. De flesta politiker, tjänstemän och en del av de förenings-/organisationsaktiva uttrycker att detta är det rätta sättet att leva, den bästa relationen mellan man och kvinna som bör eftersträvas på alla nivåer. Någras erfarenhet är också att det finns invandrade personer som inte lever så och inte vet vad jämställdhet är. De allra flesta som uttrycker denna ståndpunkt tycker att det är männen som behöver utbildas i jämställdhet, som i citatet nedan.

> Självklart, det [jämställdheten i integrationspolitiken] är ju väldigt viktigt tycker jag, och den svenska synen på jämställdhet och kvinnornas ställning i Sverige och så vidare, och det är ju mest kanske männen man måste jobba med tror jag, så att dom kan acceptera.
>
> *Isak, kommunalråd (fp), kommun 1*

Det finns dock de som stöter på andra förhållningssätt från kvinnor, men som försöker få även dem att ändra uppfattning och leva på ett annat sätt. Maya som är samordnare för ett kommunalt projekt säger:

> Så vi pratar väldigt mycket jämlikhet, kvinnor och allt, vad är kvinnans roll och vad är mannens roll, både som föräldrar och som människa. Både i samhället och i hushållet hemma och i skolan. Hur påverkar, eller hur har det förändrats, hur var man i sitt hemland och hur är det här. Så vi jämför ju hela tiden. Ibland blir det svårt och ibland blir det väldigt… för att det är starka känslor och starka åsikter och vissa ger inte med sig och behåller det som man har, men ja, vi ger oss inte så lätt…
>
> *Maya, lokal tjänsteman, kommun 1*

Bland de invandrade kvinnorna i mitt material är dock uppfattningen om jämställdhet blandad, beroende på de erfarenheter kvinnorna har gjort – både i Sverige och innan de kom hit. Någon säger att hon när hon flyttade till Sverige märkte att kvinnor i Sverige har större möjligheter och fler val än där hon är uppväxt. Några andra förhåller sig något mer skeptiska eller menar att det inte är så revolutionerande med jämställdheten i Sverige.

> Jag har lärt mig ordet jämställdhet i Sverige. Det betyder inte att det inte var jämt där jag kommer ifrån, bara på ett annat sätt – man hade sina sysslor.
>
> *Erna, föreläsare på Sfi temadag jämställdhet, kommun 4*[64]

Erna menar att skillnaden kanske inte är så stor i praktiken, bara på ett annat sätt i fördelningen av sysslor i Sverige. En annan kvinna är dock skeptisk utifrån de erfarenheter hon gjort av hur arbetsfördelningen har kommit att fungera i Sverige och att det som hon uppfattar som jämställdhet endast kommit att innebära merarbete för kvinnan.

> Jag tycker så att det är bättre om mannen jobbar. Kvinnan i Sverige har både jobb och hemmajobb och barnen. Kvinnan har varje dag jobb. […] Det är normalt när barnen blir stora, då jobbar man samma, man och kvinna. När barnen är små och kan inte… varje dag du åtta nio timmar till exempel jobbar, det är konstigt.
>
> *Irene, deltagare kommunalt projekt, kommun 1*

I andra föreningar ses svensk jämställdhet som något som behöver läras ut till både invandrade kvinnor och män och erfarenheten där är att det finns stort intresse från invandrade personer att lära sig mer om jämställdhet. Många fördomar finns om svensk jämställdhet menar man. Några har erfarenheten att det är svårt för både kvinnor och män att veta sina rättigheter när de kommer till Sverige, varför det behövs utbildning och information till alla om jämställdhet, inte bara till invandrade män.

Även om jämställdhet ses som ett eftersträvansvärt mål finns det många erfarenheter som är relaterade till den andra schablonen, att Sverige är långt ifrån ett jämställt samhälle, vilket vi även sett prov på ovan. Flera har gjort erfarenheten och sett att i den rumsliga praktiken är män normen i samhället. Vi lever i ett manssamhälle, kvinnor behandlas sämre och är underordnade i samhället är erfarenheter som kvinnor berättar om. Exempel på erfarenheter ges från vården där en av kvinnornas man fått snabbare och bättre behandling, från politiken där kvinnor inte placeras lika högt som män på vallistor, från praktikplatser där kvinnorna framför allt placeras i omsorgsyrken, från arbetslivet där kvinnor får lägre lön, från företagande där de branscher där kvinnor främst startar eget ofta är de med hårdast krav från samhället (till exempel livsmedel) och från misshandelsfall där samhället inte hjälpt, lyssnat eller trott på kvinnan. Många levda erfarenheter av rumsliga och sociala strukturer finns alltså. Därför behövs särskilda insatser för kvinnor, menar flera.

Några driver feministiska och kvinnofrågor i föreningen, andra gör det inte så öppet och ytterligare andra kopplar inte samman de samhälleliga och rumsliga strukturer de upplever med sin egen föreningspraktik. Tre olika citat

[64] observation 2006-06-08

från mina intervjuer visar på olika förhållningssätt, och på uppfattningen om vad feministiskt perspektiv och jämställdhetsarbete kan innebära.

> När du föds, det kvittar vilket land, vem har makten i det samhället – det är män. Och därför kvinnorna behöver extra resurser, klart att dom gör. Förhoppningsvis, om man gör ett bra förebyggande arbete, ett bra arbete idag, så behövs vi [föreningen] inte om 20 år va, men idag i samhället så behövs det absolut speciella åtgärder bara för kvinnor.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

> Det finns ju sådana små önskemål [i sektionen] att man skulle, att det mynnar ut i något annat också så småningom [feministiska mål]. Men det behöver inte göras så kraftigt som FI gör, utan det kan ju vara lite, ska vi säga lite i smyg. […] [Men det finns] absolut inte hos alla. Det är kanske individers önskemål.
>
> *Janina, kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4*

> Lena: Men ni har inga såna här feministiska, driver inga jämställdhetsfrågor…?
> *Sylvia & Regina*: Nej, nej, nej…
> *Regina*: Vi går inte med Gudrun Schyman.
> *(Alla skrattar)*
> *Sylvia*: Nej herregud, hur ska man säga, vi har ju ingen anledning…
> *Ilona*: Vi har ju ingen anledning…"[65]

Intervjuerna gjordes i en tid när partiet Feministiskt Initiativ (FI) och deras partiledare Gudrun Schyman syntes mycket i olika medier, vilket kan förklara att kvinnorna i två av intervjuerna förhåller sig till detta i sin uppfattning av vad som är feministiska och jämställdhetsfrågor. Detta visar också att saker som sker i samhället också sätter ramar för i det här fallet feministiskt handlingsutrymme. Att förhålla sig till jämställdhet blev för några vid denna tidpunkt att förhålla sig till partiet Feministiskt Initiativ och Gudrun Schyman.

Även politiker och tjänstemän har levda erfarenheter av jämställdhetspraktiken. Främst handlar dessa berättelser om erfarenheter om en könssegregerad arbetsmarknad. Till exempel kan det handla om erfarenheten att länets arbetsmarknad är väldigt uppdelad efter kön och att detta gör det svårt att skapa en annan rumslig praktik gällande invandrade personer, eller erfarenheten att det finns fördomar om vilka som ska jobba i vården och att detta även gäller invandrade personer, eller att vissa lärlingsutbildningar som är öppna för alla bara intresserar kvinnor. Men som vi såg i ett citat i ett tidigare kapitel där en politiker berättar att "Jag har aldrig ens varit i en situation i mitt liv där jag har varit helt jämställd"[66], kan erfarenheten av jämställdheten också vara att ett sådant samhälle aldrig upplevts. Andra har gjort erfarenheten att de

[65] Kvinnosektion i etnisk förening (1), kommun 1, intervju 2005-11-08
[66] Aina, kommunalråd (s) kommun 2

själva inte lever jämställt i samband med att de, för att lära invandrade personer mer om jämställdhet, började läsa in sig på ämnet. Genusmönster på den egna arbetsplatsen som de tidigare inte sett blev tydliga med nya kunskaper.

Sammanfattning: Görandet av integration genom levd erfarenhet

Görandet av integration framkommer i detta kapitel genom personers egen erfarenhet av integrationspolitik. Genom den levda erfarenheten blir kopplingarna till representationer, schabloner, det representerade och situationer extra tydlig. Den levda erfarenheten relaterar inte bara till egna upplevelser som erfarna i ett vakuum utan modellens hela rumsliggörande är på så sätt mer än tidigare synlig. Vi börjar här närma oss en ganska lokal nivå i skalan.

I detta kapitel kommer det fram att det görande av integrationspolitik som är rådande idag är ett görande som få egentligen är nöjda med. Många av mina informanter – främst politiker och föreningsaktiva, men även tjänstemän – uttrycker en missnöjdhet med hur integrationspolitiken fungerar eller vad den åstadkommit. Politikerna jag talat med är alla i mer eller mindre utsträckning missnöjda med den integrationspolitik som de själva är med och gör just nu. Men som jag tolkar det vet de inte vad de skulle göra om de inte gjorde som nu, och därför fortsätter de i samma anda som tidigare. Exemplet med fotbollsföreningarna som behandlat alla lika är kanske det tydligaste uttrycket för detta, men flera exempel finns. Strävan efter likabehandling uttrycks alltså i både tal och skrift (planer och policys) men verkar svår att genomföra i praktiken. Detta kan kopplas till svårigheten som vi sett i tidigare kapitel att definiera själva politiken. Om representationerna och föreställningarna om integration handlade om att alla var lika och skulle behandlas som sådana skulle ju ingen integrationspolitik behövas, och hur gör man då integration? Jag ska återkomma till detta, men integrationspolitiken bygger på en paradox i vilken jag tror att en hel del av politikområdets svårigheter ligger.

För att förstå varför erfarenheten av praktiken inte blir som det är tänkt återkommer jag här till Kadhim (2000) och Södergran (2000) som i föregående kapitel lyftes fram i en diskussion om implementering av politiska beslut och varför integrationspolitiken och praktiken inte lyckas på det sätt som tänkts. Genom levd erfarenhet av integrationspolitiken och praktiken kommer flera av dessa författares punkter fram i mina informanters berättelser. Kadhim (2000:57f) skriver bland annat att ett av problemen kan vara att ansvariga för genomförandet av integrationspolitikens mål inte får tillräckliga befogenheter och ekonomiska resurser för att kunna genomföra målen. I min undersökning dyker detta upp som resultatet av att kommunledningen sätter upp mål som ska lösas inom befintlig budgetram, men också att personer som redan har en

uppgift i organisationen även får ansvar för mångfaldsfrågor, just därför att de är intresserade av dem, men utan att något annat i tjänsten tas bort. Här kan det också handla om att personen som utsetts att jobba med frågan inte får tillräckligt stöd av ledningen, och att frågan på det sättet tappas bort.

En annan av de teorier om svårigheter i implementeringen av integrationspolitiken som Kadhim tar upp handlar om att besluten är svåra att förstå. I den undersökning jag gjort uttrycks det inga direkta problem att förstå de fattade besluten, men däremot att det kan vara svårt att veta hur målen ska konkretiseras till praktisk verksamhet. I detta fall handlar det om att följa målen i en plan eller policy, vilket blir ett görande ganska mycket i händerna på kommunens tjänstemän. Det är ute på olika förvaltningar och verksamheter som målen ska genomföras och informanter har i några fall uttryckt att de, eller andra, inte helt är beredda att följa de uppställda målen. Här kan det handla både om att man inte gillar målen eller har dålig kännedom om dem, eller att man tycker att man redan uppfyller dem. Görandet av integrationspolitiken följer alltså inte alltid politikernas intentioner och visioner, vilket kan utgöra en förklaring till att det inte heller blir som politikerna tänkt sig och att de står frågande till resultatet av politiken. Detta kan också vara förklaringen till det som av informanter i föreningar kallas ”en massa ord men ingen handling”.

Utifrån de många olika förståelserna och innebörderna i ordet integration kan det ändå sägas att besluten är svåra att förstå då ingen tydlig riktning i tolkningen läggs fram i dokumenten. Som vi sett kan ett och samma dokument ge motstridiga tolkningar av vad integration ska innebära. Som Södergran (2000) påpekar saknas ofta svar på de grundläggande frågorna om vad det innebär att vara integrerad och vem politiken riktar sig till. Tolkningen lämnas till den enskilde tjänstemannen och det praktiska utförandet blir därför inte med nödvändighet som politikerna tänkt sig, även om tjänstemännen kanske tycker att de följer de beslutade målen.

Få verkar alltså vara nöjda med utfallet av integrationspolitiken, och några är även missnöjda med utförandet. De högst beslutande – politikerna – verkar inte heller riktigt veta vad de ska göra för att ändra den inslagna vägen. Det finns även de som ser hur de skulle kunna förändra sin praktiska handling för att göra det som de tolkar som integration, som i exemplet med den lokala tjänstemannen som ser att de i sin ledningsgrupp beslutar *för* och inte *med*, men inte heller dessa lyckas förändra sin praktik. Bland de intervjuade tjänstemän som arbetar mer praktiknära finns ett förhållningssätt och en självbild som jag tror förstärker detta att praktiken skapas för och inte med. I analysen av intervjuerna blir det tydligt att tjänstemännen ser sig som någon sorts ”dörröppnare”, de som ska hjälpa de invandrade personerna in i samhället. De pratar om sig själva som några som vet vad invandrade personer behöver, som

med varm och omtänksam hand ställer krav och ger stöd och styr mot den önskade praktiken. Det uttrycks också att invandrade personer inte alltid vet vad de själva vill eller har kompetensen att läsa av samhället, och att det därför är bättre att tjänstemannen med sin erfarenhet får styra.

Även bland de föreningsaktiva – de som ofta omfattas eller tidigare omfattats av integrationspolitiska åtgärder – är missnöjdheten med integrationspolitiken och praktiken stor. Genom intervjuerna blir det dock tydligt att mycket av det som de föreningsaktiva är missnöjda med är sådant som är svårt att ta på och förändra genom en specifik politisk insats. Till exempel handlar det om att inte klumpas ihop och bli betraktad som en schablon. Introduktion, Sfi och andra ”åtgärder” är idag inte anpassade efter individers önskemål utan snarare efter schablonartade föreställningar. Passformen på schablonen blir då för många inte särskilt god, och som exemplet med kvinnan som själv fick vara drivande och fixa sig sitt drömjobb i den klassiskt manliga branschen visar, riskerar den stela schablonen att missa individers kreativitet och vilja. Som visats i andra exempel tenderar den stela schablonen också att missa föreningars strategier och arbete för integration. Till exempel visade sig schablonens stelhet i exemplet med föreningen som först inte blev inkluderad i kommunens satsning för att den inte passade schablonen, och i det andra fallet ändå försöktes klämmas in i den. Är du invandrad och kvinna så vill du inte bada när män ser på sa schablonen i det ena fallet, och i det andra att endast personer som bor på ett visst område behöver ”integreras”.

Från de föreningsaktivas sida önskas alltså en förändring av attityder både i samhället som helhet, och specifikt i kommunala tjänstemäns bemötande. De vill bli betraktade som individer och inte som gruppen ”invandrarna”.

7. Representerade rum och situationer

Representerade rum är levande och talar, skriver Lefebvre (1991:39ff). De rymmer passion, handling och dynamik. Samtidigt är de dominerade då de aldrig kan frikopplas från representationer och tidigare levda erfarenheter. Tid och handling är centrala, och trots att det på intet sätt är något fristående rum finns här utrymme för motstånd. Liksom situationen är representerade rum ett pågående skeende och som sådant öppet för tolkning och val av position (Nahnfeldt 2006:45) (se figur 6). Varje nu är ett nytt ögonblick och ger en möjlighet till det oväntade.

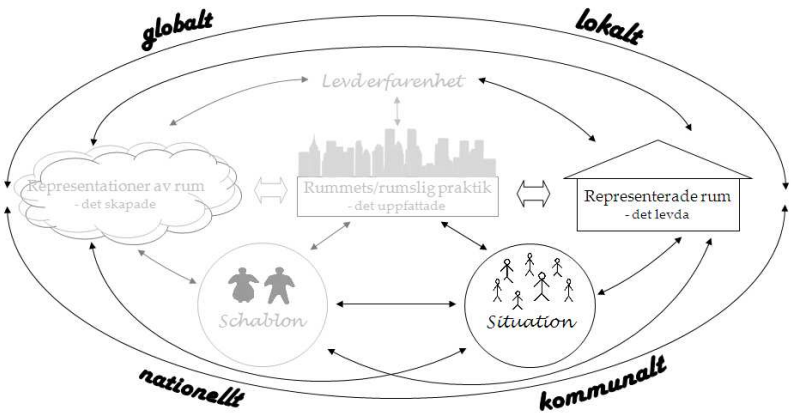

Figur 6. Representerade rum och situation

Representerade rum är lätta att finna i mitt material, men situationen är ganska svår att fånga och beskriva som ett empiriskt material. Vissa berättelser om situationer finns, men eftersom de är berättelser har de redan skett och är som sådana snarare levda erfarenheter än situationer. I detta kapitel lyfts främst berättelser om levda erfarenheter som bildar situationer fram, saker i det omgivande rummet och samhället som uppmärksammas och skapar ett motstånd eller en ny situation, men också det känslomässiga och rum knutna till detta.

Det levda genom föreningen och behovet av att få vara den man är

Kvinnornas organisering och föreningar är en rumslig praktik, men det är också en situation. I föreningarna sker något som inte fångas endast genom levda erfarenheter, utan det är också något känslomässigt som sker i varje nu. I alla föreningar där jag träffat kvinnor beskrivs hur viktig föreningen och den sociala

samvaron som föreningen erbjuder är. Att som kvinna flytta till Sverige beskrivs som något ibland ganska svårt. Man kan känna sig vilsen i samhället, vilsen i språket, ensam, inte känna till sina rättigheter, kanske vara utan jobb, utan nätverk och ibland med en stor längtan efter födelselandet. Här fyller föreningen och den gemenskap som finns där sin plats.

> … det är just det här att man kommer hit, man är med i en gemenskap, man skrattar tillsammans. Även om man har sina problem så lättar det upp liksom, att man är tillsammans och att man pratar om sina problem och att man liksom inte är ensam.
>
> *Anny, kvinnosektion i etnisk förening (2), kommun 1*

Föreningen ökar välbefinnandet, enligt flera föreningsrepresentanter, och gör att kvinnorna känner sig glada och det är en plats där de tillsammans kan lösa problem, hjälpa och stötta varandra. Föreningen beskrivs som en viktig del i kvinnornas liv även om de levt länge i Sverige och har fast arbete. Att träffa de andra kvinnorna en kväll i veckan blir en sorts andningshål från arbete och familj – kvinnans egen kväll bara för hennes egen skull. Genom gemenskapen som skapas med de andra kvinnorna upplevs vardagen bli enklare med föreningsträffarna, oavsett livssituation.

Betydelsen av föreningen och gemenskapen där kan också kopplas till ett annat frekvent återkommande tema – vikten av att *få vara den man är* och ändå accepteras som en del av samhället. Flera pratar om vikten att hitta och känna trygghet i sin egen identitet och/eller kultur och här verkar föreningarna spela en viktig roll. Det kan handla om att tala ett språk, äta en viss sorts mat eller dansa vissa danser och lära ut detta till sina barn. Men det kan också handla om att skapa en inkluderande atmosfär i föreningen så att alla känner sig välkomna vem det än är. ”Vi har inget krav, vi har ’kom som du är’ - som människa är du välkommen” berättar en informant om föreningen[67]. Att detta lyfts fram som viktigt tolkar jag som att det är något som saknas i övriga samhället. En informant frågar sig också varför man i Sverige/samhället inte bara får vara som man är, varför människor hela tiden måste delas upp i olika kategorier och i ”vi och dom”[68]. Flera säger att de känner sig hemma och välkomna på föreningen. Men de berättar också att denna situation inte är något som skapar sig själv, utan att det kräver ett arbete. Det kan vara att undvika att prata politik därför att det riskerar att skapa konflikter inom gruppen. Att sträva efter en välkomnande känsla handlar också om att ställa upp för varandra. Många berättar att de lägger ner väldigt mycket tid på föreningen – de har telefonen på dygnet runt. En kvinna berättar skämtsamt att hennes man ibland tycker att

[67] Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4
[68] Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3

hon spenderar så mycket tid på föreningen att hon lika gärna kan sova där också.

Men det finns också situationer som inte är kopplade till föreningarna som behandlar temat likhet – olikhet och tillhörighet. Två av de intervjuade politikerna är själva inflyttare till kommunen där de nu bor och verkar (dock inte från annat land). I vissa situationer blir detta faktum uppenbart för dem. För den ena handlar det mest om dialekten och att han hör på andra när de är från samma ort som han och att det får honom att haja till lite och ger en känsla av gemenskap. Den andra beskriver mer känslan av att inte höra till när det i vissa politiska sammanhang är mycket fokus på den regionala identiteten.

> … så lider jag svårt av [regionala möten] och annat, därför att varje gång ska det stå en kock och tala om att nu ska vi äta riktig mat, nu ska vi äta [regional] mat, [regionens] identitet och [det regionala] språket talar dom om och [regionens] historia. Det kan vara intressant i sig, men för varje... I början tyckte jag att det var roligt och kuriosa och allt möjligt, men när det upprepas då 10-20 gånger, så känner man bara att utanförskapet växer. Och det är lite löjligt med en sån grej, men det visar hur vi beter oss, och vi gör det säkert på samma sätt med det svenska i förhållande till det andra.
>
> *Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3*

Längtan efter att slippa att ständigt påminnas om att man är olik eller inte på riktigt tillhörande behöver alltså inte ha med ursprungsnationalitet att göra. Däremot varierar konsekvenserna för individen beroende på sammanhang, rum och hur olik en person uppfattas. I en förening betonas dock vikten av att acceptera sig själv som olik därför att det stärker en själv i varje situation och det menas också att det gör att personen i fråga är mer motståndskraftig mot den rasism som finns i samhället.

Talet om att få vara *den man är* kan alltså både handla om kön och ursprung. Som kvinnor uttrycks en vilja att samlas med andra kvinnor, och som personer med annan födelseplats uttrycks viljan att samlas med personer från samma plats eller med samma erfarenhet. Det är dock få i intervjuerna som kopplar samman dessa två, utan de uttrycks som två olika behov.

”Situation invandrare”

Att uppfattas som ”en invandrare” är en levd erfarenhet som i princip alla informanter i föreningarna och organisationerna berättar om. Denna levda erfarenhet grundar sig i de schabloner som finns och präglar mötet i olika situationer. Detta förhållande lever kvinnorna i dagligen, i situation efter situation, och ”att bli betraktad som invandrare” blir således en situation i sig. Många är också medvetna om de schabloner som finns och uttrycker en

irritation över att inte bli sedda som individer med olika styrkor, svagheter och behov. En kvinna berättar:

> Jag har jobbat här [på föreningen] i 13 år och dom hela tiden tycker att vi är, dom gör oss till en samhällsbörda. Dom vill inte att vi ska kunna, tyvärr, myndigheter, kommuner alla, dom tror att, dom vill inte att vi ska stå på egna ben.
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

Situationen att bli läst som invandrad kvinna innebär att bemötas och uppfattas som om man inte kan stå på egna ben. Samtidigt har många levt längre i Sverige än i sitt födelseland, och även om de inte gjort det kan Sverige kännas som det mer naturliga hemlandet och landet att längta tillbaka till på semestern. Detta ger en svårighet att hantera vardagssituationer, för hur ska du kunna föra ett samtal med någon som bara tycker synd om dig och inte ser dina resurser, samtidigt som du själv upplever situationen på ett helt annat sätt?

> Om du är invandrarkvinna och går till en myndighet, för det första ska alla tycka synd om dig, varför? Det är en kvinna. Jag tänkte faktiskt, igår hade jag diskussioner med en läkare angående en kvinna. Den här kvinnan som har kommit hit idag, och helt identitetslös idag, har faktiskt haft nästan hundra personer som har gjort allt under hennes ledning och hennes, att hon har styrt. […] Och plötsligt så kommer hon hit, och bara för att hon inte kan svenska och inte har uppehållstillstånd, så är hon *(pratar som till barn)* 'oj lilla gumman', så förstör man. […] Kvinnor som har kommit med så mycket ambitioner hit, plötsligt, dom har ingen funktion, dom sitter hemma: 'vem lagar mat idag, vi ska gå och handla, det är billigt kött där'. Det blir så, kvinnor som har velat göra olika saker. Förstörs helt och hållet.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Varför ser inte samhället situationen som den är och accepterar att det finns många med utländsk bakgrund i samhället och tar tillvara på de resurser som detta innebär för samhället, skulle kvinnornas åsikter kunna sammanfattas när vi har pratat om *situationen invandrare*. Här återkommer alltså längtan efter att ses som den man är. I detta betonar flera att det samtidigt är viktigt att få vara stolt över sin bakgrund och få föra vidare sina traditioner till sina barn. Att accepteras som den man är, är också en förutsättning för att bli en funktionell individ i samhället. Till exempel sägs en brytning eller en rädsla att säga och skriva ”fel” hämma många. Känslan av att inte accepteras för den man är sägs även riskera att föras vidare till barn och ytterligare generationer och på så sätt skapa ett upplevt utanförskap. *Situation invandrare* upplevs som att inte ses som en individuell person. Istället för att bli sedd som den man är läggs en schablon på personen i fråga.

Att schablonen ”invandraren” finns hos politiker och tjänstemän blir tydligt framförallt i hur de berättar om dem som avviker från schablonen. Flertalet av intervjuade politiker och tjänstemän har väldigt konkreta berättelser om en specifik invandrad person, utifrån vilken de skapat sig en ny erfarenhet som de sprider vidare och som bildar grund för deras inställning till integrationspolitiken och andra invandrade personer. Det är situationer där schablonen ”invandraren” blir en individ. En politiker berättar hur han fått upp ögonen för att invandrade personer ofta inte får de arbeten de är kvalificerade för, då det lokala sjukhuset var i behov av en handkirurg och det visade sig att en person med utländsk bakgrund och denna kompetens jobbade på McDonalds[69]. En annan berättar om en ensamstående, lågutbildad invandrad kvinna med tre barn som ingen ”trodde på” och som trots uteblivet stöd från samhället skaffade sig utbildning och sitt drömjobb inom ett klassiskt manligt arbetaryrke. Denna levda erfarenhet fick den aktuella tjänstemannen att inse att alla individer inte passar in i färdiga föreställningar och ramar. Han säger:

> Vi har pratat om det här fallet och vi lyfter upp det. Jag lyfter ofta upp det när jag pratar inför andra grupper, alltså inför andra kollegor inom kommunen och så där. Tänk på det här, att allt är inte som vi tror att det ska vara. I och för sig, säkert nio fall av tio hade denna kurdiska kvinna, ensamstående med tre barn, uppfyllt våra förväntningar, våra negativa förväntningar, men det finns alltid undantag, och det gäller att se individerna.
>
> *Marlon, central tjänsteman, kommun 2*

Intressant i den sista berättelsen är att undantaget inte gör att schablonen ifrågasätts, utan istället betraktas just som ett undantag.

Fler exempel på mötet och erfarenheten av ”invandraren” finns. Nästan alla väljer att berätta för mig om ett sådant möte eller en sådan erfarenhet när en invandrad person blev en individ och inte bara en i kollektivet. Det finns också de som berättar om situationer när de blivit medvetna om sina egna fördomar. En berättelse handlar om hur politikern Aina blivit medveten om sina egna fördomar när kommunens företagsförtur (inflyttare till kommunen får förtur i bostadskön om de har fått jobb i någon av ortens företag) tilldelat en större grupp personer boende men då det endast rört sig om ett fåtal lägenheter. Detta avvek från hur det brukade vara och väckte en undran. Det visade sig att de som fått förturen var familjer med utländsk bakgrund med förhållandevis stora familjer. Detta fick Aina att inse att hon hade fördomar om vilken typ av personer som flyttar till kommunen på grund av nyanställning. Genom att

[69] Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4

blotta sina egna fördomar kom situationen att ändra hennes förståelse av både sig själv och kommande situationer.[70]

Ovanstående är upplevelser som på något sätt skiljer ut sig från det personerna är vana att möta i sin rumsliga praktik och därför får dem att tänka lite nytt. Som vi ser bland annat i citatet av Marlon tidigare är det en situation som också förändrar rummet i sin helhet då han i sin tjänstemannaroll berättar denna historia vidare så att andra kan dra samma lärdom och förändra sina handlingar. Samtidigt reproducerar berättelsen också schablonen, därför att *den avvikande invandraren* blir undantaget som bekräftar regeln. Nio av tio kommer fortfarande att passas in i Marlons schablon och frågan är hur pass avvikande från schablonen en invandrad person måste vara för att ses som en individ och inte ytterligare en av de nio.

Representerade rum

Som vi redan sett är situationer inte bara situationer i nuet, opåverkade av det som finns runtomkring. Som Lefebvre skriver är det samtidigt invånarnas levda rum och ett dominerat rum (Lefebvre 1991:39). Ingen händelse, upplevelse eller rum finns i ett vakuum, och detta blir tydligt i flera berättelser. *Situation invandrare* är en sådan där det uppenbart finns schabloner och levda erfarenheter omslutande och påverkande situationen.

Ett exempel som finns hos de flesta politiker och tjänstemän är att det levda, situationen, inte stämmer med visionen eller representationen. Alla de undersökta kommunerna har till exempel målet att de anställda i kommunen ska spegla kommunens invånare, alltså att en lika stor andel som det finns personer med utländsk bakgrund boende i kommunen ska finnas bland anställda inom den kommunala organisationen. Alla har det som mål och alla vet att målen inte är uppfyllda och inte heller nära att nås (med undantag av en kommun, där fokus nu skiftat till att se vilka positioner i organisationen personer med utländsk bakgrund har). Varje anställningssituation blir något annat.

> … vi [i kommunen] anställer ju inte människor med invandrarbakgrund heller. Jag kan ju också tycka att man [kommunen] borde nästan vara anmäld för diskriminering för något måste ju ha hänt, eller sökte aldrig dom här människorna, eller hur var det egentligen va?
>
> *Aina, kommunalråd (s), kommun 2*

Men problematiken att situationen inte stämmer med de av politikerna skapade representationerna/visionerna finns även på andra områden än inom anställningspolitiken. En politiker säger att de är dåliga på att genomföra den politik de vill. Även om de försöker tänka nytt och tänka likabehandling istället

[70] Aina, kommunalråd (s), kommun 2

för ”vi och dom” i integrationspolitiken, så hamnar de ändå i att göra skillnad och skapa invandrarspecifika åtgärder. Samma upplevelse finns om hur åtgärder och praktikplatser skapas för invandrade personer. Politikern Isak konstaterar att invandrade kvinnor förmodligen placeras i klassiska kvinnoyrken, trots att den politiska viljan är något annat.

> … Äh.. Ah, jag tror att det är som du säger lite granna va. *(suckar)* Att den arbetspraktik dom [invandrade kvinnor] får det är ju dom här klassiska, städa och jobba på särskilt boende och dom här bitarna va. Det tror jag, tyvärr är det nog så. […] Jag vet inte varför det är så här va, du får väl gräva i det *(skrattar)*.
>
> *Isak, kommunalråd (fp), kommun 1*

Det levda blir inte det politikerna tänkt sig, och ingen tycks heller ha någon direkt lösning.

Samtidigt finns det också berättelser om situationer där en rumslig praktik för integration som kommunen skapat stoppas från andra håll därför att den inte stämmer med nationella intentioner eller lagar. Ett exempel är en kommun som startade ett projekt riktat till unga män med utländsk bakgrund där de fick arbetspraktik och mentorer på företag, med möjlighet till sommarvikariat och framtida anställning. Någon anmälde dock projektet till diskrimineringsombudsmannen då det endast riktade sig till personer med utländsk bakgrund. Diskrimineringsombudsmannen gick på anmälarens linje och projektet fick avslutas[71]. Det kommunala rummet och handlingsutrymmet blir här dominerat av andra rumsliga nivåer och aktörer.

Manligt dominerat rum

Flera berättelser handlar också om olika rum som manligt dominerade. En förening, som från början var en förening endast för kvinnor, är idag öppen för alla oavsett kön. Detta kommer sig av flera samverkande händelser, där olika kvinnor kände sig hindrade att gå till föreningen när deras män inte fick följa med. För att nå även kvinnor i utsatta relationer bestämdes av de föreningsaktiva att även tillåta män att komma till föreningen. Detta alltså inte för att män också behövde en föreningsgemenskap att gå till, utan för att möjliggöra för fler kvinnor att komma. Beslutet fattades trots att de föreningsaktiva helst inte ville genomföra denna förändring, men de kände sig mer eller mindre tvingade utifrån vissa mäns handlingar mot kvinnor. På detta sätt betraktar jag det som ett yttryck för praktik utifrån rum som manligt dominerade.

[71] Adrian, central tjänsteman, kommun 3

Detta är ytterligare ett exempel på att situationer inte kan betraktas som fristående från omgivande kontexter. De både påverkas av och påverkar rum och rumslig praktik. Det finns fler exempel på hur kön påverkar situationer och skapar rumsliga praktiker. Själva situationen att kvinnor samlas i egna föreningar är en sådan. Detta har i flera fall tydliggjort (invandrade) män som grupp och uppfattningen om deras situation. Ibland har detta också bidragit till att nya föreningar bildats för män - ibland av männen själva, ibland av kommunen.

Av kommunen dominerade rum

Det finns flera exempel på att kommunens praktik dominerar invandrade personers handlingsutrymme. Jag har redan varit inne på att föreningsbidrag används i kommunerna som styrmedel för att få föreningar att bedriva den verksamhet som kommunen är intresserad av och tycker är lämplig. Ett annat exempel är olika former av invandrar-/integrationsråd som samverkanskanal mellan kommun och så kallade etniska föreningar. I tre av de kommuner som studerats finns någon form av råd i olika skepnader (1, 2 & 3). Framförallt verkar rådens verksamhet handla om att kommunen ger information om vad som händer i kommunen som anses ha relevans för ”invandrarföreningar”, och som någon sorts remissinstans. I råden skapas en situation och ett möte där förändring skulle kunna ske. Här möts representanter för olika ”etniska” föreningar med politiker och tjänstemän. Mötesplatsen som flera efterfrågar är alltså skapad i detta rum. Samtidigt verkar inte råden fungera som en mötesplats på det sättet, utan de tar formen av ett dominerat rum där kommunens representanter sätter agendan och beslutar vilka frågor som ska tas upp till diskussion. Politikern Isak berättar om rådet i hans kommun:

> [Rådet] är knutet till kommunstyrelsen och det är rådgivande kan man säga till kommunstyrelsen. […] det mesta är liksom att vi informerar om vad som händer inom kommunen, när vi talar om budgeten så berättar vi om den hur den ser ut, liksom vad, samhället och kommunen fungerar på olika sätt […] Och sen använder vi som remissinstans om sådana frågor som ska upp till fullmäktige [...] som berör invandrarfrågor, då skickar vi som en remiss till invandrarrådet också. Det kan vara även stora saker. Översiktsplanen som vi ska ta nu, den går ju även till invandrarrådet, att man kan lämna sitt – ofta blir det ju inte några synpunkter, men ändå vi tycker att det är viktigt med en fungerande av den biten också…
>
> *Isak, kommunalråd (fp), kommun 1*

Kommunen skickar frågor till rådet och som beskrivs i citatet ovan blir det kanske mer en utbildningsinsats än det råd, remissinstans och mötesplats det är tänkt att vara. Tjänstemannen Adrian som sitter med i rådet i kommun 3 ser att det finns en otydlighet om vad rådet ska vara till för, och att detta skapar

frustration hos de deltagande föreningarna. Han tror att föreningarna nog skulle vilja ha större möjlighet till påverkan på den kommunala verksamheten genom rådet, och inte bara vara en rådgivande instans. Men Adrian anser att rådet framförallt handlar om att föreningarna genom detta kan påverka politiker i det möte som sker i rådet, snarare än att påverka kommunens verksamheter och de ärenden de lämnar remiss över.

> Det är ett bra forum för idéer och så där va, men jag tror alltså att vi har helt olika syn på vilken roll rådet har, och det försvårar samarbete naturligtvis. […] [Det är] ett råd till kommunstyrelsen, inte något beslutande organ gentemot förvaltningen. Och det är inte så lätt när man vill få igång förändring. […] dom påverkar politiker, och det är det som är meningen. […] Jag tycker alltså att det kan fungera bättre om man så att säga visste eller tydliggjorde vilka roller man hade.
>
> *Adrian, central tjänsteman, kommun 3*

Råden är också dominerade rum genom att kommunerna bestämmer vilka föreningar och personer som får vara med. Reglementet för vilka föreningar som får vara med i råden varierar mellan kommunerna. I vissa kommuner får endast ”etniska” föreningar vara med, i andra är det representanter för alla ”invandrarföreningar”, där även internationella kvinnoföreningar ryms. I någon kommun finns också en begränsning att endast en förening från varje ”etnisk grupp” får vara med. Om det till exempel skulle finnas tre iranska föreningar får endast en av dessa vara med i rådet, och förväntas sedan sprida informationen vidare till de andra två. Deltagandet i rådet är i alla kommunerna reglerat från kommunen.

I kommun 4 som nu inte har något invandrar-/integrationsråd har det tidigare funnits ett, men det avslutades på mitten av 1990-talet. Balansen mellan olikhet, likhet och jämlikhet är hårfin. I många kommuner finns olika typer av råd för olika intressegrupper: ungdomsråd, pensionärsråd, handikappråd osv. Invandrar-/integrationsrådet ges liknande betydelse i de tre studerade kommunerna som har ett sådant. Rådet ses som ett sätt för en intressegrupp att göra sin röst hörd och få föra fram sina synpunkter till kommunen. I den kommun där man lagt ner invandrar-/integrationsrådet ansågs att fokus på olikhet blev för stort.

> […] det blev ju den där diskussionen att dom [i rådet] fokuserar ju enbart på invandrarna, och kritiken mot var ju att det handlar ju mer om segregation än integration, så då plockades den bort.
>
> *Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4*

Det var även så att de politiker som utsågs av partierna till rådet oftast också hade utländsk bakgrund. Personer med utländsk bakgrund var i majoritet i rådet och det uppfattades då som än mer segregerande än integrerande.

Motstånd

Upplevelsen av att rummet är dominerat skapar motstånd, vilket i sig skapar en situation då motståndet kan leda till en möjlig förändring av rum, representationer och framtida rumslig praktik. Då varje situation är ett nytt ögonblick finns också möjlighet att göra något annat än det som förväntas, vilket kan vara en form av motstånd.

En sådan upplevelse är situationen som invandrad kvinna, som hos många skapar ett motstånd. Som jag tidigare varit inne på ser flera att de lever i ett samhälle där män är normen eller i alla fall de som får företräde, och detta skapar ett specifikt sätt att förhålla sig. Flera av kvinnorna beskriver att de blivit starkare genom att vara kvinnor och invandrade och de hinder de stött på. Det skulle kunna tolkas som att eftersom kvinnor är underordnade är de också mer medvetna än män om strukturerna och därför lär de sig också tidigt kämpa hårdare och kommer ofta längre.

> På ett sätt, har det väl, nu talar jag för mig själv och många som jag känner, att på ett sätt är det ju så […] som invandrare, och då kom man hit och då fick man ju kämpa lite mer än vad dom svenskarna behövde göra. […] Och på samma sätt är det med många kvinnor som inte bara har lagt av utan dom har fortsatt att kämpa, kanske mer än många [av gruppens] män.
>
> *Annie, kvinnosektion i etnisk förening, kommun 4*

Att kämpa lite extra blir en motståndsstrategi som också tar kvinnorna längre. Kvinnornas separata organiserande skulle också kunna uppfattas som en motståndshandling, just genom att utesluta män. I några föreningar vill man dock inte se sin sektion eller förening som en sådan, utan mer som en naturlig uppdelning utifrån intresse. I andra föreningar har uteslutningen av män ett politiskt syfte och fungerar då mer som en motståndshandling.

Motstånd kan i mina intervjuer också handla om hur kvinnorna tänker sig att komma till rätta med den behandling de upplever från politiker och samhälle. I en förening lyfts frågan om att skriva ett öppet brev till det ansvariga kommunalrådet för att bjuda in denne till föreningen och diskutera problemen man upplever. I en annan förening pratas om att göra en satirisk teater där politiker skulle kritiseras. I två föreningar beskrivs motståndet i form av att inte låta sig styras av samhället eller män. På föreningen är det kvinnor som bestämmer tillsammans och det blir på det sättet ett motstånd mot manliga och samhälleliga strukturer.

> Det är inte liksom ’jag bestämmer’ som männen gör eller som politiker kommer hit och säger, gör så. Vi bestämmer tillsammans.
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

Detta beskrivs också ge resultat. I flera föreningar berättas om hur kvinnor växer som människor genom föreningens verksamhet och att kvinnor förändras när de kommer till ett sammanhang där ingen bestämmer över dem utan där man lyssnar på varandra.

I flera föreningar jobbas också med vad som kallas opinionsbildning. Det kan handla om att bjuda in politiker till olika seminarier och möten på föreningen, ha paneldebatter och att delta i andra offentliga seminarier, men också att visa upp sig själva som starka och kämpande individer och inte gömma sig trots alla schabloner och föreställningar.

Vissa ser också att motståndsstrategierna skapat nya situationer och att det finns en möjlighet att förändra den rumsliga praktiken. Leila, som är verksamhetsansvarig i en internationell kvinnoförening där de aktivt jobbar med opinionsbildning berättar om hur informationen tagits emot.

> Alla kan lyssna och tycker 'Gud, det är en helt annan bild', men helst vill man inte göra någon förändring. Men det finns dom som också vill göra det. […] [Vissa politiker] har verkligen kämpat för att få veta vad det är som händer […] jag tycker att intresset och att politikerna, många av dom i alla fall, mest dom sittande idag, har öppnat ögonen för verklighetsbilden i samhället. Och berikar sig, 'Jag är expert i skolan, ok, men hur är det med mina kvinnokunskaper, hur är det med mina dom där kunskaperna?' Det har dom börjat och vilja.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Dock ser Leila inte att detta ännu lett till några förändringar, men är ändå positiv till utvecklingen, som hon ser som ett första steg i en förändrad praktik och schablon. Även tjänstemannen Lydia i kommun 4 ser att en förändring skett och att man kommit förbi den första "frågeteckensspärren" och nu snarare är nyfiken på hur en förändring kan skapas[72].

Sammanfattning: Görandet av integration genom representerade rum och situationer

Integration görs i detta kapitel genom det vardagliga, personliga och situationella. Vi befinner oss på skalan nära den enskilda individen och dennes upplevelser och nu. Som vi sett i kapitlet är dock detta nu och varje situation ytterst påverkad av tidigare erfarenheter, schabloner, representationer och rummets praktik. Situationen och det levda är dominerade och skapar så situationen. Att det startas föreningar för endast kvinnor är ett exempel på detta. Erfarenheter, schabloner och representationer skapar behovet av en plats för bara kvinnor där de kan "vara sig själva". Kvinnoföreningen/sektionen blir ett representerat rum genom alla de föreställningar som kopplas till en sådan

[72] Lydia, central tjänsteman, kommun 4, intervju 2005-09-02

samtidigt som det bygger på en känslomässig kärna och rymmer passion, handling, situationer, dynamik och ett ständigt nu.

Det görande av integration som pågår i föreningarna skulle jag främst säga sker genom att det i föreningarna skapas personer som får ett ökat självförtroende i ett samhälle som inte självklart hjälper till i detta, utan ibland snarare som intervjuer visar, gör tvärtom. Föreningen blir ett skyddat rum i kontrast till situationen i övriga samhället där det finns föreställningar, förväntningar och krav på hur till exempel en invandrad kvinna ska vara och bete sig. Trots att föreningen i sig är ett representerat rum genom föreställningar som finns om den, känner kvinnan i situationen att hon inte är ensam och att hon kan vara den hon är och känna trygghet i det, både som kvinna och som invandrad. Genom detta gör de också genom sin praktik motstånd, mer eller mindre uttalat eller medvetet. Även det som inte är en medveten motståndshandling kan bli en sådan bara därför att den bryter mot schablonens vedertagna föreställningar. Men jag kan också se att sådant som är menat som motståndshandlingar inte alltid uppfattas så. Bland politiker och tjänstemän tolkar jag det som att de schablonartade föreställningarna ibland är så starka att de inte uppfattar de föreningsaktivas praktiker som går utanför schablonens ramar. De ser inte, eller tolkar situationen på ett sätt som passar deras redan fastlagda schablon. I de fall där något avviker kraftigt från schablonen verkar det som om detta snarare tolkas som undantaget som bekräftar regeln än något som förändrar schablonen.

Som visas i kapitlet känner sig föreningsrepresentanter inte alltid som accepterade i samhället och upplever utifrån detta ett behov av sitt eget trygga rum i föreningarna. Att skapa en vi-känsla skapar också ett utanförskap, och det är detta icke-inkluderande som många föreningsrepresentanter känner av, men som också upplevs av politikern i exemplet med talet om regionen. Den uteslutande gemenskapen behöver inte vara en medveten handling, men den som inte inkluderas vet det ofta med en gång. Identiteter skapas genom gränsdragningar gentemot Andra, och denna kategorisering skapar också ”viet”. I dessa gränsdragningar finns det också ett döljande av vissa identitetsmarkeringar och ett upphöjande av andra, precis som jag redan varit inne på genom Kirsten Simonsens kroppslige och narrative by (2005b:52 & 68). Tydligt är detta när det gäller kategorin ”invandrare”. Invandrade personer beskrivs sällan som mer än just detta, de tillhör ingen social klass, har ofta inget kön och tillhör ingen etnicitet förutom den ”icke-svenska” (se t ex Mattsson 2001), utan finns mest till för att konstituera ”viet”. Tillförs den invandrade personen ett kön så blir denne inget mer än detta, till exempel ”invandrarkvinna”. Irene Molina (2004) skriver att ”invandrarkvinnan” inte är en speciell kategori kvinnor utan en egen kategori i sig, som oftast representeras

med allt vad ”den svenska kvinnan” inte är. Utifrån detta kan behovet av gemenskapen i föreningarna förstås, som i sig är en uteslutande gemenskap genom att män i de flesta fall inte får vara med.

Mot sammanklumpandet i kategorier står önskan som kom fram både i detta och föregående kapitel, att *få vara/accepteras som den man är*. Denna önskan skapas i relation till den förväntan på både likhet och olikhet som jag ska återkomma till i nästa kapitel. Önskan handlar om att inte bli placerad i schablonens mall och att bli betraktad som en individ. Att göra integration handlar till stor del för de invandrade kvinnorna om ett ställningstagande till om och i vilken grad de ska ändra på sig samtidigt som de vill bli ”accepterade som de är”. Detta är inte en integration som kommunen kan göra genom specifika åtgärder riktade till invandrade personer, utan det handlar i så fall till största delen om attitydförändring i hela samhället. Flera av de situationer som föreningsaktiva beskriver som problem i kommunernas integrationsarbete är sådant som handlar om attityder och bemötande. Av denna anledning blir föreningarna extra viktiga, därför att det är platser där kvinnorna känner att de kan få vara sig själva. Det verkar alltså finnas en motsättning mellan att vara sig själv och integration. De invandrade kvinnorna får genom schablonen inte rätt till sin egen identitet – de förväntas vara något annat än de är och de delar som motsäger schablonen förblir ignorerade eller osedda. Inställningen till kommunernas invandrar-/integrationsråd speglar också denna föreställning av invandrade personer. Invandrad som invandrad, i alla fall om man kommer från samma land, ter sig vara tanken och invandrade personer från föreningar verkar ses som några som ska representera hela ”invandrargruppen”, inte som enskilda föreningar som är med i ett råd utifrån just den föreningens intressen.

Som visats hör alla delar i modellen ihop och det ena kan inte förstås fullt utan det andra. Samtidigt anser jag att analysen av modellens olika delar var för sig, och vad de i sig skapar för integration, ger en bättre förståelse för helheten. I kommande kapitel plockar jag åter samman modellens delar och tar ett helhetsgrepp av integrationspolitikens produktion av rum.

8. Integrationspolitikens (o)likhetsparadox

I denna avhandling har både empiriskt och teoretiskt material presenterats, diskuterats och analyserats sammanvävt i de olika kapitlen. I detta avslutande kapitel avser jag lyfta fram det som jag uppfattar som avhandlingens viktigaste slutsatser. Ämnen och trådar som kommit upp på flera olika ställen och i olika sammanhang genom avhandlingen kopplas här samman och diskuteras utifrån avhandlingens teoretiska ram. De ämnen som lyfts fram i detta avslutande kapitel kan alla kopplas till avhandlingens syfte att studera *hur integration görs och produceras utifrån olika aktörers positioner på en kommunal nivå*, och ger också svar på avhandlingens huvudfrågeställning om *på vilket sätt förhandlingar kring likhet och olikhet och tar sig uttryck i exemplet integration*.

”Rumsliggörandets komplexitet”, som jag kallat den modell som följt med genom avhandlingen (se figur 7), visar hur schabloner, levd erfarenhet och situationer i rumsliga processer också är med och (om)skapar de rumsligheter som de existerar inom. Avhandlingens empiriska material visar att integration görs och levs på olika sätt beroende på var i samhällsorganisationen en person befinner sig. Här är det dock inte så enkelt att politiker gör på ett sätt, tjänstemän på ett annat och invandrade kvinnor i föreningar på ytterligare ett. Det finns snarare olika positioner även inom dessa kategorier, där till exempel kön, etnisk bakgrund, antal år i landet, funktion i föreningen eller i kommunorganisationen spelar roll. Det är samtidigt viktigt att understryka att vissa personer har mer makt att utforma och skapa representationer som kommer att påverka övriga personers handlingsutrymme.

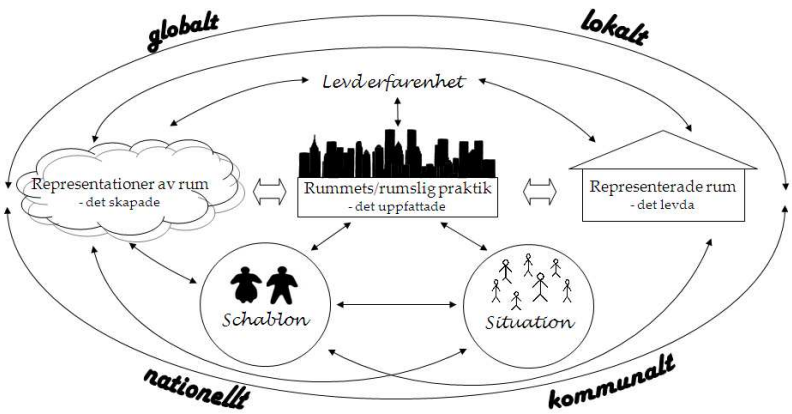

Figur 7. Rumsliggörandets komplexitet

Integration görs som vi sett i ett komplicerat samspel mellan de olika delarna i modellen där de olika sfärerna inte går att separera utan är intimt sammanbundna och ömsesidigt beroende av de andra delarna. Varje nu är påverkat av ett då och sen, liksom rummets/rumslig praktik och levda erfarenheter är påverkade av schabloner och representationer. Samtidigt är schabloner och representationer alltid i förändring utifrån situationer, levda erfarenheter och rummets/rumslig praktik. Trots detta har jag i denna avhandling försökt dela upp processen i olika delar för att kunna förstå de stora sammanhangen. Att rum är socialt producerade är ett teoretiskt antagande som många kan ställa upp på. Detta säger dock ingenting om hur denna produktion går till, och det är bland annat vad denna avhandling försökt tydliggöra genom att utforska produktionen av integration.

Likhetens rum

Konstruktioner och representationer av Sverige som ett likhetens rum är centrala i arbetet med integration. Det leder för det första till en uppdelning i tillhöriga och icke-tillhöriga, ofta uttryckt som ”svenskar” och ”invandrare”, oavsett om Sverige betraktas som ett statiskt och givet rum eller som ett mångfaldssamhälle. Integrationspolitikens mål att alla ska få känna sig tillhöriga som de är gäller för det andra dock inte på grund av en mer eller mindre uttalad uppfattning att invandrade personer behöver ändra på sig för att passa in. Detta är centrala delar i hur integration görs. Följande text kommer på ett fördjupat sätt att belysa konstruktionen av detta likhetsrum genom att analysera temana rumslighetens metaforer, olikhetens praktik och integrationspolitikens paradox.

Rumslighetens metaforer

En väsentlig del i konstruktionen av Sverige som ett likhetens rum ligger i vem som har tillgång till rummet och vem som inte har det. Som vi sett görs ofta en uppdelning i ”svenskar” och ”invandrare”, men även hur integration som process och integrationens praktik beskrivs visar på detta särskiljande. I olika metaforer som tar sin utgångspunkt i något rumsligt, konstrueras integration som en förflyttning från något ”utanför” till Sverige som ett rum att stiga in i. Att integreras, *komma in* i samhället, liknas vid att stiga in i ett rum eller i ett hus. Det finns trösklar, nyckar och dörrar och de rumsliga metaforerna skapar konkreta bilder av ett komplicerat skeende, och gör integration till något greppbart.

I det undersökta materialet är det mest återkommande sättet att prata om integration i rumsliga termer frasen *att komma in*. Tjänstemannen Adrian säger till exempel att det bemötande en person får från kommunen hjälper eller

hindrar dem att ”komma in i det svenska samhället”[73] och Sarah som är deltagare i ett kommunalt projekt säger att ”man kan inte språket och då blir det ännu värre, man känner sig… att man kan inte komma in”[74]. Det kan handla om att komma in på den svenska arbetsmarknaden, i svenska språket och i det svenska systemet och samhället i stort. Denna beskrivning av behovet av att ”komma in” blir genom betonandet av ”utanförskapet” således ett sätt att markera olikhet.

Flera andra sätt att beskriva behovet av *att komma in* finns och görs i olika rumsliga metaforer. Ett exempel är ett av citaten i avhandlingens inledning där en föreningsrepresentant talar om integration som att *öppna dörrar* som hela tiden blåser tillbaka i ansiktet. Det är en kraftfull metafor för upplevelsen av motstånd och exkludering i denna vilja att ”komma in”. Hon säger också om samhällets organisation att:

> den här fyrkantiga modellen, man hittar ingen dörr för att komma in. Det finns ingen öppning – så är det.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Bilden av stängda dörrar beskriver på liknande sätt den eftersträvade, men inte uppnådda, integrationen som en effekt av *utestängning*. Även Maya talar om dörrar och säger att integration handlar om en ömsesidig process och att ”dörrarna ska vara öppna för oss när vi kommer”[75] och Marlon säger att kommunen ska ”öppna dörrarna lite mera för skolan på kvällstid” så att ”flickor som har det tufft hemma” ska kunna få ”komma ut lite”[76]. Här ser vi också att dörrar kan öppnas på olika sätt. Leila försöker själv öppna dörrar, medan Maya och Marlon beskriver dörrar som öppnas *av* samhället *för* invandrade personer. Integration beskrivs på detta sätt som en aktiv process av inkludering från samhällets sida.

Några nämner trösklar som metafor. Politikern Benjamin pratar till exempel om ”tröskeln in i svenska samhället” och ”att släppa dom över tröskeln”[77], vilket på ett liknande sätt konstruerar samhället som den aktiva aktören i integrationsprocessen. Politikern Isak och verksamhetsansvariga Sonja pratar istället om *nycklar* till integration, där det är den invandrade personen som behöver skaffa sig dessa nycklar för att kunna öppna dörrarna.[78]

Samhället beskrivs alltså som ett rum som man får stiga in i om man har de rätta ”nycklarna” eller om man släpps in av någon av ”integrationens väktare”. Tjänstemannen Adrian nämnde bland andra detta genom att säga att

[73] Adrian, central tjänsteman, kommun 3
[74] Sarah, deltagare kommunalt projekt, kommun 1
[75] Maya, lokal tjänsteman, kommun 1
[76] Marlon, central tjänsteman, kommun 2
[77] Benjamin, kommunalråd (s), kommun 3
[78] Isak, kommunalråd (fp), kommun 1 & Sonja, internationell kvinnoförening, kommun 2

”majoritetsbefolkningen måste förändra sig för att *ta in* de andra” (min kursivering). Att få *komma in* blir att få vara med i den svenska gemenskapen, en händelse från att vara *inte*-integrerad till att vara integrerad, inkluderad. Även om en del i schablonen integration säger att hela samhället ska förändras i integrationsprocessen, verkar detta arbete vara svårare att ta på och det är inte så många som belyser samma perspektiv som Adrian. Tjänstemän beskriver i några fall sig själva som en sorts väktare till likhetens rum, i de fall då de har rollen som förmedlare mellan de invandrade personerna och samhället. Framför allt gäller det de tjänstemän som har en mer praktisk funktion (snarare än strategisk), och det ligger då i deras arbetsuppgifter att integrera, ”få in”, invandrade personer. De beskriver själva hur de ställer krav eller försöker styra och få invandrade personer att bete sig på ”rätt” sätt.

Perspektivet att integration handlar om att komma in, eller kanske snarare att *släppas in* blir extra intressant i relation till det återkommande temat i föreningsrepresentanternas berättelser om behovet av att få *vara sig själv* och ändå tillåtas känna tillhörighet till samhället och accepteras som olik eller utan att ses som olik i alla lägen. I detta ligger också en önskan om att ses som individ och inte som en del i en stor massa. Det är ett behov som beskrivs och som man tycker saknas i samhället i stort. Detta behov får man istället tillgodosett i föreningarna. Flera föreningsaktiva beskriver det som att valet står mellan att anpassa sig eller att ”behålla sin kultur”. Att vara sig själv och ändå accepteras och *släppas in* i samhället verkar utifrån intervjuerna med kvinnor i föreningarna inte ses som en möjlig väg. Några säger uttryckligen att de har gett upp eftersom de ändå inte kommer att accepteras som ”svenskar” oavsett hur mycket de än försöker, så de har slutat försöka.

Att komma ut i samhället

Men integration beskrivs, som vi såg ovan, inte bara som att *komma in* utan också om att *komma ut* i samhället, vilket fyller integrationsbegreppet med en omvänd logik av att bero på det rum som förknippas med utanförskap: det föreställt isolerade hemmet. Flera exempel på detta finns i mitt material. Leila säger till exempel att många kvinnor behöver ”komma ut för att träffa folk, för dom har ingen att prata ens med”[79] och politikern Antonio berättar att socialförvaltningen har skapat ett projekt för somaliska kvinnor så att de ”ska lämna hemmet och gå till en mötesplats”[80]. Hem och samhälle blir här två motstående rum. Samhället att stiga in i är ibland ett odefinierat rum och ibland väldigt konkret som i citatet med skolan tidigare. Uppdelningen hem/samhälle reproducerar den klassiska delningen mellan offentligt och privat rum, där det

[79] Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3
[80] Antonio, majoritetspolitiker (s), kommun 4

privata förknippas med kvinnligt och det offentliga med manligt. Så alltså också i detta fall, där kvinnorna beskrivs som knutna till sina hem och i behov av hjälp och stöd för att komma därifrån.

Men det förefaller i min undersökning också finnas ett *mellanrum* mellan hem och samhälle: föreningarna. Föreningen är i det här uppdelade sociala landskapet ett sätt att komma hemifrån och ”ett andra hem” någonstans mittemellan hemmet och samhället. I flera föreningar beskriver medlemmar föreningen som ett hem eller ett rum där man *känner sig hemma*. En föreningsrepresentant berättar att ”alla ska känna sig som om dom är hemma”[81] och i en annan förening berättas att man jobbat för att skapa denna ”hemkänsla”.

> Det viktigaste för oss var att skapa hemmiljö. […] Alla känner sig hemma här.
>
> *Ethel, internationell kvinnoförening, kommun 4*

Att vara med i föreningen blir dock inte liktydigt med att *komma in* i samhället. Flera politiker och tjänstemän uttrycker att de som är med i föreningar är ganska ”svaga” personer som behöver stöd i ”sin” integration. De menar att verksamheten i föreningarna ofta är mer segregation än integration, samtidigt som föreningsengagemanget av flera betraktas som ett steg för att nå integration genom bland annat engagemanget i föreningen som sådant men också genom att kvinnorna kommer ut ur sitt hem. I föreningarnas symboliska funktion ingår att fungera som en slags sluss och guide ”in” i det svenska samhället. Flera föreningsrepresentanter lyfter fram att de har egen erfarenhet av att försöka *komma in* och beskriver att de på så vis ofta fungerar som en sorts ”guide”. Ofta menar ordföranden eller de verksamhetsansvariga i föreningarna som jag har träffat att de försöker guida andra invandrade kvinnor till hur de bäst ska bete sig för att hitta ”integrationens nycklar”. Som vi sett i ett tidigare citat menar till exempel Leila att hon behöver ”lära” de andra kvinnorna i föreningen hur de ska agera och hur de inte ska agera, till exempel att hantera ilska och att inte kalla myndighetspersoner för nazist och rasist, oavsett om de har fog för detta.

Integration som kroppslighet

I konstruktionen av likhetens rum är de olika schablonerna som denna avhandling beskrivit en central del. *Schablonen invandrarkvinna* visar sig vara en vedertagen föreställning som flera reproducerar på olika sätt. I denna är också kroppen och det kroppsliga både utifrån hur en person väljer att presentera sig

[81] Anny, kvinnosektion i etnisk förening (2), kommun 1

och hur denna uppfattas av andra i omgivningen en given del i de rumsliga processerna.

När det gäller försöken och viljan att bli lik och passa in syns detta på olika sätt i mitt material. Det ena förhållningssättet handlar om att anpassa sin praktik, som till exempel att bete sig prickfritt eller att vara med på kommunens nationaldagsfirande. Detta förhållningssätt är dock inte lika uttalat i mitt material som ett mer ”kroppsligt” perspektiv. Kroppen blir här ett representerat rum med en tydlig känslomässig kärna men med en yta inpräntad med representationer och schabloner. Detta möts av invandrade kvinnor i denna studie genom tankar på att förändra (eller vägra förändra) ytan för att bli mer lik och för att slippa att hela tiden bli placerad i *schablonen invandrarkvinna*. Saker som nämns är att byta namn till något mer svenskklingande, att göra slingor eller bleka håret, ha slöja eller inte, och någon drar också paralleller till Michael Jacksons ”hudblekningsprojekt”. Samtidigt kan jag ana att detta inte är någon av de egentliga ”nycklarna” till likhetens rum. Vad en person *gör* verkar bland politiker och tjänstemän vara mer betydelsefullt för att anses integrerad. Samtidigt som görandet och den rumsliga praktiken betonas i politikers och tjänstemäns berättelser finns ändå ett visst fokus vid invandrade kvinnors kroppsliga yta, och då framförallt vid slöjan. Trots att det hos alla intervjuade finns en medvetenhet om att gruppen invandrade kvinnor är väldigt heterogen faller många in i att prata om muslimska kvinnor, och slöjan är ett återkommande tema i mina intervjuer.

Anpassning som praktik

Genom intervjuerna blir det också tydligt att uppfattningen bland de föreningsaktiva är att ansvaret att bli integrerad i praktiken ligger hos individen och att dennes praktik avgör bemötandet från samhället. Några uttrycker en ideal bild av integration där det skulle fungera på ett annat sätt där hela samhället formas om i en anpassning efter varandra och där individer accepteras som de är. Men denna bild uttrycks just som ett ideal och inte som en verklighetsbeskrivning. Genom uppfattningen att det är individens ansvar att ”bli integrerad” blir de också reproducenter av schablonen integration som något som främst rör invandrade personer. I varje situation finns valet att ”vara den man är” och som sådan betraktas och behandlas som olik, eller att försöka anpassa sig och kanske accepteras. Den levda erfarenheten pekar dock mot att anpassningen, vare sig det gäller praktik eller kroppsliga förändringar, inte heller leder till öppna dörrar till likhetens rum. Hur mycket eller lite personen än ändrar sig säger flera att det ändå inte kommer leda till att personen kan bli/accepteras som ”svensk” eller (jäm)lik. Detta visar att det faktum att dessa personer en gång invandrat (eller kanske har föräldrar som gjort det) gör att de

oavsett vad de gör eller hur de ser ut, först och främst har denna olikhetsstämpel enligt principen ”en gång invandrare alltid invandrare” som flera informanter uttrycker.

Olikhetens praktik

Integrationspolitikens mål är lika möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Denna avhandling visar som vi sett att den praktiska verksamhet som kommer ut av politikområdet sällan varken leder till eller fokuserar på denna jämlikhet. Olikheten i bemötande och åtgärder och ett uppdelande i ”vi” och ”dom”, ”invandrare” och ”svenskar” är dominerande även bland dem som motsätter sig kategoriseringen. Integrationspolitiken blir således mer än något annat en olikhetens praktik än det (jäm)likhetsrum som är politikens mål.

Schablonerna maskerar

I inledningskapitlet beskrivs de sekelgamla stereotyper som i stora drag fortfarande kan skönjas i integrationspolitikens representationer och schabloner. Till viss del har de förändrats och omformats men grundförhållandet mellan de olika schablonerna är fortfarande detsamma och avhandlingen visar att de påverkar den integrationspolitiska praktik som formas i kommuner. Grundfunktionen – att visa på olikhet – visas genom denna avhandling kvarstå, även om stereotyperna ser olika ut. I svensk integrationspolitik som kontext finns ett behov att markera svenskheten och det svenska rummet som något specifikt och idealt. Som denna undersökning visar blir jämställdhet ett fenomen som får markera gräns och något som invandrade personer framställs avvika ifrån. Representationer av ”det svenska rummet” samspelar med de schabloner jag visat på och utifrån detta kan också olika rumsliga praktiker förstås. Schablonerna har således en funktion i sig genom att visa på en gräns mellan det samma och det olika. Schablonerna osynliggör också de personer som placeras in i schablonen, liksom den också osynliggör vad de kontrasteras mot. Till exempel uppmärksammas inte den ojämställdhet som finns mellan kvinnor och män i Sverige, eller den handlingskraft som finns hos många invandrade kvinnor. De invandrade kvinnor som jag har träffat för denna studie är personer som visar på stor kraft, vilja och engagemang och de passar ofta inte in i *schablonen invandrarkvinna*, även om de kan vara både muslimer och ha stort ansvar för hem och familj. Genom schablonen sätts föreställningsramar kring invandrade kvinnor som grupp, och i denna undersökning blir det tydligt hur detta skapar en rumslig praktik som också kommer att påverka de föreningsaktiva kvinnornas handlingsutrymme. Schablonerna maskerar de personer som finns bakom, och genom avhandlingen visas att detta spelar roll i hur integrationspolitik och praktik

utformas då föreställningar om vad olika individer kan göra, ger avtryck i politiken och praktiken.

Ohotande föreningar?

Enligt Maud Eduards (2002) forskning om kvinnors kollektiva handlande ligger det alltid ett potentiellt hot i kvinnors kollektiva organisering, men som visas i denna undersökning verkar invandrade kvinnors organisering inte alls uppfattas som något hot från den kommunala organisationens perspektiv, utan får istället kommunens stöd genom extra ekonomiska bidrag och andra stödinsatser. Detta trots att den, utifrån Eduards teori om att organiseringen visar på kvinnor som handlingskraftiga, borde bli extra mycket hot eftersom handlingen totalt bryter mot schablonen av den invandrade kvinnan. Eduards skriver i och för sig att varje kollektiv handling föder sitt eget motstånd och att det inte i förväg går att förutspå vilket motstånd en organisering ska möta, men det är intressant att konstatera att invandrade kvinnors kollektiva handlande verkar få ett helt annat bemötande än när organiseringen sker av kvinnor med svenskt ursprung.

Jag kan genom föreliggande undersökning se tre olika förklaringar, som kanske också samverkar och förstärker varandra. Den första förklaringen till att organiseringen inte uppfattas som ett hot trots att kvinnorna faktiskt stärker varandra, är att schablonen av ”invandrarkvinnan” är så stark att man från kommunernas sida inte förmår se detta. Föreställningarna om invandrade kvinnor är att de behöver samhällets hjälp och stöd, och då får de också det lite oberoende av vad som sen händer i föreningen. Som intervjuerna visat har politiker och tjänstemän ganska dålig koll på föreningarnas aktiviteter, samtidigt som alla tycker ändå att de är viktiga och är berättigade extra stöd. Som en föreningsrepresentant berättar finns det också en föreställning om att det bara kommer ”svaga” kvinnor, eller kvinnor med sjal, till föreningen. *Schablonen invandrarkvinna* kanske är så stark att hon aldrig kan uppfattas som ett hot.

En andra förklaring, som hänger ihop med den första, är att i schablonen ligger en föreställning om att den invandrade kvinnan kan och behöver ”räddas”. Här lever den koloniala föreställningen ”rädda den bruna kvinnan från den brune mannen” kvar. Det finns ett uttalat egenvärde i att kvinnorna lämnar sina hem. Genom hennes organisering kan det uppfattas att hon bryter sig loss från sin familj och ”kultur”, och i detta kan finnas en förklaring till att kommunerna gärna ger extra stöd till vissa av dessa föreningar. Både denna och andra undersökningar visar att kvinnor med utländsk bakgrund som bryter mot schablonen och ”knackar på dörren” till likhetens rum ofta välkomnas som goda exempel (se t ex Brune 2004). Tjänstemannen Marlons berättelse om den kurdiska trebarnsmamman är ett exempel från mina intervjuer. Hon får genom sin styrka och för att hon vill ha ett manligt kodat yrke utgöra en sorts ”ideal-

invandrarkvinna". Hon bryter schablonen och beter sig så "svenskt" som man bara kan göra enligt den svenska jämställdhetsrepresentationen (vara stark och handlingskraftig, klara sig själv och bryta genusmönster). I en slags idealiserad bild av den lyckade integrationen spelar således föreställningar om jämställdhet en central roll. Intressant nog får dessa kvinnors handlande som bryter mot schablonens föreställningar inte som effekt att själva schablonen och homogeniseringen ifrågasätts. Istället framställs dessa kvinnor som väldigt annorlunda från de flesta och bidrar på så sätt istället till att ytterligare förstärka schablonen. De blir undantaget som bekräftar regeln och får utgöra exemplet på det goda i att *göra svenskt*. I denna förklaring till att det kollektiva handlandet inte uppfattas som ett hot ligger att även om invandrade kvinnor blir starka och bryter normer så påverkar de inte normerna och schablonerna utan förstärker dem snarare, samtidigt som samhället får känna sig som "räddare" av dessa kvinnor. Eduards skriver att kvinnors kollektiva handlande tydliggör gapet mellan kvinnor som konstruerat ideal och levande kvinnors praktiker, men så verkar alltså inte vara fallet med invandrade kvinnors organisering.

En tredje förklaring kan hänga ihop med vem den kollektiva handlingen benämner. Eduards (2002:157) skriver att när kvinnor organiserar sig så benämner de också män som kollektiv. Detta är kanske det mest förbjudna av allt. När invandrade kvinnor organiserar sig visar denna undersökning att det inte är män som kollektiv som synliggörs, utan invandrade män som grupp. Genom att kvinnor och män tänks höra ihop efter etniska linjer blir invandrade kvinnors kollektiva handlande inte hotande för "svenska" män. Det är snarare invandrade män som kopplas samman med invandrade kvinnor, och detta bekräftas av att det är hos (ursprungs)lands*män* som motståndet till det kollektiva handlande tycks finnas. Varken samhället i stort eller "svenska" män som kollektiv blir benämnda och föreningsverksamheten uppfattas inte i första hand organiseras kring kön, utan runt etnicitet och kön i kombination. Därför uppfattas den som avgränsad och inte som ett hot mot rådande genusstrukturer och system i det svenska samhället. Detta bidrar, menar jag, till att denna kvinnliga organisering får verka utan aktivt motstånd och snarare erhåller samhällets stöd.

Kanske skulle man kunna tänka sig att en förklaring till att den kollektiva handlingen inte uppfattas som hot utan snarare uppmuntras ligger i syftet med organiseringen och huruvida det kollektiva handlandet syftar till någon sorts samhällsförändring eller inte. Som jag visat har dock de internationella kvinnoföreningarna syften som motsäger denna förklaring, då föreningarna har feministiska mål och strävar efter att påverka politiker och förändra samhället. De bygger med andra ord inte enbart på anpassning till rådande samhällsystem. Även andra föreningar, till exempel de olika kvinnosektionerna, som primärt

anordnar traditionellt kvinnliga sysselsättningar som matlagning, sykurser, blomsterbinderi och liknande, och av den anledningen kan betraktas som ”ofarliga”, är även de kritiska till hur samhället och kommunen jobbar med integration. En önskan om ett förändrat samhälle finns med andra ord även i föreningar som inte har det inskrivet som ett uttalat mål i sina stadgar. Denna fjärde möjliga förklaring finner således inget stöd i denna avhandlings material.

Ytterligare en förklaring till att denna avhandling inte kommer till samma resultat som Eduards teori om det kollektiva handlandet kan finnas i att vi delvis studerar olika nivåer av kollektivt handlande. De sammanslutningar som Eduards studerat är nationella, regionala och lokala och är inte att betrakta som föreningar likt de jag studerat. På detta sätt finns inte heller samhällskontroll över sammanslutningarna, genom till exempel bidrag, på samma sätt i Eduards studie som i min.

Som vi ser är schablonen av ”invandrarkvinnan” liksom av ”invandrarmannen” rådande i de tre bärande förklaringarna till uppfattningar och bemötande av invandrade kvinnors kollektiva handlande. Intressant är att representationen av ett svenskt rum och schabloner av invandrade personer också föder en rumslig praktik och påverkar situationer. Genom att föreningarna inte ses som hot och genom den spridda uppfattningen att det svenska samhället kan hjälpa de invandrade kvinnorna ges extra stöd till kvinnornas föreningar och organisationer. Det extra ekonomiska stödet ger utrymme för starkare föreningar och skulle kunna utnyttjas av kvinnorna i föreningarna till att ytterligare bedriva förändringsarbete, till exempel.

Integrationspolitikens paradox

Mitt empiriska material är mångtydigt i frågan om integration och dess innebörd. Dokument och intervjuade uttrycker i många fall själva diametralt skilda ståndpunkter, även när det handlar om hur integration ska gå till. De flesta policys/program, politiker och tjänstemän förespråkar mångfald och att invandrade personer ska accepteras ”som de är”. Men samtidigt återkommer åsikten att det ligger på individen att ”bli integrerad”. Från samhällets sida uppmuntras till en förändring av personen i assimilativa insatser och förväntningar på att bli lik och anta ”svenska ideal”. Den invandrade mannen ska utbildas i ”svensk jämställdhet” och upplysas om ”svenskt sätt att leva”. Den invandrade kvinnan ska få hjälp av samhället genom att man skapar platser och aktiviteter för henne så hon kan komma bort från hem, familj och föreställd isolering. Återigen visar materialet att de invandrade personerna förväntas behöva ändra på sig för att kunna ”bli integrerade”. Den som är för olik kommer, i metaforiska termer, inte att ”släppas in över tröskeln” och de

”nycklar” som nämns i några intervjuer ser jag som någon sorts ”svenskhetskoder”, alltså nycklar till likheten.

Många informanters känsla av att de behöver anpassa sig trots att ambitionen i både nationella och lokala mål är att alla ska accepteras som de är och få ta del av samhällsgemenskapen utan att behöva ändra på sig, visar sig således inte bara vara en känsla utan det finns också en sådan förväntan från samhällets sida. Detta är en del i integrationspolitikens inneboende paradoxer, som jag redan till viss del varit inne på. Integrationspolitik bygger på att det finns någon att integrera, alltså någon som är olik majoritetsbefolkningen. Integration kan betraktas som att två (eller flera) jämstarka grupper ska integreras i varandra, eller att en mindre grupp ska integreras i en större. Oavsett hur integrationsbegreppet betraktas bygger det på en uppfattad olikhet mellan grupper av människor. Integrationspolitiken som område både upphöjer och förkastar olikhetstänkandet skulle jag säga, och formas kring en grundläggande konstruktion av olikhet. Detta i sig är ingen paradox. Däremot innehåller integrationspolitiken en paradox i hur den har kommit att fungera. Integrativa insatser fokuseras mestadels på den invandrade befolkningen för att ge jämlikhet, men har i praktiken i denna fokusering snarare förstärkt ojämlikheten i behandling. Detta kan beskrivas som i bilden nedan (se figur 8). Trots att målet med inledande särskiljande åtgärder är (jäm)likhet tenderar olikheten att reproduceras och leda till ytterligare särskiljande åtgärder.

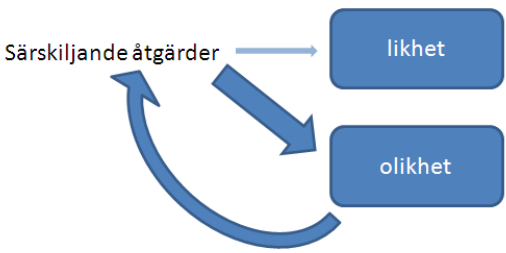

Figur 8. Integrationspolitikens (o)likhetsparadox

Denna paradox framträder också på olika områden tydligt genom det empiriska material som presenterats i denna avhandling och kan också utgöra en förklaring till informanternas känsla att de ofta behandlas som *o-lika* och inte accepteras hur mycket de än försöker anpassa sig. Denna paradox blir också en förklaring till den frustration över politikens resultat som flera politiker uttrycker. För hur skapar man egentligen en integrationspolitik när man vill att samhället ska fungera som samhälle och inte syssla med säråtgärder för vissa grupper av invånare? När de som lyckas bäst med integration är de som inte gör

något alls, som inte gör ”skillnad på svart eller vit”? Vilken typ av integrationspolitik är det då politikerna kan bedriva? Här verkar politikerna själva ha svårt att komma ur olikhetstänkandet, trots att de ibland själva ger svaret att själva integrationspolitiken på sätt och vis är överspelad. Målet är ett samhälle där alla behandlas lika, men praktiken blir likaväl ett särbehandlande som bygger på schablonartade föreställningar, något som varken politiker eller invandrade personer är nöjda med – i alla fall inte enligt resultatet i denna undersökning.

Paradoxen bygger alltså på en likhetsdiskurs samtidigt som antaganden om och konstruktioner av olikheten är en grundläggande utgångspunkt för politikens strävanden. Därför fortsätter också en särskiljande behandling av invandrade personer, som vi sett. Jag vill kalla detta för integrationspolitikens (o)likhetsparadox. Genom att å ena sidan definiera likhet som målsättning för politiken och å andra sidan enbart identifiera och hantera olikheter – för den som är lik behövs ingen integrationspolitik – positionerar integrationspolitiken sig själv i centrum för denna process.

Avslutande reflektioner

Jag har i denna avhandling byggt upp en modell för att kunna tolka och förstå hur integration som process görs och hur det som görs kan förklaras. I detta har jag kombinerat Henri Lefebvres tankar om produktionen av rum med mer fenomenologiska och genusanalytiska begrepp som situation, levd erfarenhet samt schablon. Kombinationen av begrepp har för mig gett ett ytterligare fokus på det personliga, individuella och situationella än vad Lefebvres teori erbjuder, och ett rumsligt och mer övergripande samhällsperspektiv än vad situation-schablontanken behandlar.

Genom modellen och dess delar har jag kunnat dela upp görandet av integration i olika skeenden och processer. Detta har tydliggjort att det finns många olika delar och nivåer i integrationspolitikens misslyckanden. Problemen i integrationspolitiken och praktiken finns som vi sett både på övergripande nationell nivå som på lokal, och handlar samtidigt om stela schabloner, vardagspraktiker och individuell handling. Utan modellen hade dessa olika delar och nivåer i görandet inte framträtt lika tydligt för mig. Genom modellen och dess delar har jag kunnat konstatera att integrationspolitikens oförmåga att göra det den avser alltså inte hittar sin förklaring i ett fenomen utan i många. Det kan hävdas att integrationspolitikens problem ligger i att Svenska för Invandrare (Sfi) är för dåligt organiserad, att staten skjuter till för lite pengar, att kommunerna lyssnar för lite på invandrade personer och andra saker som har med praktisk och konkret verksamhet att göra. Allt detta är förmodligen sant, men ger inte hela bilden och – utifrån denna avhandlings resultat – heller ingen

lösning. Det stora problemet i integrationspolitiken visas istället ligga i föreställningar kring integration och tänkta integrationsobjekt, alltså i representationer av rum och i schabloner. Utifrån dessa skapas en politik och praktik som sällan passar verkliga människors behov och som också förstärker skillnader mellan ett tänkt ”vi” och ”dom”.

Ett citat ur intervjun med Leila inleder denna avhandling, och jag låter också Leila avsluta. Utifrån erfarenheter från sitt eget liv i Sverige sätter hon fingret på problemen i integrationspolitiken utifrån hur den har kommit att fungera.

> Vad är integration? Att berätta om det, om du, helt ärligt tänker på integration, det är ju om invandrare, det är det. Det är inte om alla andra som blir på något sätt missgynnade i samhället. Det är det, det är där problemet finns. […] Integration. Jag säger det att när begreppet kom så blev det invandrare och svenskar mycket, mycket tydligare. Och sen jag tycker inte att vi ska komma med nya ord och begrepp, utan förbättra det som vi har skrivit i alla våra handlingsplaner va. […] Jag fattar det inte. Varför ska vi dela på folk hela tiden? Jag är invandrare, jag är kvinna, ska jag känna mig varje dag, ’vad gör jag här?’ Varför? Jag är kvinna, jag är *människa* först och främst. Ge mig möjlighet att komma ut och göra det som jag kan.
>
> *Leila, internationell kvinnoförening, kommun 3*

Men Leila ser inte bara problem utan också lösningar. Lösningarna handlar inte om att klä politiken i nya begrepp, utan om den faktiska praktiken som kommer ut av politiken. Jag menar att det handlar om att se personen bakom den kroppsliga ytan och att inte försöka att pressa in människor i olika schabloner utifrån förväntningar på hur de ska vara. För att nå de mål som uttrycks i nationella mål krävs uppluckrade schabloner och även ett betydligt större fokus på befolkningen som helhet än vad dagens integrationspolitik har. Utifrån avhandlingens resultat är detta en stor utmaning i kommuners integrationsarbete, men jag tror att det låter sig göras. Men detta kräver en aktiv och öppen dialog på alla nivåer i organisationen, både internt och externt, om vad man *faktiskt* vill med politiken och hur detta mål ska nås.

Epilog

Praktiska resultat

Intentionerna var vid starten av detta avhandlingsarbete att försöka hitta positiva exempel på hur ett bra integrationsarbete kan fungera i en kommun. Jag ville inte främst fokusera på problemen inom fältet integrationspolitik och praktik, och valde därför att studera kommuner som på olika sätt aktivt arbetade med integrationspolitik. Avhandlingsarbetet är också tänkt att kunna ge resultat till svenska kommuner om hur en bra integrationspolitik kan bedrivas.

Som vi sett har resultatet inte blivit riktigt som jag tänkte från början. Avhandlingens resultat visar att integrationspolitiken bygger på en paradox där olikheten är en förutsättning samtidigt som (jäm)likhet är målet. Detta resultat bygger samtidigt på ett urval av kommuner som aktivt arbetar med integrationsfrågorna, och en fråga som följer av detta är hur resultatet hade sett ut om en eller flera kommuner som inte arbetar med integrationsfrågorna hade ingått. Kanske hade det inneburit ett resultat som pekat mot hur en kommun skulle kunna jobba för ökad jämlikhet mellan kommuninvånare utan att fokusera på kategorin ”invandrare”. Troligt är dock att det gett ett liknande resultat och visat på liknande schabloner och representationer men med annan integrationspraktik. Ytterligare studier behövs för att klargöra hur en annan inriktning på integrationspolitiken får återverkan på praktiken. Med avhandlingens resultat kan dock konstateras att undersökningen verkar i samma paradox som politiken. Positiva exempel på integrationspolitik kanske främst kan hittas i kommuner som övergett eller aldrig haft någon direkt integrationspolitik och medvetet eller omedvetet arbetar med likabehandling av alla invånare efter faktiska uttryckta behov och inte med utgångspunkt i förmodade behov utifrån schabloner. En sådan strävan finns också i varierande grad i tre av de studerade kommunerna.

Även om avhandlingen i sig bygger på integrationspolitikens paradox tycker jag mig kunna ange några praktiska resultat som en kommun kan ta till sig av i sitt integrations-/mångfalds-/jämlikhetsarbete. Först och främst behöver en kommun som vill lyckas med sin integrationspolitik skåda inåt. Den egna personalen och kommunens politiker behöver diskutera och belysa sina egna schabloniserade föreställningar. Som avhandlingen visat ligger integrationspolitikens stora problem i att den skapar en politik och praktik som snarare knyter fast individer i schabloner än låter dem bli (jäm)lika medborgare. Nuvarande produktion av integration förstärker ett ”vi” och ”dom” trots att målet är tvärtom. Därför måste den kommunala organisationen jobba med sig

själv för att kunna se bortom schablonerna och den praktik de föder. I detta ligger också att göra plats för individers egna initiativ även om det finns en tveksamhet till om personen kan lyckas. Schabloniserade föreställningar om vad en individ kan eller inte kan göra blir i de flesta fall en självuppfyllande profetia.

Ett annat resultat av denna avhandling är att en politisk plan eller policy måste vara tydlig i de begrepp den använder. Integrationsbegreppet kan, som vi sett, tolkas på flera olika sätt och har med detta också skapat utrymme för olika tolkningar och olika praktiker. Därför finns en nödvändighet i att integrationspolitikens mål och strategier fastställs och formuleras på ett tydligt och praktiskt genomförbart sätt. Risken är annars att integrationspolitikens implementeringsproblematik lever kvar i form av ett ”vi” som ska integrera ett ”dem”, och där politikens intentioner inte överförs i praktik.

En sista avgörande faktor är politiskt ledarskap på kommunal nivå, där studien pekar på att i de kommuner där politiker med eget engagemang i frågan visar att det är ett viktigt område för kommunen att arbeta med, kommer integrationsarbetet både i kommunorganisationen och utanför att uppfattas som en prioriterad fråga. Det får efterverkningar i form av ökad legitimitet och pondus för integrationsfrågan. Det får också betydelse för de föreningar och tjänstemän som utformar integrationspraktiken lokalt. Finns inte de ledande politikernas engagemang kommer frågan inte att få kraft och legitimitet i övriga organisationen.

Frågor för framtida forskning

Utifrån arbetet med och resultatet av denna avhandling har ytterligare några frågor uppkommit som skulle kunna utgöra framtida forskning. Som avhandlingen visar skiljer kommun 3 ut sig från de andra kommunerna i arbetssätt, och föreningsrepresentanter säger också att de styrande politikerna har ett bra intresse för frågorna. Jag tror dock inte att det kan knytas till kommunen som rumslighet så mycket som det kan sägas handla om personer. Det intervjuade kommunalrådet har ett stort engagemang i frågorna och sitter själv som ordförande i kommunens invandrar-/integrationsråd (till skillnad från andra kommuner där en mindre central politiker fått detta uppdrag). Kommunen har också en heltidsanställd mångfaldsstrateg som fungerar som en pådrivare av frågorna såväl internt som externt. Att det finns centrala personer som driver frågorna aktivt, startar debatter och lyfter frågan i olika sammanhang tror jag dock i ett längre perspektiv kan ge avspegling i rummets praktik och skapa en kommunknuten positiv ”atmosfär”. I kommun 4 berättas detta ha skett runt jämställdhetsfrågor där det nu på många områden ses som självklart att ha ett jämställdhetsperspektiv och det största motståndet kring frågorna upplevs ha försvunnit. En intressant fråga att gå vidare med utifrån

detta är när brytpunkten uppstår mellan att ha ett personbaserat engagemang som i kommun 3 till att bli en del av rummets praktik som med jämställdhetsfrågorna i kommun 4.

Ett annat tema som skulle behöva undersökas vidare är bemötandet av olika föreningar och organisationer för kvinnor. Det skulle här vara intressant att studera ett antal föreningar för kvinnor och tjejer, men med olika inriktning, i en och samma kommun. Även här skulle både politikers, tjänstemäns och föreningsaktivas berättelser och upplevelser vara intressanta att studera. En sådan forskning skulle kunna visa när och hur viss organisering blir hotande, och vad som skiljer denna organisering från annan.

Ytterligare ett område att undersöka vidare skulle vara att göra en internationell jämförelse utifrån avhandlingens resultat. Sverige har och har haft en integrationspolitik som skiljer sig från många andra länders politik. Vad detta får för konsekvenser i praktiken, men även i representationer och schabloner skulle vara intressant att studera. I en studie av Carina Listerborn (2005a) framkommer en uppfattning bland kvinnor med somaliskt ursprung att de diskrimineras och passiviseras mer i Sverige än kvinnor med samma ursprung som de känner i till exempel USA och Storbritannien. Utifrån detta väcks hos mig en fråga om detta har med (o)likhetsparadoxen att göra och om detta då är ett specifikt svenskt fenomen? Som jag varit inne på vore det också intressant att jämföra denna studies resultat med andra svenska kommuner med andra förutsättningar och inriktning på politik. Detta för att se i vilken mån det som framkommer i avhandlingen är oberoende av lokala förutsättningar och snarare nationella fenomen. Att gå vidare med frågeställningarna både nationellt och internationellt skulle således ge ytterligare förståelse för det fenomen som avhandlingen beskrivit.

Summary

What is integration? How is integration achieved and to whom is it directed? And how is integration implemented in respect to immigrant women? The thesis examines ideas concerning integration and the policy and practice of integration on the basis of a set of policies which include Swedish society as "multicultural", with the focus on immigrant women. Integration as a political project exists at a national level in Sweden but also in most of Sweden's municipalities. This study concentrates mainly on the local level. Four medium-sized Swedish municipalities with differing conditions, political governance, geographical location and immigration history have been selected for a study of how integration is implemented and how ideas about integration also produce and reproduce both local and national space. Various political documents on integration and interviews with politicians, officials and immigrant women form the basis of a study of *how integration is achieved as seen from the positions of different actors at the municipal level* and *how similarities and differences are constructed and expressed in the example of integration.* Conceptions regarding similarities and differences on the basis of gender and ethnicity in an imagined Swedish space, but also in more local spaces, have been central to an understanding of the phenomena studied in the thesis, given that at the core of a policy of integration lie differences that need to be integrated.

* * * * *

The theoretical point of departure in the thesis is provided by the ideas of Henri Lefebvre regarding the production of space, a central feature of which is that spaces are social. Space is related to human social practice and is thereby a product of it. Through our actions we are in constant interaction with space in that *what we do* takes place in space and is given meaning in/through space, at the same time as we influence and recreate the space in which we exist. Space and conceptions of space are thus created socially but also influence expected actions in the space in question; the production of space is as much a material as a mental process.

Lefebvre (1991) defined a triad in relation to the production and reproduction of space in various spheres. This triad forms the axis of a model that has been devised for the thesis of how space and conceptions of people in space are engendered socially in a constantly ongoing process. The model is also based on theories inspired by gender theory and phenomenology to illustrate the individual and physical aspects of the process. Theoretically

conceptualising this social process as an entity, linked to spatial practices, places the empirical material in a context. The model's concepts and theory are used throughout the thesis both as an analytical tool and an instrument for creating structure. The various chapters of the thesis follow the structure of the model

The model's axis is formed by the concepts Representations of space, Spatial practice and Spaces of representation. *Representations of space* relate to what is conceived and is space linked to knowledge, the ordering of production relations, symbols and codes. *Spatial practice* concerns perceived space and includes production and reproduction, people and the geographies of society, ongoing actions and perceptions. Spatial practice also covers the fixed installations of space such as buildings, urban structures and the division of places for specific purposes. *Spaces of representation* are lived space and the inhabitants'/users' space. This is space passively perceived through associated images and symbols and is thus a dominated space. At the same, it is space with a clear emotional core including passion, action, dynamics and a constant now.

Added to these basic concepts with respect to the production of space are the terms template, situation and lived experience. The introduction of these terms into the model elucidates the process, and physical and individual action. However, they are also linked to space. Physical body, process and space are bound together and cannot be separated.

Templates are simplified formulations that can be repeated and are intended to facilitate the creation of different types of pattern: a model or a pattern which routinely mass produces a simplified conception. It reflects the ordinary and is based on repetition in the actions of the individual. *Situation* captures something extremely subjective and individual, where the body is a situation in itself at the same time as it is also in situations. Each situation is an ongoing process and, as such, open to interpretation and choice of position in every new now, which places the focus on social inception. Thus situation and template never exist in isolation from each other just as the various spatialities in Lefebvre's theory cannot be separated but are parts of one and the same system. Even though the situation is always a unique occasion, previous experience, the presence of others in the situation and other conditions that surround it place restrictions on it and this creates *lived experience*. The latter comprises the collected experiences and subjectivities of the individual. Lived experience is interaction with one's surroundings.

The model and its concepts are used as a basis for the presentation of the empirical material and the discussion in chapter four to seven. In these chapters the model is filled with concepts and empirical examples from the specific areas studied in the thesis. Using the whole and parts of the model, it is possible to illustrate the importance of different individuals in local practices; how, for

instance, integration policy is formulated on the basis of people's lived experience but also of templates for difference physical appearances. The model also captures the practices and opposition of different individuals. Theories on combined global and local, genderised and racified processes have considerable explanatory value for an understanding of the position of immigrant women in Swedish municipalities and in Swedish society, and the model enables these to be linked together. The different processes in a local community, together with national and global processes and understanding, create representations of space and templates of immigrant women, which are of importance for how they are perceived in the local community and thus influence how the process of achieving the goals of integration policy is carried out but also how these goals are in fact determined. There is then a difference between local communities depending on their history and practices, but also on the lived experiences of other local communities.

At the same time as place affects attitudes and conditions locally, people in the place are also involved in the process of reformulation and influence. Relations and spatial practices should then not be seen as permanently stable but are under continual renegotiation through various individuals' everyday practices. The same is true for the places where the relations occur, which means that space and place in the thesis should not be perceived as something stable and unchanging, but as something in a constant state of flux and change.

* * * * *

The first of the empirical chapters, chapter four, concerns the section of the model that deals with overarching conceptions in society, *representations and templates*. Conceptions regarding integration and Swedishness are highlighted and linked to what informants and local documents have to say on these topics, as well as to the history of Swedish immigration/integration policies. The templates, *immigrant woman* and *immigrant man*, are also described. Sweden and Swedishness as a conceived space form the basis of the chapter. Two ways of describing Sweden emerge, one as something permanent and given and the other as something that has changed and now consists of several different aspects – a multicultural society. Irrespective of how Sweden and Swedishness are described, this is determined by who are included in "we" and who are described as "them". Distinguishing between "Swedes" and "immigrants", those who are integrated and those who are to be integrated, is inevitably a basis for integration policy and the production of Swedish space. In the process of achieving integration through representations and templates "the others" become important places and individuals irrespective of what is seen as the goal

of integration policy. For the policy sphere to be necessary at all, there must objects to be integrated, and simplified templates of immigrants also simplify ideas on integration. Immigrant women and men are primarily described in the empirical material as different and are placed in a hidden contrast to what is supposedly Swedish. This makes integration as something that is directed from us to them, simply by using the norm as a model. In this chapter producing integration is not so much a matter of direct action but how the subject is discussed and the problem described. Conceptions regarding the spaces immigrants have come from interact with representations of "Swedish space" and create templates for immigrants as well as for Swedishness, which thus influences the production of integration. The chapter also shows that there is an unclear perception of what integration policies should achieve – who should be integrated and what the goals of the policies are, as well as stereotyped perceptions of the contemplated object to be integrated.

* * * * *

Chapter five discusses those aspects of the model that involve *spatial practice*. The focus is on the practical work that is carried out in the municipalities to achieve the integration that is indicated in various policies and goals. In the four municipalities studied the work of integration primarily involves different projects for immigrants, with a strong focus on introduction to the labour market. To some extent, the process of integration is also a matter of supporting projects initiated by immigrant citizens and of providing education and information, both internally in one's own organisation and externally for the inhabitants in the municipality. Different individuals in the study reveal different attitudes and actions regarding integration depending on their positions in the social system. The role of the politicians is primarily to create the framework for implementing integration through policies and programmes and by determining a budget, but then in many cases they are not really aware of what has, in fact, occurred and why things have not turned out as they expected. The municipal officials are the link between the politicians' decisions and their practical application. The chapter reveals that the officials interviewed often design practice on the basis of their own knowledge and experience. Political documents in the form of plans and policies seem to play a minor role in the actions taken by officials with regard to integration. These actions tend to involve the support, encouragement and promotion of the activities of others, as well as helping immigrants "into society" by acting as door openers and guardians.

The chapter also considers immigrant women's involvement in associations and the goals of these associations, and this is linked to the municipalities' policy strategies for integration. The interviews clarify the somewhat shifting attitudes towards associations. Some of the respondents say that these associations should benefit the community and the goals the municipality has established. Others take the opposite view that associations should act as a support for the immigrants. In many cases there is also some kind of control on the part of the municipality, which may involve either encouragement in the form of extra financial support or a threat of reduced support if the association does not provide the type of integration which the municipality considers suitable. The women's associations seem to have an advantage in that the template immigrant woman is one that needs support and assistance so that these women can get out of their houses, and that the municipality realises that this is facilitated by the associations. The one-sided support from the municipality to the associations is, however, not always what the associations themselves desire; many see that they, in their turn, have something to give to the municipality in the form of knowledge and resources, which they perceive the municipality does not take advantage of.

* * * * *

Chapter six, which deals with *lived experience*, discusses experiences of integration policy and practice and the lived experience of being involved in a women's association as an immigrant. In this connection, there is also a consideration of different relations with and attitudes to Swedish gender equality. The chapter shows that the framework for integration policy is essential for providing conditions for the contexts where the activities through which integration policy are implemented and produced. It emerges from the chapter that few people are, in fact, satisfied with the current implementation of integration policy in Sweden today. Many of the informants in the study – mainly politicians and those active in associations, but even officials – express their dissatisfaction with the way integration works or what it has achieved. The informants state that the objective is equal treatment but this seems difficult to achieve in practice. Few have any alternatives to today's integration policy and thus continue in the same manner as before. It is evident that much of what those active in associations – individuals who often are or previously have been the subject of integration policy activities – are dissatisfied with, is difficult to clearly identify and change through a specific political measure. For instance, they do not want to be treated as a group and regarded as a template. Many of the current "measures" for immigrants are not adapted to the wishes of the

individual but rather to stereotypical ideas. As a result, the rigid template is in many cases a poor fit, which means that there is a risk that the creativity and will of individuals will be missed.

* * * * *

The final section of the model is discussed in chapter seven, which deals with *represented space and situations*. Here the emphasis is on the mobile, experienced and dynamic, and on the present. The chapter presents the stories of the informants concerning concrete experiences and various resistance strategies and situations which, in different ways contradict the templates and representations. It reveals that every current and new situation is ultimately influenced by previous experiences, templates, representations and spatial practice. Situations and what is experienced are dominated, which thereby produces the current situation. An example of this is the formation of female associations. Experiences, templates and representations generate the need for a place for just women, where they can "be themselves".

The integration that is achieved in the associations results primarily from them producing individuals with greater self-confidence in a society which does not naturally assist in the process, but often acts in the opposite manner. The association acts as a sheltered space in contrast to the situation in the rest of the community, where there are notions, expectations and demands regarding how, for instance, an immigrant female should behave and act. Those who are active members of associations feel that they are not alone there and that they can be themselves and feel safe in that – both as a woman and an immigrant.

The chapter also reveals that there is a perceived contradiction between being oneself and integration. The template does not provide the immigrant women with the right to their own identity – they are expected to be something other than they are and those aspects that contradict the template remain ignored or unseen. In those cases where active members of associations or the way they act diverge considerably from the template, the chapter notes that politicians and officials tend to interpret this as the exception which confirms the rule rather than something that should change the template.

* * * * *

In the final chapter the topics and themes that have emerged in various sections and contexts throughout the thesis are brought together and discussed in terms of the study's theoretical framework. The construction of what is termed the space of similarity is examined in greater depth through an analysis of the

themes: metaphors of spatiality, the practice of similarity and the paradox of integration policy.

The thesis comes to the conclusion that, by means of various metaphors with their point of departure in a notion of something spatial, integration is construed as a movement from something "outside" to Sweden as a space to enter into. Being integrated, *coming into* the community is compared to entering a room or a house. There are thresholds, keys and doors and the spatial metaphors create concrete images of a complicated process and make integration something tangible. Society is described as a room you can enter if you have the right "keys" or if you are allowed in by one of the "guardians of integration". Being allowed *to enter* means being allowed to be part of the Swedish community, a move from being *non*-integrated to becoming integrated and included. In this, officials play a crucial role as "guardians" of the space of similarity through the contact they have with immigrants and as the implementers of political decisions.

The perspective that integration is a matter of coming in, or perhaps rather of *being allowed in* is even more interesting in relation to a recurrent theme in the stories of association representatives regarding the need *to be oneself* and still be allowed to feel part of the community and be accepted as different or without being seen as different in every situation. Several of those active in associations describe this as a choice of either adapting or "retaining one's culture". On the basis of the interviews with women in the associations, being oneself and still being accepted and *allowed into* the community is not seen as a possibility. Therefore many also adapt in various ways. Lived experience suggests, however, that adapting, whether it is a matter of practice or physical change, does not open the doors to the space of similarity. In other words, the fact that a person has immigrated at some point means that, whatever they do or look like, they will be stamped as different in accordance with the principle "once an immigrant, always an immigrant".

But integration is not only described as *entering* but also as *coming out* into the community, which fills the concept of integration with the reverse logic of relying on the space that is linked with alienation: the notional isolated home. Home and community are here then two opposed spaces. The division home/community reproduces the classic division between public and private space, where private is linked with female and public with male. This is also the case here, where the women are described as tied to their homes and in need of help and support to be able to get out. In this divided social landscape the association becomes a means of getting out of the house and "a second home" somewhere between home and the community.

The goals of the policy of integration are equal opportunities, rights and responsibilities. This study shows that the practical activities emerging from the policy sphere rarely either lead to or focus on this equality. Differences in treatment and measures and a division into "we" and "them", "Swedes" and "immigrants" predominate even among those who oppose this categorisation. Integration policy is then, more than anything else, a practice of difference rather than a space of similarity/equality, which is the goal of the policy. This study demonstrates that, in Swedish integration policy as the context, there is a need to underline Swedishness and Swedish space as something specific and ideal and that gender equality is a phenomenon which indicates a border and is something from which immigrants are shown as diverging. Representations of "Swedish space" interact with the templates which the thesis has presented. The template sets the notional framework around immigrant women as a group and it is clear in the study how this creates a spatial practice which will also affect the freedom of action for the women who are active in associations. The templates disguise the individuals behind them and, as the thesis shows, this plays a role in the design of integration policy and practice since notions about what various individuals can do leave their mark on policy and practice.

Irrespective of how the concept of integration is seen, it is based on a perceived difference between different groups of people since the whole idea behind it is that there is someone to integrate. The field of integration policy both enhances and repudiates the notion of difference and is formulated around a fundamental construction of difference. With this in mind, the thesis concludes that integration policy is based on a paradox with regard to how it has, in fact, worked. Integrative measures are generally focused on the immigrant population in order to achieve equality but, with this focus, they have in practice, if anything, reinforced inequality in treatment. The paradox thus rests on a discourse of similarity at the same time as assumptions and constructions of differences are a fundamental point of departure for the policy objectives. Therefore, immigrants also continue to be treated as separate. In the thesis this is termed the (dis)similarity paradox. By, on the hand, defining similarity as the goal of the policy and, on the other, only identifying and dealing with differences – for the individual who is similar there is no need for an integration policy – integration policy places itself at the centre of this process.

Referenser

Litteratur

Alinia, M. (2004), *Spaces of Diasporas: Kurdish identities, experiences of otherness and politics of belonging*, Göteborg studies in sociology nr 22, Department of Sociology, Göteborg University.

Anderson, B. (1993), *Den föreställda gemenskapen: reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Daidalos, Göteborg.

Andersson, R. (2000), "Etnisk och socioekonomisk segregation i Sverige 1990-1998" i *Välfärdens förutsättningar: arbetsmarknad, demografi och segregation*, J. Fritzell & R. Andersson (red.), Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut, SOU 2000:37, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Andersson, R. (1998), "Socio-spacial dynamics: ethnic divisions of mobility and housing in post-Palme Sweden", *Urban studies*, vol. 35, no. 3, pp. 397-428.

Aytar, O. (2004), "Kommunikation på lika villkor - om samrådet mellan invandrarorganisationerna och svenska staten" i *Föreningsliv, makt och integration*, B. Bengtsson (red.), Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Bedford, T. & Burgess, J. (2001), "The focus-group experience" i *Qualitative methodologies for geographers: issues and debates*, C. Dwyer & M. Limb (eds.), Arnold, London.

Bengtsson, B. (2004), *Föreningsliv, makt och integration*, Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Bergström, G. & Boréus, K. (2005), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 2., [omarb.] uppl., Studentlitteratur, Lund.

Boréus, K. (2006), *Diskrimineringens retorik: en studie av svenska valrörelser 1988-2002*, SOU 2006:52, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Borevi, K. (2004), "Den svenska diskursen om staten, integrationen och föreningslivet" i *Föreningsliv, makt och integration*, B. Bengtsson (red.), Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Brah, A. (1996), *Cartographies of diaspora: contesting identities*, Routledge, London.

Braunerhielm, L. (2006), *Plats för kulturarv och turism: Grythyttan: en fallstudie av upplevelser, värderingar och intressen*, Karlstad University Studies 2006:12, Avdelningen för kulturgeografi och turism, Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper, Karlstads universitet.

Brune, Y. (2004), *Nyheter från gränsen: tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*, Göteborgsstudier i journalistik och masskommunikation nr 37, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Bylund, J.R. (2006), *Planning, projects, practice: a human geography of the Stockholm local investment programme in Hammarby Sjöstad*, Meddelande/Kulturgeografiska institutionen Stockholms universitet nr 136, Department of Human Geography, Stockholm University.

Cope, M. (2002), "Feminist Epistemology in Geography" i *Feminist geography in practice: research and methods*, P. Moss (ed.), Blackwell, Oxford.

Dahlström, C. (2004), *Nästan välkomna: invandrarpolitikens retorik och praktik*, Göteborg studies in politics nr 87, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet.

de Beauvoir, S. (2006 [org. 1949]), *Det andra könet*, Ny utg, Norstedts pocket, Stockholm.

de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005), *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlikhetens landskap*, 1. uppl, Liber, Malmö.

de los Reyes, P. & Wingborg, M. (2002), *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige*, Integrationsverkets rapportserie, 2002:13, Integrationsverket, Norrköping.

Delaney, D. (2002), "The Space that Race Makes", *The Professional Geographer*, vol. 54, no. 1, pp. 6-14.

Eduards, M. (2002), *Förbjuden handling: om kvinnors organisering och feministisk teori*, 1. uppl, Liber ekonomi, Malmö.

Elden, S. (2004), *Understanding Henri Lefebvre: theory and the possible*, Continuum, London.

Eriksson, C., Eriksson Baaz, M. & Thörn, H. (1999a), *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Nya Doxa, Nora.

Eriksson, C., Eriksson Baaz, M. & Thörn, H. (1999b), "Den postkoloniala paradoxen, rasismen och "det mångkulturella samhället": en introduktion till postkolonial teori" i *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, C. Eriksson, M. Eriksson Baaz & H. Thörn (red.), Nya Doxa, Nora.

Forsberg, G. (1989), *Industriomvandling och könsstruktur: fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader*, Geografiska regionstudier nr 20, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

Forsberg, G., Grimsrud, G.M., Jakobsen, L., Jansdotter, M. & Vansgraven Stubberud, K. (2006), *Gränsfall: Platsens betydelse för omställning och utveckling i en gränsregion*, Nordregio, Stockholm.

Frankenberg, R. (1999), "Introduction: Local Whitenesses, Localizing Whiteness" i *Displacing whiteness: essays in social and cultural criticism*, R. Frankenberg (ed.), 2:nd edn, Duke University Press, Durham, NC.

Från Svarthålsbyn till Möllevången: kommunerna och integrationen (2008), Sveriges Kommuner och Landsting, Stockholm.

Från invandrarpolitik till invandrarpolitik (2005), RIR 2005:5, Riksrevisionen, Stockholm.

Grenholm, C. (2005), *Moderskap och kärlek: schabloner och tankeutrymme i feministteologisk livsåskådningsreflektion*, Nya Doxa, Stockholm.

Gressgård, R. & Jacobsen, C.M. (2003), "Questions of gender in a multicultural society", *NORA*, vol. 11, no. 2, pp. 69-77.

Grip, L. (2004), "Annanhet: en påverkansfaktor i den kvalitativa forskningsprocessen" i *Om geometodologier: kartvärldar, världskartor och rumsliga kunskapspraktiker*, K. Schough & L. Andersson (red.), Karlstad University studies 2004:68, Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads Universitet, Karlstad.

Grip, L. (2002), *Mediernas syn på De Andra: en medieanalytisk studie i samband med mordet på Fadime*, Arbetsrapport 2002:9, Institutionen för samhällsvetenskap, Karlstads universitet, Karlstad.

Haldrup, M., Koefoed, L. & Simonsen, K. (2006), "Practical orientalism - bodies, eveyday life and the construction of otherness", *Geografiska Annaler*, vol. 88B, no. 2, pp. 173-184.

Harvey, D. (1989), *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*, Blackwell, Oxford.

Heldt Cassel, S. (2003), *Att tillaga en region: den regionala maten i representationer och praktik - exemplet Skärgårdssmak*, Geografiska regionstudier nr 56, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

Hellspong, L. (2001), *Metoder för brukstextanalys*, Studentlitteratur, Lund.

Hellström, M. (2006), *Steal this place: the aesthetics of tactical formlessness and "The Free Town of Christiania"*, Acta Universitatis agriculturae Sueciae 2006:27, Dept. of Landscape Planning, Swedish University of Agricultural Sciences.

Hunter, A. (1995), "Local Knowledge and Local Power: Notes on the Ethnography of Local Community Elites" i *Studying elites using qualitative methods*, R. Hertz & J.B. Imber (eds.), Sage, Thousand Oaks, California.

Hur togs de emot? (2002), Enkätundersökning om 28 kommuners introduktionsverksamhet för nyanlända 1999, Integrationsverkets rapportserie 2002:4, Integrationsverket, Norrköping.

Johansson, S. & Molina, I. (2003), "Kön och ras i rumsliga identitetskonstruktioner" i *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: en festskrift till Wuokko Knocke*, I. Molina, D. Mulinari & P. De los Reyes (red.), Andra tryckningen, Atlas, Stockholm.

Kadhim, A.M. (2000), *Svenskt kommunalt flyktingmottagande: politik och implementering*, Akademiska avhandlingar vid Sociologiska institutionen nr 20, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Kamali, M. (2006), *Den segregerande integrationen: om social sammanhållning och dess hinder*, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering; SOU 2006:73, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Kåpe, L. (1999), *Medelstora svenska städer: en studie av befolkning, näringsliv och ortssystem*, Karlstad University Studies 1999:2, Avd. för geografi och turism, Karlstads Universitet.

Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, Blackwell, Oxford.

Lindberg, I. (2002), *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, Agoras årsbok, Agora, Stockholm.

Listerborn, C. (2007), *Kroppen som situation: om kön, makt och rum*, Rapporter och notiser 168, Lunds universitet, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund.

Listerborn, C. (2005a), "Husby i världen: om kön, plats och globala relationer" i *Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang*, T. Friberg (red.), Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm.

Listerborn, C. (2005b), *Kvinnors liv i Husby: en skildring av kön, plats och etnicitet*, Lunds universitet, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund.

Loomba, A. (2006), *Kolonialism/Postkolonialism: en introduktion till ett forskningsfält*, Tankekraft, Stockholm.

Lundh, C. (2005), *Invandringen till Sverige*, 1. uppl, SNS förlag, Stockholm.

Lundstedt, A. (2005), *Vit governmentalitet: "invandrarkvinnor" och textilhantverk - en diskursanalys*, Arbetsliv i omvandling 2005:14, Arbetslivsinstitutet, Stockholm.

Lykke, N. (2005), "Nya perspektiv på intersektionalitet: problem och möjligheter", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, , no. 2-3, s. 7-17.

Massey, D. (1999), "Imagining globalization: Power-Geometries of Time-Space" i *Global futures: migration, environment and globalization*, A. Brah, M.J. Hickman & M. Mac an Ghaill (eds.), Macmillan, New York.

Mattsson, K. (2004), ""Den färgblinda marknaden" och välfärdens rasifiering" i *Rasismer i Europa: arbetsmarknadens flexibla förtryck*, K. Mattsson & I. Lindberg (red.), rapport från forskarseminariet 5 oktober 2004, Agora, Stockholm.

Mattsson, K. (2001), *(O)likhetens geografier: marknaden, forskningen och de Andra*, Geografiska regionstudier nr 45, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet.

Mattsson, K. & Tesfahuney, M. (2002), "Rasism i vardagen" i *Det slutna folkhemmet: om etniska klyftor och blågul självbild*, I. Lindberg (red.), Agoras årsbok, Agora, Stockholm.

McCann, E.J. (1999), "Race, protest, and public space: contextualizing Lefebvre in the U.S. city", *Antipode*, vol. 31, no. 2, pp. 163-184.

McDowell, L. (1999), *Gender, identity and place: understanding feminist geographies*, Polity, Cambridge.

Merleau-Ponty, M. (1999), *Kroppens fenomenologi*, Daidalos, Göteborg.

Merrifield, A. (2000), "Henri Lefebvre: A socialist in space" i *Thinking Space*, M. Crang (ed.), Routledge, London.

Mohammad, R. (2001), ""Insiders" and/or "outsiders": positionality, theory and praxis" i *Qualitative methodologies for geographers: issues and debates*, C. Dwyer & M. Limb (eds.), Arnold, London.

Mohanty, C.T. (1999), "Med västerländska ögon: feministisk forskning och kolonial diskurs" i *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, C. Eriksson, M. Eriksson Baaz & H. Thörn (red.), Nya Doxa, Nora.

Moi, T. (1999), *What is a Woman? And Other Essays*, Oxford University Press, Oxford.

Molina, I. (2004), "Intersubjektivitet och intersektionalitet för en subversiv antirasistisk feminism", *Sociologisk forskning*, nr. 3.

Molina, I. (1997), *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet*, Geografiska regionstudier nr 32, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

Molina, I., Mulinari, D. & De los Reyes, P. (red.). (2003), *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: en festskrift till Wuokko Knocke*, Andra tryckningen, Atlas, Stockholm.

Nahnfeldt, C. (2006), *Kallelse och kön: schabloner i läsning av Matteusevangeliets berättelser*, Karlstad University Studies, 2006:25, Estetisk-filosofiska fakulteten, Karlstads universitet.

Odmalm, P. (2004), "Invandrarföreningar som intressekanaler - möjligheter och hinder på lokal nivå" i *Föreningsliv, makt och integration*, B. Bengtsson (red.), Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm.

Olsson, L. (2008), *Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby*, Institutionen för arkitektur och byggd miljö, LTH, Lunds universitet.

Ostrander, S.A. (1995), "Surely You're Not in This to be Helpful: Access, Rapport and Interviews in Three Studies of Elites" i *Studying elites using qualitative methods*, R. Hertz & J.B. Imber (eds.), Sage, Thousand Oaks, California.

Pincus, I. (1997), *Manligt motstånd och ambivalens till jämställdhetsreformer*, Kvinnovetenskapligt forums skriftserie nr 5, Kvinnovetenskapligt forum, Högskolan, Örebro.

Pred, A. (2004), *The past is not dead: facts, fictions, and enduring racial stereotypes*, University of Minnesota Press, Minneapolis, Minn.

Pred, A. (2000), *Even in Sweden*, University of California Press, Berkeley.

Ramazanoglu, C. & Holland, J. (2002), *Feminist methodology: challenges and choices*, SAGE Publications, London.

Rose, G. (1993), *Feminism and geography: the limits of geographical knowledge*, Polity Press, Cambridge.

Rönnblom, M. (2002), *Ett eget rum? Kvinnors organisering möter etablerad politik*, Statsvetenskapliga institutionens skriftserie 2002:3, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.

Said, E.W. (2000), *Orientalism*, Ordfront, Stockholm.

Sandberg, A. (1998), *Integrationens arenor: en studie av flyktingmottagande, arbete, boende, förenings- och församlingsliv i tre kommuner*, Geografiska regionstudier nr 36, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala Universitet.

Schmauch, U. (2006), *Den osynliga vardagsrasismens realitet,* Akademiska avhandlingar vid Sociologiska institutionen nr 43, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Sharp, J.P. (1996), "Gendering Nationhood: A feminist engagement with national identity" i *Bodyspace: destabilizing geographies of gender and sexuality*, N. Duncan (ed.), Routledge, London.

Shields, R. (1999), *Lefebvre, love, and struggle: Spatial Dialectics*, International library of sociology, Routledge, London; New York.

Shields, R. (2004), "Henri Lefebvre" i *Key Thinkers on Space and Place*, P. Hubbard, R. Kitchin & G. Valentine (eds.), Sage, London.

Simonsen, K. (2005a), "Bodies, sensations, space and time: the contribution from Henri Lefebvre", *Geografiska Annaler*, vol. 87B, no. 1, pp. 1-14.

Simonsen, K. (2005b), *Byens mange ansigter: konstruktion af byen i praksis og fortaelling,* 1. udgave, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Skelton, T. (2001), "Cross-cultural research: issues of power, positionality and "race"" i *Qualitative methodologies for geographers: issues and debates*, C. Dwyer & M. Limb (eds.), Arnold, London.

Smas, L. (2008), *Transaction spaces: consumption configurations and city formation*, Stockholm studies in human geography nr 18, Department of human geography, Stockholm university.

Stoltz, P. (2003), "Politisk solidaritet" i *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, I. Molina, D. Mulinari & P. De los Reyes (red.), Andra tryckningen, Atlas, Stockholm.

Sverige, framtiden och mångfalden: från invandrarpolitik till integrationspolitik, (1997), Regeringens proposition 1997/98:16, Stockholm.

Södergran, L. (2000), *Svensk invandrar- och integrationspolitik: en fråga om jämlikhet, demokrati och mänskliga rättigheter*, Akademiska avhandlingar vid Sociologiska institutionen nr 16, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Tesfahuney, M. (1998), *Imag(in)ing the other(s) : migration, racism, and the discursive constructions of migrants*, Geografiska regionstudier nr 34, Deptartment of Social and Economic Geography, Uppsala university.

Tesfahuney, M. & Grip, L. (2007), "Integrationism - Viljan till Detsamma: Integration(s)politikens paradoxer", *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, no. 43, pp. 67-98.

Thomsson, H. (2003), "Feministiskt integrationsarbete: eller vem skall definiera vems behov?" i *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, I. Molina, D. Mulinari & P. De los Reyes (red.), Andra tryckningen, Atlas, Stockholm.

Thomsson, H. (1998), *En fråga om underordning: en analys av möjligheter till välbefinnande hos kvinnor med utländsk bakgrund,* Rapporter Psykologiska institutionen nr 102, Stockholms universitet, Stockholm.

Thomsson, H. & Hoflund, L. (2000), *Vem ska hjälpa vem?: en kritisk analys av arbetsmarknadspolitiska insatser riktade till kvinnor med invandrarbakgrund*, Forskningsrapport - Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering 2000:9, IFAU, Uppsala.

Thomsson, H., Lindroth, S., Mohl, A. & Tengbjer, A. (1999), *Integrering, vila eller lärande?: en rapport om kvinnocentra i Sverige*, Rapporter, Psykologiska institutionen nr 108, Stockholms universitet, Stockholm.

Towns, A. (2002), "Paradoxes of (in)Equality. Something is Rotten in the Gender Equal State of Sweden", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, vol. 37, no. 2, pp. 157-179.

Twine, F.W. (2000), "Racial Ideologies and Racial Methodologies" i *Racing research, researching race: methodological dilemmas in critical race studies*, F.W. Twine & J.W. Warren (eds.), New York University Press, New York.

Velásquez, J. (2005a), *Förankring och dialog: kraftspelet mellan planering och demokrati*, Meddelande nr 134, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.

Velásquez, J. (2005b), "Kvinnors möten kring förvaltningen av mångkulturella platser: lokala perspektiv och strukturella hinder" i *Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang*, T. Friberg (red.), Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm.

Weber, M. (1977), *Vetenskap och politik*, Korpen, Göteborg.

Wikström, H. (2007), *(O)möjliga positioner: familjer från Iran & postkoloniala reflektioner*, Skriftserien 2007:2 Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Yegenoglu, M. (1998), *Colonial fantasies: towards a feminist reading of Orientalism*, Cambridge University Press, Cambridge.

Annat tryckt material

Bidragsbestämmelser till ungdoms- invandrar och pensionärsföreningar, kommun 1, antagna 2002
Bidrag till invandrarföreningar, kommun 3, antagna 1998
Ett land med möjligheter – en ny politik för integration, Pressmeddelande från Justitiedepartementet 2006-10-16
Integrationsplan, kommun 1, antagen 2002
Integrationsplan, kommun 2, antagen 2005
Integrationspolitiskt handlingsprogram, kommun 3, antaget 2002
[Kommun 4] stöd till föreningslivet, antagna 1997
Mångfaldspolicy, kommun 4, antagen 2000
Stöd till föreningslivet, kommun 2, antagen 2006

Internet
Immigrantinstitutet: www.immi.se 2006-11-23
Immigrantinstitutets föreningssök: www.immi.se/sweden/foreningar 2004-2006
Nationalencyklopedin på nätet: www.ne.se 2005-05-11, 2006-01-17
Regeringskansliet:
Integrationsverket nerlagt: www.regeringen.se/sb/d/2279/a/85090, 2008-10-23
Integrations- och jämställdhetsdepartementet: www.regeringen.se/sb/d/8324, 2008-06-25
Mål och budget för jämställdhetspolitiken: www.regeringen.se/sb/d/2593/a/14257, 2008-12-03

Övrigt material
Deltagande observation på Jämställdhetsutbildning för invandrade män, kommun 4, 2004-10-27
Deltagande observation på Sfi temadag med ämnet jämställdhet, kommun 4, 2006-06-08
Deltagande observation på Nationaldagsfirande med kvinnoförening, kommun 4, 2006-06-06

Bilaga 1. Brev till ”etniska föreningar” (modell 2005)

Hej.

Jag heter Lena Grip och arbetar med en doktorsavhandling i kulturgeografi vid Karlstads universitet. För att kunna genomföra mitt projekt behöver jag komma i kontakt med invandrarföreningar, som har aktiviteter för invandrade kvinnor, och med föreningarnas kvinnogrupper. Om Ni har särskilda aktiviteter för kvinnor i er förening skulle jag vilja komma i kontakt med någon som är ansvarig för verksamheterna och som kan berätta mer om träffarna. Vad är syftet med dem? Vad brukar man göra?

Jag kommer att undersöka vilka mål för jämställdhet mellan kvinnor och män som fem medelstora kommuner har i sitt arbete med att få in, integrera, invandrarna i det svenska samhället. Försöker de integrera invandrade kvinnor annorlunda än de invandrade männen och hur uppfattas det av kvinnorna? Vilken inställning har kvinnorna till det svenska samhället och till kommunernas integrationsarbete?

Studien kommer att genomföras i [Kommun 1, kommun 2, kommun 3 och kommun 4].

Med anledning av min undersökning i [din kommun] undrar jag alltså om Er förening har speciella aktiviteter för invandrade kvinnor och om dessa har någon egen organisation?

Har Ni frågor om mig, mitt forskningsprojekt eller vad studien går ut på så är Ni mycket välkomna att kontakta mig. Mer om projektet kan också läsas på http://www.skl.se/artikel.asp?A=11594&C=3324

Vänligen
Lena Grip, doktorand

Avd. geografi och turism
Institutionen för Samhällsvetenskap
Karlstads Universitet
651 88 KARLSTAD

Tfn: 054 - 700 23 32, Mobil: 0706 - 48 53 91
Fax: 054 - 700 14 63
E-mail: Lena.Grip@kau.se
Dept. homepage: http://www.samh.kau.se/geografi

Bilaga 2. Brev till kvinnoföreningar för invandrade kvinnor (modell 2005)

Hej.

Jag heter Lena Grip och arbetar med en doktorsavhandling i kulturgeografi vid Karlstads universitet. För att kunna genomföra mitt projekt behöver jag komma i kontakt med olika föreningar som har aktiviteter för invandrade kvinnor.

Jag kommer att undersöka vilka mål för jämställdhet mellan kvinnor och män som fem medelstora kommuner har i sitt arbete med att integrera invandrade personer i det svenska samhället. Försöker de integrera invandrade kvinnor annorlunda än de invandrade männen och hur uppfattas det av kvinnorna? Vilken inställning har kvinnorna till det svenska samhället och till kommunernas integrationsarbete?

Studien kommer att genomföras i [Kommun 1, kommun 2, kommun 3 och kommun 4].

Med anledning av min undersökning i [din kommun] undrar jag vad Er förening har för aktiviteter. Jag är bland annat intresserad av föreningens mål, varför Ni som kvinnor väljer att träffas i en egen förening, hur Ni upplever kommunen och hur Ni tycker att integrationsarbetet i kommunen fungerar. Jag skulle gärna vilja träffa Er kvinnor i föreningen för att prata om dessa frågor. Kontakta mig gärna på mail, telefon eller brev och berätta om Er verksamhet. I samband med det kan vi också diskutera om jag skulle kunna få träffa Er och delta på något av Era möten.

Har Ni frågor om mig, mitt forskningsprojekt eller vad studien går ut på så är Ni mycket välkomna att kontakta mig enligt uppgifter nedan. Mer om projektet kan också läsas på
http://www.skl.se/artikel.asp?A=11594&C=3324

Vänligen
Lena Grip, doktorand

Avd. geografi och turism
Institutionen för Samhällsvetenskap
Karlstads Universitet
651 88 KARLSTAD

Tfn: 054 - 700 23 32, Mobil: 0706 - 48 53 91
Fax: 054 - 700 14 63
E-mail: Lena.Grip@kau.se
Dept. homepage: http://www.samh.kau.se/geografi

Bilaga 3. Brev till kommunens styrande/ledande/politiker

Hej,

Jag heter Lena Grip och är doktorand i kulturgeografi vid Karlstads universitet. Jag håller på med ett doktorandprojekt går ut på att prata med invandrade kvinnor i olika organisationer om deras syn på integrationen och stödet från kommunen. Syftet är att studera vilka jämställdhetsmål som finns i det integrerande arbetet i ett antal medelstora kommuner i Sverige samt hur detta utförs och tas emot. Hur arbetar kommunerna för att nya svenskor ska komma in i samhället på samma villkor som nya svenskar och för att samhället ska bli en fungerande enhet? Projektet vill utreda hur dessa insatser fungerar i realiteten genom att ta reda på vilka attityder olika invandrade kvinnor har till samhället och kommunernas integrationsarbete samt hur stödet utformas till deras deltagande i olika organiserade verksamheter. Studien kommer att genomföras i [Kommun 1, kommun 2, kommun 3 och kommun 4]. Syftet med studien är också att i kommunerna finna positiva projekt och arbetssätt som visar på hur man kan arbeta för en jämställd integrering. Undersökningen sker inom Svenska Kommunförbundets forskningsprogram *Kommunen invandrarna och integrationen.*

Kommunerna i vilka undersökningen kommer att genomföras är valda därför att de har en liknande stor befolkning med liknande andel invandrade. Däremot har kommunerna olika politiskt styre, invandrad befolkning från olika länder samt olika historisk bakgrund i fråga om kommunstruktur. Gemensamt för de utvalda kommunerna är att alla har en väl utarbetad mångfalds- eller integrationsplan och att de är valda på en positiv basis, alltså att de skulle kunna utgöra goda exempel för andra kommuner i fråga om integration ur ett jämställdhetsperspektiv.

Detta brev är för att informera Er om att denna undersökning kommer att pågå i Er kommun under de kommande åren. Jag kommer att genomföra intervjuer med invandrade kvinnor i olika organisationer, men jag kommer också att vilja träffa politiker och tjänstemän för att diskutera integrationspolitiken och praktiken som förs i kommunen.

Har Ni frågor om mig, mitt forskningsprojekt eller vad studien går ut på så är Ni mycket välkomna att kontakta mig enligt uppgifter nedan. Mer om projektet kan också läsas på http://www.lf.svekom.se/artikel.asp?C=1267&A=2189

Vänligen
Lena Grip, doktorand

Avd. geografi och turism
Institutionen för Samhällsvetenskap
Karlstads Universitet
651 88 KARLSTAD

Tfn: 054 - 700 23 32, Mobil: 0706 - 48 53 91
Fax: 054 - 700 14 63
E-mail: Lena.Grip@kau.se
Dept. homepage: http://www.samh.kau.se/geografi

Bilaga 4. Brev till kommunala tjänstemän

Hej,

Jag heter Lena Grip och är doktorand i kulturgeografi vid Karlstads universitet. Jag håller på med ett doktorandprojekt som går ut på att prata med invandrade kvinnor i olika organisationer om deras syn på integrationen och stödet från kommunen. Syftet är att studera vilka jämställdhetsmål som finns i det integrerande arbetet i ett antal medelstora kommuner i Sverige samt hur detta utförs och tas emot. Hur arbetar kommunerna för att nya svenskor ska komma in i samhället på samma villkor som nya svenskar och för att samhället ska bli en fungerande enhet? Projektet vill utreda hur dessa insatser fungerar i realiteten genom att ta reda på vilka attityder olika invandrade kvinnor har till samhället och kommunernas integrationsarbete samt hur stödet utformas till deras deltagande i olika organiserade verksamheter. Studien kommer att genomföras i [Kommun 1, kommun 2, kommun 3 och kommun 4]. Syftet med studien är också att i kommunerna finna positiva projekt och arbetssätt som visar på hur man kan arbeta för en jämställd integrering. Undersökningen sker inom Svenska Kommunförbundets forskningsprogram *Kommunen invandrarna och integrationen.*

Kommunerna i vilka undersökningen kommer att genomföras är valda därför att de har en liknande stor befolkning med liknande andel invandrade. Däremot har kommunerna olika politiskt styre, invandrad befolkning från olika länder samt olika historisk bakgrund i fråga om kommunstruktur. Gemensamt för de utvalda kommunerna är att alla har en väl utarbetad mångfalds- eller integrationsplan och att de är valda på en positiv basis, alltså att de skulle kunna utgöra goda exempel för andra kommuner i fråga om integration ur ett jämställdhetsperspektiv.

Med anledning av min undersökning [i din kommun] undrar jag om det *genomförts* eller *genomförs* några projekt speciellt riktade till invandrade kvinnor i Er kommun? Kanske har ni något 'Resurscentrum', särskilt riktade insatser i introduktionsprogrammet eller annat som riktar sig speciellt till invandrade kvinnor. Finns sådana insatser eller projekt skulle jag gärna se att jag fick kontakt med ansvarig för projektet/insatsen. Även en allmän beskrivning av integrationssatsningar skulle vara spännande att få ta del av. Finns sådan information, utöver det som står på hemsidan, tar jag gärna emot detta enligt kontaktuppgifter nedan.

Har Ni frågor om mig, mitt forskningsprojekt eller vad studien går ut på så är Ni mycket välkomna att kontakta mig enligt uppgifter nedan. Mer om projektet kan också läsas på http://www.lf.svekom.se/artikel.asp?C=1267&A=2189

Vänligen
Lena Grip, doktorand

Avd. geografi och turism
Institutionen för Samhällsvetenskap
Karlstads Universitet
651 88 KARLSTAD

Tfn: 054 - 700 23 32, Mobil: 0706 - 48 53 91
Fax: 054 - 700 14 63
E-mail: Lena.Grip@kau.se
Dept. homepage: http://www.samh.kau.se/geografi

Bilaga 5. Intervjuguider

Frågor som ställts till alla:

- Vad är integration och vad innebär lyckad integration?
- Vad är jämställdhet?
- Har integration och jämställdhet med varandra att göra, hänger dom ihop?
- Platsens betydelse?

Frågor till kommunala politiker:

- Vad finns det för viljor och tankar med integrationspolitiken i kommunen? Hur skapa detta?
- Vad görs på integrationsområdet i kommunen?
- Projekt för invandrade kvinnor i kommunen?
- Tidigare undersökningar visar att invandrade män och kvinnor ofta bemöts olika i kontakt med kommun och olika samhällsinstitutioner. Finns det någon sådan medvetenhet eller särskilda satsningar på invandrade kvinnor i kommunen?
- Hur aktivt arbetar man med integrations-/mångfaldsplanen & jämställdhetsplanen i kommunen? Ser man kopplingar dem emellan?
- Hur ser man på de s.k. invandrarorganisationernas roll?
- Finns samarbete med s.k. invandrarorganisationer? Kvinnosektionerna? Hur ser man på dom?

Frågor till kommunala tjänstemän:

- Vad görs på integrationsområdet i kommunen?
- Projekt för invandrade kvinnor i kommunen?
- Tidigare undersökningar visar att invandrade män och kvinnor ofta bemöts olika i kontakt med kommun och olika samhällsinstitutioner. Finns det någon sådan medvetenhet eller särskilda satsningar på invandrade kvinnor i kommunen?
- Hur aktivt arbetar man med integrations-/mångfaldsplanen & jämställdhetsplanen i kommunen? Ser man kopplingar dem emellan?
- Finns samarbete med s.k. invandrarorganisationer? Kvinnosektionerna?

Frågor till organisationer för invandrade kvinnor:

- Berätta om sig själva
- Föreningens syfte och mål – vilka är medlemmar?

- Varför organisering i denna form av förening? Vad vill man ha ut? Finns några politiska intressen?
- Med i annan förening?

Kommunen

- Samarbete med kommunen? Skulle man vilja ha mer/mindre samarbete/stöd?
- Om man fick välja, skulle kommunen ges en mer/mindre aktiv roll?
- Hur tror ni att ni uppfattas av kommunen och omgivande samhälle, andra i föreningen?
- Hur finansieras verksamheten? Kommunen och staten satsar extra på föreningar för invandrade. Känner ni av att det finns en sådan satsning? Kan man bli styrd av kommunen i vilka satsningar man kan göra i föreningen?

Integration & jämställdhet

- Hur fungerar integrations/mångfaldsarbetet i kommunen? Något som märks? Är kommunen integrerad? Gör man ett bra arbete?
- Hur skulle ni vilja att arbetet med integration såg ut? Är ni integrerade? Vad saknas?
- Organisering i ”etniska” föreningar som en integrationsform, eller segregation?
- Har ni märkt någon skillnad i hur ni behandlas som kvinnoorganisation till skillnad från moderorganisationen, t ex från kommunen?
- Hur ser andra i organisationen på er?
- Är det skillnad att vara invandrad och kvinna än bara invandrad eller kvinna?

Likhetens rum - olikhetens praktik

Vad är integration? Hur skapas integration och vem riktar den sig till? Och hur görs integration när det handlar om invandrade kvinnor? Detta är en avhandling som undersöker tankar kring integration och integrationens politik och praktik utifrån det politikområde som omfattar det svenska samhället som ”mångkulturellt”, och med invandrade kvinnor i fokus. Fyra medelstora svenska kommuner har valts ut för att i dessa studera hur integration görs och hur tankar om integration producerar och reproducerar såväl lokala som nationella rum. Intervjuer har gjorts med politiker, tjänstemän och invandrade kvinnor, liksom studier av olika integrationspolitiska dokument.

I Likhetens rum – olikhetens praktik diskuteras föreställningar om likhet och olikhet utifrån genus och etnicitet i ett tänkt svenskt rum, men även mer lokala rum. Integrationspolitiken och praktiken som den hittills fungerat visas bygga på en (o)likhetsparadox utifrån att integrationspolitiken konstrueras utifrån en likhetsdiskurs samtidigt som antaganden om och konstruktioner av olikheten är en grundläggande utgångspunkt för politikens strävanden.

Karlstad University Studies
ISSN 1403-8099
ISBN 978-91-7063-287-7